

HPF

HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ FÓRUM

Internetový časopis o dejinách pedagogiky
a školskom múzejníctve

OBECNA LUDOVA SKOLA

1-2 / 2020
ročník IX

1970 múzeum
školsťva
2020 pedagogiky

OBSAH

Dejiny školstva a pedagogiky

Vladimír Michalička: Historicko-pedagogická tvorba uplynulého tridsaťročia	4
Lukáš Trnkóci: Kremnický učiteľ Pavol Križko v rokoch 1860 – 1863.....	14
Ladislav Jakóczy – Libor Bernát: Z korešpondencie Jána Zigmundíka Jánovi Kvačalovi.....	26
Igor Marks: Anton Štefánek a jeho sociologický pohľad na vonkovskú školu a postavu učiteľa	34
Jaroslav Durec: Vývoj spolkovej činnosti učiteľov na Slovensku v prvom desaťročí po vzniku Československej republiky na príklade Zemského učiteľského spolku.....	43

Školské múzejníctvo

Martina Kočí: Akvizičná činnosť školských múzeí – porovnanie praxe na Slovensku a v Českej republike.....	59
Vladimír Michalička: 50 rokov Múzea školstva a pedagogiky.....	69
Jubileum PhDr. Vladimíra Michaličku, CSc.	70

Recenzie

Kázmerová, Ľubica: Príbeh učiteľa. Jozef Sivák v školských službách 1918 – 1944 (Vladimír Michalička).....	71
Anotácie	73
Pokyny pre autorov.....	75

Historicko-pedagogické fórum 1-2 / 2020, ročník IX
Múzeum školstva a pedagogiky

Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo

ISSN 1338-693X

Vydáva

CVTI SR – Múzeum školstva a pedagogiky, Bratislava

Dočasná redakčná rada

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov),
PaedDr. Lucia Vozárová, PhD., PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trenčín), Mgr. Miroslava
Slezáková, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Gabčo, PhD. (Bratislava)

Technická spolupráca

Mgr. Zuzana Kunšteková (Bratislava)

Obálka

Foto: Obecná ľudová škola v Devínskej Novej Vsi; kronika Základnej školy I. Bukovčana 3
v Bratislave, zastúpená riaditeľkou Mgr. Renátou Bugalovou

DEJINY ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

HISTORICKO-PEDAGOGICKÁ TVORBA UPLYNULÉHO TRIDSAŤROČIA

Vladimír Michalička

Abstrakt: Predložený príspevok sa pokúša načrtnúť jednak výsledky historicko-pedagogického bádania po roku 1989, naznačiť hlavné problémy rozvoja tejto pedagogickej disciplíny a upozorniť na „biele miesta“ dejín školstva a pedagogiky na Slovensku.

Kľúčové slová: dejiny pedagogiky, historicko-pedagogický výskum, regionálne dejiny pedagogiky

Abstract: This contribution follows an attempt to show at first results of the historical-pedagogic research after 1989, to show main development problems in the area of this pedagogic discipline and highlight on “empty areas” in the history of education and pedagogy in Slovakia.

Key words: history of pedagogy, historical-pedagogic research, regional history of pedagogy

Naším cieľom je podať niekoľko poznámok k historicko-pedagogickému výskumu po roku 1989. Zameriame sa predovšetkým na podrobnejší výpis najvýznamnejších knižných prác našich historikov pedagogiky, na aktivity, ktoré vykonávali jednotlivé pedagogické či historické pracoviská. Zdôrazňujeme, že ide o štúdiu predovšetkým materiálnej povahy, ktorá viac menej len registruje dianie v dotknutej pedagogickej disciplíne. Uvedený súpis významnejších knižných, zborníkových a časopiseckých príspevkov iste nie je úplný, vopred sa ospravedľujeme za to, ak nám v tejto časti unikla významnejšia publikácia. Budeme radi, ak nás (aj v budúcnosti) na takéto práce upozorníte. Stránky nášho časopisu sú k dispozícii pre takéto doplnky, hodnotenia a výmenu názorov. Našou ambíciou je naznačiť aj existenciu „bielych miest“ a obchádzaných tém slovenskej školskej a pedagogickej histórie.

Úvodom treba stručne pripomenúť, že počiatky historicko-pedagogického výskumu možno klásť do 17. storočia, keď Ján Rezík spracoval a po ňom Samuel Matheides doplnil a začiatkom 18. storočia pripravil do tlače dielo *Gymnasiologia evangelico-Hungarica sive Historia scholarum et earundem Rectorum Celebriorum opera et studio*. Žiaľ, toto dielo nevyšlo, ujal sa ho až v druhej polovici 20. storočia Vladislav Ružička, ktorý ho na základe zachovaných variantov upravil a doplnil historicko-kritickými poznámkami a v roku 1971 vydal v SPN. Do vzniku ČSR sa viacerí učitelia vracali k historicko-pedagogickej problematike najmä na stránkach dobových pedagogických časopisov. Európsky uznávaným historikom školstva bol v tomto období Ján Kvačala, zakladateľ modernej koleniológie.

Po vzniku ČSR sa k našim najvýznamnejším historikom pedagogiky zaradil svojou tvorbou predovšetkým Juraj Čečetka, ktorého oprávnene považuje Jozef Mátej za priekopníka tejto pedagogickej disciplíny.

Po roku 1945 vznikli relatívne priaznivejšie podmienky pre rozvoj tejto pedagogickej disciplíny najmä vďaka rozvoju vysokých škôl a vzniku katedier pedagogiky, kde sa sústredili

pracovníci so zameraním na dejiny pedagogiky. Tu treba spomenúť predovšetkým Petra Vajcika, Ľudovíta Bakoša, Jozefa Máteja, Jozefa Schuberta, Vladislava Ružičku, Jána Mikleša, Františka Karšaia, Jána Gallu, Tomáša Srogoňa, Andreja Čumu, Jozefa Pšenáka, Vieru Žbirkovej, Eduarda Lukáča a mnohých ďalších. V 50. rokoch 20. storočia na pôde SAV vznikol z iniciatívy Ondreja Pavlíka Pedagogický kabinet pri SAV, ktorý mal v náplni aj historicko-pedagogický výskum, ale existoval len veľmi krátko. K tejto inštitúcii treba priradiť aj v roku 1970 konštituované Múzeum školstva a pedagogiky, ktorého poslaním je popri uchovávaní a prezentácii školského kultúrneho dedičstva aj historicko-pedagogický výskum. Na druhej strane sa neuskutočnil zámer Jozefa Schuberta konštituovať katedru (subkatedru) dejín pedagogiky na Pedagogickej fakulte UK v Trnave, bez hmatateľného výsledku skončilo riešenie rezortného plánu výskumných úloh pod názvom Dejiny pedagogiky na Slovensku v rokoch 1971 – 75. V uplynulých desaťročiach však vyšlo niekoľko základných publikácií, z ktorých treba vyzdvihnúť najmä dvojdielnu Pedagogickú encyklopédiu (1984, 1985) za redakcie Ondreja Pavlíka a celoštátnu učebnicu Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (1976), ktorú zostavil autorský kolektív pod vedením Jozefa Máteja. Možno oprávnene konštatovať, že obdobie medzi 50. - 80. rokmi 20. storočia boli zlatou érou historicko-pedagogického výskumu.¹

Prvým predpokladom pre rozbeh historicko-pedagogického bádania je základná bibliografia. Z dostupnej literatúry vieme o pokuse Vladislava Ružičku spracovať bibliografiu pedagogickej spisby, tá však zostala nedokončená a existuje len v podobe kartotečných lístkov. Jeden exemplár týchto lístkov uchováva MšP. Inú špecializovanú bibliografiu z problematiky dejín pedagogiky nemáme k dispozícii. Pomôckou môže byť rozsiahla Bibliografia k dejinám Slovenska od Vendelína Jankoviča (1997), ktorá obsahuje podkapitolu školstva, prípadne aj priebežná bibliografická registrácia historickej literatúry s občasnými príspevkami z dejín pedagogiky, ktorú vedie Alžbeta Sedliaková na pôde Historického ústavu SAV. Nemožno však zabudnúť na personálne bibliografie diel niektorých našich historikov pedagogiky (J. Máteja, J. Mikleša, J. Gallu, A. Čumu, J. Pšenáka a pod.), ktoré v minulosti vyšli.

Pokračovateľom Jozefa Máteja na Katedre pedagogiky FFUK bol Jozef Pšenák. Mimoriadne významná bola jeho publikačná aktivita na začiatku 90. rokov 20. storočia, keď v súvislosti s 300. výročím narodenia J. A. Komenského edične pripravil do tlače niekoľko jeho diel a zborníkov z jubilejných podujatí: J. A. Komenský a slovenská kultúra (1992), Šťastie národa (1992), Veľká didaktika (1992), Vševýchova (1992), Výbor z potockých spisov a reči J. A. Komenského (1992), zborník Duchovný odkaz J. A. Komenského (1999) a zborník De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz J. A. Komenského pre tretie tisícročie (2001). K študijným pomôckam prispel vydaním prác Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky (2000), Slovenská škola a pedagogika 20. storočia (2011) a Dejiny školstva a pedagogiky (2012). Súčasne publikoval viacero objavných príspevkov k osobnostiam slovenskej pedagogiky (J. Čečetka, J. Mátej), ako aj starších osobností (J. Kadavý, J. Kollár, K. Salva, S. Tešedík, R. Uram-Podtatranský). Bibliografia jeho knižných, zborníkových, časopiseckých a novinových príspevkov činí takmer 250 bibliografických záznamov.

Súčasníkom Jozefa Pšenáka na Katedre pedagogiky FFUK bol aj Pavol Kompolt, ktorý sa sporadicky venoval aj historickým témam. Z jeho tvorby najviac zaujali state k dielu Petra Vajcika, z problematiky učiteľského vzdelávania, J. A. Komenského a niektorých ďalších tém. Milan Krankus je autorom príspevku K niektorým problémom vývoja pedagogiky na Slovensku

¹ Toľko som považoval za potrebné uviesť v úvode príspevku. Podrobnejšie údaje k problematike histórie tejto pedagogickej disciplíny možno nájsť v úvode publikácie B. Kudláčovej Dejiny pedagogického myslenia (Trnava, 2009), v príspevku L. Bernáta: Dejiny pedagogiky, jej cesty a perspektívy v *Pedagogika.sk*, (1, 2010, č. 1, s. 31 a nasl.) alebo v statiach J. Máteja o stave a rozvoji dejín pedagogiky na Slovensku, ktoré publikoval priebežne v českej Pedagogike a v slovenskej Jednotnej škole v 60. – 80. rokoch 20. storočia.

v rokoch 1965 – 1973 uverejnenom v zborníku *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie* (2017).

Súčasná vedúca Katedry pedagogiky a andragogiky FiFUK Janka Medveďová je nateraz jedinou bádatelkou na tomto pracovisku, ktorá sa zaoberá historickou problematikou. Z jej pera vzniklo niekoľko zaujímavých štúdií z dejín školstva na Slovensku v 16. a 17. storočí, pričom publikuje v zborníkoch a časopisoch u nás i v zahraničí.

Po roku 1989 sa aj na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave venovalo niekoľko bádateľov dejinám školstva. Predovšetkým to bola Milada Brťková, ktorej v 90. rokoch 20. storočia vyšli dve vydania práce *Reformná pedagogika v 20. storočí* (1996, 1997), tri vydania mala aj jej práca *Kapitoly z dejín pedagogiky* (1992, 1995, 1997), pod rovnakým názvom vyšla aj učebnica *Kapitoly z dejín pedagogiky* v spoluautorstve s Violou Tamášovou a Dankou Prosczukovou (2000) a s Martinom Hargašom vydala ďalšiu učebnicu *Historicko-pedagogický vývoj novodobého školstva na Slovensku*, ktorej predmetom záujmu bolo školstvo a pedagogika uplynulého storočia. Uvedené tri publikácie slúžili ako študijná pomôcka. Plodná bola aj publikačná činnosť Márie Miháľchovej z tej istej fakulty, ktorá v rozpätí niekoľkých rokov vydala zrelé monografie o slovenských pedagogických osobnostiach a ich diele: Juraj Čečetka (2007), Jozef Mátej (2008) a Juraj Brťka (2009).

Na Fakulte telesnej výchovy a športu UK sa dejinami pedagogiky systematicky zaoberal Milan Kips, autor publikácií *Slovensko – české vzťahy v dejinách školstva v rokoch 1848 – 1918* (1998), *Slováci v českých stredných školách v rokoch 1848 – 1918* (2000) a v spoluautorstve s Monikou Schwarzovou spracoval biografickú prácu *Život a dielo Vladimíra Václavíka* (2009).

Bratislavská Evanjelická bohoslovecká fakulta UK prispela k dejinám školstva a pedagogiky prehľadným portrétom Leonarda Stoeckela z pera Andreja Hajduka (1999).

Na trnavskej Univerzite sv. Cyrila a Metoda pôsobiaci Ján Danek je autorom pamätnice *120 rokov jednej základnej školy* (2012), rozsiahlej biografickej štúdie *Životná cesta a odborná orientácia prof. PhDr. Ondreja Baláža, DrSc.* (2012) a *Dejín výchovy a vzdelávania na území Slovenska* (2015). Podieľal sa aj na tvorbe jubilejných publikácií Univerzity sv. Cyrila a Metoda (2007, 2012).

Na Trnavskej univerzite vznikla zaujímavá publikácia Nikoloy Sipekiovej: *Syntaxis ornata seu de tribus Latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia*. Príspevok k dejinám vyučovania latinčiny a školstva v Trnave v 17. a 18. storočí (2015).

Na Trnavskej univerzite úspešne pracuje v oblasti historicko-pedagogického výskumu Blanka Kudláčová ako gestorka výskumného projektu *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1918 – 1989*, z ktorého vzišlo v rokoch 2014 - 2018 päť zborníkov s bohatou paletou hodnotných príspevkov, ako aj zborník v anglickej jazykovej mutácii *Continental „pedagogy“ – It's issues and challenges through the lens of history and philosophy* (2016).

Zuzana Lopatková pripravila na vydanie komentované pramenné práce: *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí* (2011) a *Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí* (2014), v ktorých sa spomínajú aj školské reálie. Z pera Mareka Wiesengangera a Terézie Katrincovej vznikla štúdia *Mravná výchova v štátnom národnom školstve na Slovensku v rokoch 1918 – 1939* (2017). K problematike Trnavskej univerzity Andrej Demuth knižne publikoval text *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite* (2012), prínosná je aj pramenná práca *Trnavská univerzita v dokumentoch (1635 – 1998)* (2002) spracovaná za redakcie Jozefa Šimončiča.

Na nitrianskej Univerzite Konštantína Filozofa pôsobila historička pedagogiky Viera Žbirková, známa staršou monografiou o Jurovi Hroncovi (1975), po roku 1989 sa sústredila na problematiku školského múzejníctva, keď iniciovala zriadenie historickej školy z Divína v areáli výstaviska Agrokompex. Publikáčne sa prejavila ako autorka monografie o obci Reča s dôrazom na oblasť školstva a historickej práce Kapitoly o pôsobení českých exulantov na západnom Slovensku koncom 19. a na začiatku 20. storočia (2001).

Z nitrianskych vysokoškolských učiteľov, venujúcich sa historickej problematike školstva, treba pripomenúť aktivitu Júlie Ivanovičovej pri iniciovaní celoslovenskej súťaže „Komenský a my“ a jej knižnú prácu *Od učiteľského ústavu k Univerzite Konštantína Filozofa* (2009). Menej prepracované publikácie pochádzajú z pera Alexandry Pavličkovej *Ján Kollár – náčrty z jeho pedagogickej tvorby* (2007) a *Ludmily Predanóczyovej, ktorá spracovala tému Ľudovít Štúr, pedagóg a tvorca koncepcie vzdelávania* (2016). Nemožno obísť ani dobre filozoficko-historicky orientovanú študijnú príručku Štefana Porubského *Úryvky z dejín pedagogiky* (2012).

Na Dubnickom technologickom inštitúte sme zaznamenali troch autorov historicko-pedagogických prác: Zdenka Lehotská je autorkou stručnej učebnice *Vybrané kapitoly z dejín pedagogiky* (2011). Igor Marks a Daniel Lajčín sú zasa autormi práce *Anton Štefánek a slovenské školstvo v medzivojnovom období* (2017).

Banskobystrická Univerzita Mateja Bela sa môže v oblasti pedagogickej historiografie pýšiť odkazom Jána Mikleša. V jeho šlapajách pokračuje Pavol Martuliak, ktorý spracoval školskú históriu mesta v práci *Banská Bystrica – kolíska vzdelanosti* (2001), rovnako spracoval pamätnicu Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (2012) a históriu známeho gymnázia pod názvom *Štátne čs. gymnázium Andreja Sládkoviča v rokoch 1919 – 1953* (2018). Na banskobystrickej univerzite vyšla aj prehľadná učebnica Bronislavy Kasáčovej *Kapitoly z dejín školstva a predškolskej pedagogiky* (2001). Dagmar Kováčiková s Evou Turanskou publikovala učebnicu *Všeobecná pedagogika a vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky* (1993, jej rozšírené vydanie 1999) a v spoluautorstve s Luciou Vozárovou biografickú prácu *Ladislav Mihálik (1916 – 2002) pedagóg a didaktik* (2014). Lucia Vozárová je autorkou monografie *Vývoj učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici do roku 1949* (2013). Ingrid Emmerová zostavila *Pamätnicu Katedry pedagogiky*. Pri príležitosti 60. výročia vysokoškolského učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici (2014). Mimoriadne treba oceniť úsilie banskobystrických autorov spracovávajúcich portréty pedagógov (Ľudovít Višňovský, Štefan Kantor, Tibor Sedlický, Viktor Fedor). Na pôde Štátnej vedeckej knižnice vznikla aj práca *Oľgy Laukovej: Ján Mikleš (1911 – 1997), významná osobnosť dejín pedagogiky* (2007), ktorá vyšla aj s jeho personálnou bibliografiou.

Na Žilinskej univerzite sme identifikovali historicko-pedagogickú prácu z pera Jarmily Zacharovej *Misia českých učiteľov na Slovensku v rokoch 1918 – 1939* (2014) a prácu kolektívu autorov *Dušana Macháčíka, Vlasty Cabanovej a Jaroslava Oberuča, ktorí spracovali príručku Dejiny pedagogiky (vybrané kapitoly)* (2006, 2007).

Na ružomerskej Katolíckej univerzite sa dejinám školstva venuje viacero autorov. V prvom rade je to Miroslav Gejdoš, ktorý napísal viacero diel, z ktorých pripomenieme *Učiteľský ústav v Spišskej Kapitule (1819 – 1919)* (2009), *Vplyv mendikantských rádov na univerzitné vzdelávanie v stredoveku* (2010), *Matej Bel – organizátor moderného vedeckého života v Uhorsku* (2013), *Pedagogika Johanna Heinrich Pestalozziho* (2013), *Ján Kollár a jeho plán školskej reformy* (2015), *Cesty vzdelávania na Slovensku od renesancie k osvietenstvu* (2016) a niektoré ďalšie. Veronika Hašková monograficky spracovala *dejiny Podolínskeho piaristického gymnázia v kontexte dejín školstva na Spiši: 1643 – 1850* (2015). Ján Dravecký zachytil *Elementárne vzdelávanie v cirkevných školách Spišskej diecézy* (2011). Významným

príspevkom k dejinám pedagogiky bola dvojdielna publikácia Valentíny Trubíniovej Dejiny predškolskej pedagogiky (2008, 2009). Peter Šturák je autorom spisu Dejiny náboženskej pedagogiky (2015). Z prác Cyrila Hišema treba spomenúť aspoň jeho Dejiny kňazského seminára v Košiciach 1918 – 1950 (2000) a Teologické vzdelávanie a výchova v Košiciach (2007).

Podobne odkaz dvoch významných historikov školstva a pedagogiky – Františka Karšai a Andreja Čumu – rozvíjajú aj na dnešnej Prešovskej univerzite. Ešte za svojho života vydal Andrej Čuma k výročiu J. A. Komenského spisok s výrokmi Komenského pod názvom J. A. Komenský povedal (1992) a spoluautorsky sa podieľal na spracovaní histórie ďalšej košickej vysokej školy Vysoká škola technická v Košiciach (1991). Odkaz oboch predstaviteľov komeniológie, ktorí v 70. rokoch utvorili v Prešove špičkové centrum slovenskej komeniológie, rozvíja predovšetkým Eduard Lukáč. Spracoval obsažnú biografickú prácu Prof. PhDr. Andrej Čuma, DrSc. – vysokoškolský učiteľ a komeniológ 1927 – 1998 (2012), štúdiu o Františkovi Karšaiovi uverejnenú v Historicko-pedagogickom fóre a komplexnejší pohľad na prešovskú komeniológiu ponúkol v monografii Prínos prešovských vysokoškolských pedagógov k rozvoju komeniológie na Slovensku (2015). Je aj autorom ďalších historicko-pedagogických prác ako Václav Stuchlík a jeho snahy o reformu školy (1994), Reformné pedagogické hnutie v ČSR – zdroj inšpirácie pre súčasnú školu (2000), Reformné pedagogické hnutie v období ČSR a jeho prejavy na Slovensku (2002); so širším autorským kolektívom spracoval monografický zborník História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945) (2007), ktorej súčasťou bola aj Bibliografia k dejinám najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945) (2007) a podieľal sa na historickej monografii 350 rokov vysokoškolského školstva v Prešove (2018) a na ďalších publikáciách: Stredné školy v Prešove do roku 1945 (2002), Medailóny významných pedagógov východného Slovenska (2004), Medailóny významných pedagógov východného Slovenska (František Karšai) (2006), Evanjelici v školských dejinách Prešova v 20. storočí (J. Koreň, S. Treybal, E. Lazar) (2013) a venuje sa aj dejinám andragogiky v študijnej príručke Kapitoly z dejín výchovy a vzdelávania dospelých (2015). Igor Kominarec je spoluautorom monografie Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti (2003). Viaceré monografické práce a tematické zborníky Acta Collegii Evangelici Prešovensis systematicky mapujú jednotlivé etapy vzniku a vývoja prešovského kolégia, ich jednotlivé osobnosti (osobitný je venovaný Leonardovi Stöckelovi); na spracovaní dejín kolégia sa podieľajú poprední historici sústredení okolo Petra Kónyu a René Matloviča. Ich bádateľské úsilie má priaznivý ohlas aj v zahraničí.

V Prešove sa do historicko-pedagogického bádania zapojil aj Ivan Pavlov prácami 50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva (1998) a Náčrt histórie ďalšieho vzdelávania učiteľov na Slovensku (2003). Autori Peter Šturák a Jaroslav Coranič stoja za zostavením zborníka Dejiny cirkevného gréckokatolíckeho školstva na Slovensku I. a II. (2007, 2008). Miroslav Janočka spracoval Dejiny cirkevného školstva v Prešovskej eparchii do roku 1989 (2009). Z pozostalosti prešovského historika pedagogiky Jána Gallu bola zásluhou Múzea školstva a pedagogiky vydaná jeho práca Pedagogické portréty profesorov revúckeho gymnázia (2018).

Ako pozitívum treba vyzdvihnúť, že univerzity a vysoké školy v posledných rokoch vydali publikácie mapujúce históriu svojich škôl, resp. jej jednotlivých fakúlt, ako Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská technická univerzita, Trnavská univerzita, ako aj ďalšie slovenské univerzity. Nejedná sa však vyslovene o historické práce, ale ich význam spočíva skôr v tom, že prinášajú informácie, ktoré možno využiť v historicko-pedagogickom výskume. Ak hovoríme o prácach z prostredia vysokých škôl, nesmieme opomenúť ani postupové práce študentov, najmä magisterské a doktorandské práce z dejín pedagogiky, ktoré vznikali najmä na Katolíckej univerzite v Ružomberku, na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre či na oboch

trnavských univerzitách. Ich nevýhodou je, že sa zväčša nedostanú k širšiemu okruhu záujemcov o históriu školstva a pedagogiky.

Ak sme sa zmienili o univerzitách ako o pracoviskách, na ktorých sa rozvíjal historicko-pedagogický výskum, historicko-pedagogickú problematiku v menšom rozsahu zabezpečovali aj ďalšie inštitúcie. Predovšetkým to bolo Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave (zal. 1970), ktorého úlohou je získavať hmotné pamiatky z oblasti školstva, spracovávať ich a vedecky vyhodnocovať. V rámci tejto úlohy vydalo múzeum niekoľko monografických prác a zborníkov s historicko-pedagogickou problematikou. Z nich možno spomenúť aspoň sériu deviatich zborníkov pod názvom Aktuálne otázky školského múzejníctva, práce Vladimíra Michaličku Dejiny oravského školstva do roku 1918 (2001), P. P. Zgúth: Pamäti slovenského učiteľa (2005), Samuel Ormis: Spôsoboveda. Metodika (2011). Daniela Vaněková pripravila katalóg školských vysvedčení v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky (2017), v spolupráci s V. Michaličkom vznikol text Peter Vajcik: Spomienky (2015). Vladimír Michalička publikoval aj dve biografické práce: August Horislav Škultéty – učiteľ a pedagóg (2012) a Život a dielo Petra Vajcika (1902 – 1985): vysokoškolský učiteľ a historik pedagogiky (2017). Martina Kočí publikovala regionálnu prácu Dejiny školstva v okrese Detva (2006) a spoločne s Lenkou Abaffyovou vydali prácu Zo života revúckeho gymnázia (2013).

Pracovník Trenčianskeho múzea Libor Bernát sa systematicky venuje zakladateľovi modernej koleniologie Jánovi Kvačalovi. Na základe archívneho výskumu uverejnil už štyri zväzky korešpondencie Jána Kvačalu s Jozefom Škultéty (2014), Jozefom Krumpholcom (2016) a s priateľmi (2019) a okrem toho spracoval Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773 (2013), pravidelne uverejňuje aj v slovenských a českých periodikách.

Viacerí autori sa venujú problematike dejín pedagogiky v Historickom ústave SAV v Bratislave. Z novších dejín pedagogiky sú to dve kolektívne publikácie pod vedením Ľubice Kázmerovej Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918 – 1945) (2012) a Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918 – 1939) (2016), pričom autorka publikovala aj viacero ďalších príspevkov z dejín pedagogiky medzivojnového obdobia. Eva Kowalská je autorkou monografie Osvietenské školstvo (1771 – 1815) (2014), doplnujúcej obrazy školstva v 18. a 19. storočí. Elena Londáková je autorkou monografie Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia (2007), jej školsko-pedagogické príspevky sú zahrnuté aj vo viacerých zborníkoch vydaných HÚ SAV, napr. Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970 (2015). Viliam Čičaj s kolektívom spoluautorov zachytil historicko-pedagogickú tematiku v zborníku Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese (1999). Pavol Matula spracoval problematiku Československa na slovenských stredných školách 1918 – 1938 (2013). Miroslav Kamenický a L. Szolgi sú autormi rozsiahleho a dokumentačne bohatého diela Študenti Bratislavskej stolice na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1918 (2017). Anna Falisová a Elena Morovicsová vydali prácu: Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918 – 1938 (2015) zachytávajúcu aj ich vzdelávanie. Dve publikácie, súvisiace s Univerzitou Istropolitana, vydala Miriam Hlavačková: Kapitula pri Dóme sv. Martina (2008) a Juraj zo Schönbergu. Bratislavský prepoš v službách cisára a kráľa (2015).

Iným pracoviskom, ktoré sa vo väčšej miere zaoberá novšou históriou školstva na Slovensku, je Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach. Na pôde tejto organizácie vyšli nasledovné publikácie: Soňa Gabzdilová: V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku 1939 – 1945 (2016), Možnosti a obmedzenia vzdelávania v jazyku maďarskom na Slovensku 1918 – 1938 (2017), Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948 – 1953) (2018). Mária Ďurková je autorkou dvoch publikácií: Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948 (v

spoluautorstve s H. Hrehorom 2014) a Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty) (s kol. autorov 2015). Milan Olejník je autorom publikácie Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953 (2018).

Paletu autorov historicko-pedagogických diel dopĺňajú aj autori pôsobiaci mimo akademických inštitúcií. Z nich treba uviesť napríklad autorov a ich diela: Ján Gallo: Pavol Jozef Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg (1991), Pedagogické portréty profesorov revúckeho gymnázia (2018), ako aj kapitoly o školstve v jeho monografiách obcí Chyžné, Muráň, Štítik; Ruženu Kormošovú a jej monografiu Gymnázium v Spišskej Novej Vsi dávne, nedávne a súčasné (2016), či štúdiu Martina Lacka Keď slovenské povedomie bolo prenasledované ako fašizmus. Prípád Jána Kamila Beňadika z roku 1958 (2017). Medzivojnovú históriu škôl na Spiši spracoval Edmund Hleba pod názvom Školy na Spiši 1918 – 1938 (1994).

K historicko-pedagogickej spisbe prispievajú aj autori pôsobiaci v regiónoch a mimo historických inštitúcií. Z nich treba vyzdvihnúť predovšetkým Dušana Dubovského, historika Prvého Slovenského gymnázia v Revúcej, ktorý spracoval niekoľko publikácií. Uvedieme aspoň jeho monografie Revúca – kolíska slovenského stredného školstva (1993), Prvé slovenské gymnázium (2001), a Svätyňa osvetly a vzdelanosti (2012). V novohradskom regióne sa o mapovanie dejín školstva zaslúžil Jozef Drenko, predovšetkým publikáciami o gymnáziu v Lučenci, resp. sériou ďalších prác: Hradné a kaštieľne školy na Slovensku (2008), Kapitoly z dejín evanjelického školstva v Lučenci (2009), Topografia dejín škôl Novohradu I., II. (2013), ako aj kapitolami o školách v jeho početných monografiách o mestách a obciach Novohradu. Otília Štepitová spracovala v dvoch prácach dejiny oravského školstva (2006, 2009), Margita Nižňanská je autorkou práce O histórii učiteľského vzdelávania v Turci: 1870 – 1980 (2002), Miloš Štilla, znalec dejín znievskeho gymnázia, publikoval niekoľko menších biografických štúdií profesorov znievskeho gymnázia: Univerzitný prof. PhDr. František Hrušovský (2002), Martin Čulen v dejinách Banskej Bystrice (2005), Jaroslav Samuel Zachej (2005), Univerzitný profesor Dr. Ján Lušniak-Lendvai (2006). Vladimír Šišan spracoval jeho životné osudy v publikácii Miloš Štilla (2006). K dejinám matičných gymnázií prispel aj Milan Varsík popularizačnou prácou Z viery, túžob a nádejí (1993). V Martine vznikla štúdia Martina Kleina Pedagogický inštitút – prvá vysoká škola v Martine (2014). Viktor Pardel pripravil pre študijné účely kompilačnú prácu Vývoj školstva na Slovensku od roku 1918 po súčasnosť (2013). V banskoštiavnickom regióne je živá história banskoštiavnickej Banskej akadémie. Z historických monografií na túto tému treba spomenúť autorov a diela: Miroslav Kamenický: Banícke školstvo na Slovensku do založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici (2006), Ivan Herčko: Stručné dejiny Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici (2009), tenže autor so spoluautormi: Banícka a lesnícka akadémia Banská Štiavnica (2010), Novák, J. so spoluautormi: Banícka akadémia v Banskej Štiavnici (2012), Pavol Rybár: História baníckeho vysokého školstva na území Slovenska (2017), Viliam Stockmann: Dejiny lesníckeho školstva v Banskej Štiavnici (2017). K dejinám školstva v jednotlivých mestách publikovali svoje práce napr. Pavel Kravarčík s kol.: Dejiny školstva v Novej Bošáci (1874 – 2011) (2011), Milan Koreň: Východná: história školstva do roku 1959 (2016). Širší región spracovala Gabriela Sabová v práci Z dejín cirkevného školstva na území Abova (2018). Takýchto historikov regionálnych dejín školstva je iste viac, údaje o nich nám, žiaľ, chýbajú.

Pre poznanie dejín školstva v jednotlivých regiónoch Slovenska majú význam monografie, pamätnice či jubilejné publikácie k dejinám jednotlivých miest a obcí. Niektoré z nich majú na dobrej úrovni spracované aj kapitoly o vývine školstva v danej lokalite. Obsahujú nielen všeobecné údaje o vzniku a vývoji miestnej školy (škôl), ale aj inak nedostupné údaje o jednotlivých iniciátoroch vzniku školy, zoznamy učiteľov, žiakov a informácie o celkovej

atmosfére školy. Sú však aj také, ktoré školskú históriu obmedzili len na niekoľko stručných odstavcov.

Veľmi potešujúce je, že vznikajú aj samostatné práce o dejinách jednotlivých škôl v obciach a mestách Slovenska. Zachytili sme prácu Melánie Kadlečíkovej *Dejiny školstva v Nových Zámkoch* (2005), Zuzany Urbanovej-Vrončovej *Letanovské školstvo v zrkadle času* (2012), Viktora Húšťava-Barúta *História školstva v Liptovskej Osade v historickej retrospektíve* (2017), Martina Klempaya *Dejiny školstva v Tulčíku* (2018), Kataríny Beňovej *Dejiny školstva v Podhradí* (2018), Pavla Kravarčíka s kol. *Dejiny školstva v Novej Bošáci (1874 – 2011)* (2011), Milana Koreňa *Východná: história školstva do roku 1959* (2016). Iste ich je viac, ale pretože ide zväčša o obmedzený náklad, nedostanú sa k širšiemu okruhu čitateľov. Po pravde však treba poznamenať, že ich úroveň sa pohybuje od dôkladnejších prác k prácam, ktoré nezodpovedajú požiadavkám odborných prác. Súhrnnou prácou, ktorá zachytáva existenciu škôl do roku 1918, je päťzväzková *Topografia dejín škôl* (2006 – 2011) spracovaná autorom tejto štúdie.

Do 50. rokov 20. storočia bolo povinnosťou stredných škôl pravidelne vydávať výročnú správu školy, ktorá obsahovala podstatné údaje o učiteľoch, ich vyučovacích úväzkoch, študentoch, významných udalostiach jej života a pod. Od tejto tradície sa však postupne upustilo a dnes mnoho škôl z rôznych dôvodov takéto správy prestalo vydávať. Je to veľký deficit, nakoľko školské výročné správy sú jedným z najspoľahlivejších zdrojov poznania školskej histórie. Malo by byť ambíciou riaditeľov škôl, aby takýmto spôsobom zanechali stopu svojich škôl v dejinách slovenského školstva.

Nevyhnutnou podmienkou rozvoja historicko-pedagogického výskumu je možnosť šíriť jeho výsledky čo najširšiemu okruhu prijímateľov. Je bez diskusie, že problematika dejín školstva, výchovy, vzdelávania a školstva je prijímaná len vymedzeným, nie príliš veľkým okruhom recipientov. Tieto možnosti v prvom rade zabezpečuje (popri knižných prácach) špecializované periodikum a ďalšie periodiká, ktoré sporadicky prinášajú historicko-pedagogické príspevky. Pre oblasť dejín pedagogiky neexistovalo na Slovensku dosiaľ špecializované periodikum. Túto úlohu v minulosti plnil viac, raz menej, hlavný slovenský časopis pre pedagogické vedy *Jednotná škola* (vychádzal v rokoch 1945 – 1989), od roku 1990 pod novým názvom *Pedagogická revue*. Do roku 2008 vychádzal v printovej podobe, v súčasnosti je tlačovým orgánom Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave a vychádza v elektronickej podobe. Príspevky z problematiky dejín pedagogiky momentálne nezverejňuje. Iným periodikom je štvrťročník *Pedagogika.sk* vydávaná Slovenskou pedagogickou spoločnosťou pri SAV, ktorá je k uverejňovaniu historicko-pedagogických statí, resp. správ a recenzií ústretvejšia.

Podľa našich rámcových zistení priniesla *Pedagogická revue* v rokoch 1990 – 2008 79 historicko-pedagogických príspevkov, jedno číslo v roku 1992 bolo venované výročiu J. A. Komenského. Spomedzi autorov príspevkov spomenieme Jána Gallu, Andreja Čumu, Jozefa Pšenáka, Jozefa Schuberta, Vieru Žbirkovú, Edmunda Hlebu, Milana Krankusa, Ladislava Macháčka, Slávka Churého, Máriu Podhájeckú, Pavla Kompolta, Máriu Stieberovú, Máriu Mičianiovú, Jozefa Drenku, Janku Bazálikovú, Dagmar Kováčikovou, Eduarda Lukáča, Igora Kominarca, Libora Bernáta, Milana Kipsa, Bronislavu Kasáčovú, Danielu Vančkovú, Vladimíra Michaličku a ďalších, zaznamenali sme aj niekoľko príspevkov českých autorov. Tematicky boli príspevky orientované na komeniologickú problematiku, česko-slovenské školské styky, biografické príspevky (P. Vajcik, P. J. Šafárik, J. Čečetka), problematiku dejín učiteľstva, dejiny staršieho ľudového školstva, teologické školstvo, reformné hnutie na Slovensku a pod.

Nateraz jediným špecializovaným periodikom pre dejiny pedagogiky a školského múzejníctva je Historicko-pedagogické fórum vychádzajúce od roku 2012 (dvakrát ročne) z podnetu Múzea školstva a pedagogiky CVTI SR. V ôsmich ročníkoch uverejnilo viac ako 78 štúdií, ako aj správ, recenzií a informácií o vydaných historicko-pedagogických knihách.

Samozrejme, nemožno opomenúť ani vydávanie zborníkov katedier univerzitných fakúlt zameraných na pedagogické vedy, z ktorých niektoré pravidelne uverejňujú aj historicko-pedagogické štúdie (napr. zborník Paedagogica na FiF UK Bratislava). V poslednom čase sa aj viaceré múzea a pamäťové inštitúcie podujali na vydávanie pravidelných zborníkov, v ktorých sa kde-tu objavia aj príspevky z oblasti školstva.

Z naznačeného prehľadu je teda zrejmé, že produkcia knižných, zborníkových prác a časopiseckých štúdií je pomerne bohatá, rôznorodá a pokrýva mnohé oblasti pedagogickej histórie. Iným problémom zostáva neexistencia printového časopisu, ktorý by umožňoval historikom pedagogiky aj pružnejšie zverejňovať čiastkové výsledky svojich bádání, ktoré by sa ľahšie premietali do istých syntéz. Časopis by umožňoval viesť aj absentujúcu diskusiu a výmenu názorov na rôzne odborné otázky.

Ukazuje sa však, že niektoré segmenty pedagogickej historiografie ostávajú nezmapované. Takmer žiadna pozornosť sa nevenuje metodológii a metódam historicko-pedagogického výskumu, ako aj jeho filozofickým aspektom. Jedným z dôvodov podceňovania dejín pedagogiky tkvie aj v tom, že sa nedarí širšie uplatňovať výsledky svojich výskumov v pedagogickej praxi.

Je pritom paradoxom, že aj keď sa dejiny pedagogiky považujú za základnú pedagogickú disciplínu, jej predmet pokrýva celú pedagogickú vedu, ako vyučovací predmet na vysokých školách vypadol zo študijného programu a záujem u kandidátov učiteľstva i jednodoborového štúdia je „na bode mrazu“. To je alarmujúci stav. Už najvýznamnejší prvorepublikový historik pedagogiky Otakar Kádner správne v tejto súvislosti poznamenal, že znalosť dejín pedagogiky je základným východiskom pre štúdium pedagogiky.

Hlavným problémom zostáva aj jazyková nepripravenosť (latinčina, maďarčina, nemčina a ich historické modifikácie) pre štúdium archívnych dokumentov staršieho obdobia. Bez znalosti uvedených jazykov nie je možné efektívne využívať archívne pramene. Rovnako treba poznamenať, že pre štúdium dejín školstva a pedagogiky citeľne chýba premyslený program editorstva prameňov, ako sa o to v minulosti pokúšali Ľudovít Bakoš, Vladislav Ružička či Peter Vajcik.

Žiaduce by bolo intenzívnejšie pracovať na obsiahlejších i menších biografiách významných učiteľských a pedagogických osobností, a to vo všetkých obdobiach vývoja školskej a pedagogickej histórie. Máme aj málo spracované staršie (stredoveké) úseky školských dejín a prvých prejavov pedagogického myslenia, nehovoriac o premene najstarších škôl na školy mestské, o cechoch a ich význame pri výchove remeselníkov. Neznáme nám zostávajú mnohé reformné návrhy zo 17. a 18. storočia a osudy ich autorov, a tak by sa dalo pokračovať ďalej po časovej osi až do 20. storočia. Narastajúci odstup od uplynulých historických udalostí vytvára bádateľom priestor pre hlbšiu reflexiu a možnosť na mnohých miestach opraviť a spresniť interpretáciu školského a pedagogického diania, napr. v období rokov I. ČSR, rokov 1939 – 1945 ako aj obdobia bezprostredne po roku 1945, prípadne aj v päťdesiatych rokoch 20. storočia. Nespracované zostávajú celé segmenty školského a pedagogického diania, napr. učiteľské spolky a organizácie, ktoré u nás vznikali od 19. storočia a znamenali výrazný prvok v aktivizovaní učiteľstva, ale výskum ich histórie nielen v celku, ale aj z pohľadu jednotlivých spolkov a organizácií doteraz citeľne chýba. Len náznakovo boli v minulosti spracované dejiny školstva na Slovensku (základné, stredné, vysoké ako aj ich podsystémy), dejiny viacerých významných škôl, dejiny učiteľstva (existuje už rukopis

fundovane spracovaný Jánom Gallom) a aj zasvätený obraz mnohých historicko-pedagogických a školských udalostí. Hlbší archívny výskum by mohol priniesť ovocie v témach, ktoré objasňujú pohľad do vnútorného života škôl, do života učiteľov, študentov, procesu vzdelávania a pod. Inšpiratívny by mohol byť nerealizovaný plán Jozefa Máteja vydávať pramene k dejinám slovenskej pedagogiky a pôvodné diela, ako to uvádzal v časopise Pedagogika v roku 1969 (!) v hodnotiacej stati Súčasný stav a ďalší rozvoj dejín pedagogiky na Slovensku.

Jednou z vážnych úloh historikov pedagogiky je spracovanie dejín slovenského školstva a pedagogiky. Dosiaľ vo vysokoškolskej výuke využívaná učebnica kolektívu autorov pod vedením Jozefa Máteja si podržala svoju hodnotu, ale vznikla v inej spoločenskej situácii a najmä obdobie 20. storočia by bolo žiaduce spracovať v úplnosti a z nového pohľadu. Treba však povedať, že by išlo nielen o nevyhnutnú vysokoškolskú učebnicu, ale aj o spracovanie dejín školstva a pedagogiky ako samostatnej vedeckej pedagogickej disciplíny.

Načrtnutý stav a úlohy historicko-pedagogického výskumu je len jedným z reflektujúcich (nie hodnotiacich) pohľadov na súčasnú situáciu v tejto vedeckej disciplíne. Autor ho spracoval po dlhšom zvažovaní s nádejou, že vyvolá diskusiu, ktorá prinesie ďalšie podnety.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.
Mamateyova 1, Bratislava
vladimir.michalicka12@gmail.com

Posúdil: ThDr. a Mgr. Libor Bernát, PhD.

KREMNIČKÝ UČITEĽ PAVOL KRIŽKO V ROKOCH 1860 – 1863

Lukáš Trnkóci

Abstrakt: V období 19. storočia sa vyprofilovalo množstvo významných osobností slovenskej vedeckej, kultúrnej či politickej scény. Jedným z takých bol aj Pavol Križko (1841 – 1902). Cieľom dvoch článkov je odhaliť chýbajúce časti života P. Križka v priebehu 60. rokov 19. storočia, kedy účinkoval na pozícii kremnického evanjelického učiteľa. Prvá časť mapuje počiatočné roky Križkovej učiteľskej práce do prelomu rokov 1862/1863. Sleduje proces jeho snáh o získanie učiteľského miesta, príchod do Kremnice, problémy s vyučovaním či spory, ktoré viedol s miestnou nemeckou časťou obyvateľstva.

Kľúčové slová: Pavol Križko, Kremnica, učiteľ, spory, historická činnosť

Abstract: In the 19th century there were profiled a lot of significant personalities belonging to Slovak scientific, cultural or political scene. One of them was Pavol Križko (1841 – 1902) too. The goal of two articles is to reveal the missing pieces in the story of P. Križko's life over 60. years of 19th century, when he had been working in a position of lutheran teacher in Kremnica. The first part is mapping an early years of Križka's teacher work until the turn of the years 1862/1863. It observes the process of his efforts to gain a teaching post, arrival in Kremnica, education problems or disputes he had with the local German population.

Key words: Pavol Križko, Kremnica, teacher, disputations, historical activity

Habsburská ríša, rovnako ako takmer celá Európa, sa v priebehu 19. storočia niesla v znamení etablovania nových, moderných národov, ktoré sa snažili nájsť si svoje miesto na mape sveta. Táto tzv. „Jar národov“ sa nevyhla ani nášmu územiu, či už v polovici 19. storočia v rámci revolučných rokov, alebo následne v období 60. rokov, spätých so vznikom Matice slovenskej. Do národného hnutia sa zapojil aj mladý, v tom čase niečo vyše 20-ročný, Pavol Križko. Postupne sa stal dôležitou, aj keď pomerne neznámou postavou slovenskej národnej scény 2. polovice 19. storočia. Prv než k tomu vôbec došlo, prežil prvé profesijné roky svojho života na pozícii evanjelického učiteľa v Kremnici.

O dráhu evanjelického učiteľa sa mladý Pavol Križko¹ začal zaujímať ešte počas svojich gymnaziálnych štúdií, ktoré absolvoval v rodnej Banskej Bystrici. Nielenže patril medzi

¹ P. Križko sa narodil 30. mája 1841 v Banskej Bystrici, kde prežil aj prvých 19 rokov svojho života. V meste absolvoval základnú školskú dochádzku a po krátkej pauze, kedy bol otcom Samuelom Križkom zaúčnaný v tkáčskom remesle, začal navštevovať aj miestne gymnázium. Práve tu sa pod patronátom gymnaziálnych učiteľov, menovite najmä prof. Ľudovíta Bohdana Grossmana, a s podporou otca, pustil do počiatkov svojej neskôr mimoriadne bohatej literárnej a historickej tvorby. Vo svojom vlastnom životopise, ktorý poslal Karolovi Salvovi (1849 – 1913), spomínal, že už ako malého ho otec brával do prírody v okolí Banskej Bystrice, kde mu ukazoval rôzne rastliny a živočíchy. Aj keď P. Križko kvôli mladému veku mnohému nerozumel, tieto výlety v ňom vzbudili zvedavosť skúmať všetko naokolo. Nanešťastie je jeho život pred rokom 1859 značne neznámy a pre chýbajúce pramene aj ťažko odhaliteľný. V denníku z roku 1865 si síce poznačil, že si ich začal písať už ako sedem ročný, t. j. od roku 1848. Prvé dostupné denníky však pochádzajú až z roku 1859, jedenásť ročníkov teda už nie je k dispozícii. MV SR, Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA), fond (ďalej f.) Pavol Križko (ďalej PK), škatuľa (ďalej š.) 12, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 474, Salva Karol, List P. Križka K. Salvovi z 5. 8. 1894. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1865.

najlepších študentov na škole, no mal aj bohaté skúsenosti s doučovaním, či už detí, alebo dospelých. V roku 1859 sa ale finančná situácia² jeho rodiny zhoršila natoľko, že rodičia si už nemohli dovoliť platiť náklady spojené so štúdiom. Ani Križkove osobné zárobky, napríklad za doučovanie³, nestačili na pokrytie výdavkov. Stále zamestnanie by mu navyše umožnilo osamostatniť sa od života s rodičmi. Jeho kroky smerovali najskôr do mestečka Ľubietová, kde sa mal stretnúť s miestnym farárom a pokúsiť sa získať uvoľnenú pozíciu učiteľa na tamojšej škole. Táto jeho cesta sa však ukázala byť nakoniec zbytočnou, keď obdržal len vyhubú odpoveď v podobe, že až miestny richtár môže rozhodnúť o novom učiteľovi. P. Križko bol z tohto značne sklamaný. Do Ľubietovej si ho totižto nechal zavolať samotný farár osobne a tak dúfal, že by kantorskú pozíciu mohol získať. 16. novembra 1859 mu napokon prišla definitívna zamietavá odpoveď. Hlavným dôvodom odmietnutia bol jeho mladý vek.⁴

Zanedlho sa však na P. Križka usmialo šťastie, keď sa uvoľnilo miesto na evanjelickej škole augsburského vyznania v Kremnici.⁵ Tentoraz však už nechcel nechať nič na náhodu. Najprv si nechal pripraviť školské svedectvo⁶ a rekurz⁷. Zároveň požiadal aj profesora, dr. Ondreja Zipsera, aby ho v Kremnici odporučil tamojšiemu farárovi Burayovi. A skutočne, 24. januára 1860 si dr. O. Zipser pozval P. Križka k sebe domov, kde mu prečítal list od farára. Ten prisľúbil, že sa za neho prihovorí. Križkove nádeje o to viac vzrástli.⁸

Už 8. februára 1860 prišla P. Križkovi odpoveď z Kremnice. Jeho svedectvo a rekurz boli v presbyteriálnom konvente (zhromaždení starších) prijaté mimoriadne kladne a miestna cirkev si neželala nič iné, ako ho spoznať osobne. Z toho dôvodu bol pozvaný do mesta na najbližšiu nedeľu, teda 12. februára 1860. P. Križko s tým nadšene súhlasil. Tu sa najprv stretol s nemeckým učiteľom na evanjelickej škole, Andrejom Arnoldom⁹ a farárom Burayom. V ich spoločnosti strávil takmer celý svoj pobyt. Okrem stretnutia sa so staršími, kedy bol posudzovaný na výkon učiteľskej funkcie, absolvoval aj kázania v miestnom evanjelickom kostole, kde musel preukázať svoje zručnosti v hre na organ. Po návrate do Banskej Bystrice sa Križkov život prinavrátil do rovnakých koľají ako predtým. Tentoraz ale napäto očakával správy z Kremnice. Napriek tomu, ako sa mu podarilo na starších zapôsobiť, od jeho návštevy ubehli už dve cirkevné zhromaždenia (tie prebehli 19. februára a 4. marca), na ktorých k zvoleniu učiteľa stále nedošlo, aj keď mnohí mladého Križka preferovali a radi by ho získali do mestských služieb. Až na treťom zhromaždení, ktoré prebehlo 18. marca 1860, bol takmer jednohlasne schválený za kremnického učiteľa. Túto správu sa dozvedel 24. marca, keď ho tamojší dozorca evanjelickej cirkvi v Kremnici, Wiliam Moesz, vyzval, aby sa 1. apríla dostavil do mesta a prevzal tu miesto učiteľa.¹⁰

² Otec P. Križka, Samuel Križko (1813 – 1875), pracoval ako tkáč. Dúfal, že syn Pavol sa stane rovnako tkáčom alebo sa dá na náboženskú dráhu – kňazské povolanie.

³ V roku 1859 týmto spôsobom zarobil vyše 80 zlatých. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1859.

⁴ V tom čase mal len 18 rokov. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1859. LEHOTSKÁ, D.: Pavol Križko – priekopník slovenského archívnicstva. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 13 – 34

⁵ Získať toto miesto tak bolo pre Križka aj napriek mladému veku akousi výzvou. SNA BA, f. PK, š. 12, inv. č. 474. Salva Karol, List P. Križka K. Salvovi z 5. 8. 1894.

⁶ Svedectvo bolo podľa jeho vlastných slov natoľko dobré, že už si lepšie ani nemohol priať. Zo všetkých predmetov a vied dostal za výbornú, rovnako tak aj za svoju usilovnosť. Mravy mu boli hodnotené ako prísne a rozumné. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1860.

⁷ Rekurz – potvrdenie (vysvedčenie) o schopnosti uchádzača oprávňujúceho učiť a zároveň sa hlásiť na miesto učiteľa.

⁸ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1860. KUKA, P.: Pavol Križko a Kremnica. In *90 rokov múzejníctva v Kremnici*. Ed. L. Jasenák. Kremnica : Múzeum mincí a medailí v Kremnici, 1982, s. 11.

⁹ Na konci roku 1861 musel opustiť Kremnicu pre sústavné rušenie manželstva, keď viedol mimomanželský vzťah s mnohými kremnickými ženami. Následne dostal pozíciu v Černovici, hlavnom meste Bukoviny. SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 8. 11. 1860; 30. 12. 1861.

¹⁰ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1860.

Príchod do Kremnice bol pre P. Križka mimoriadne zložitým obdobím. Odlúčenie od rodiny, neznáme prostredie či spory, do ktorých sa pre svoje národné cítenie postupne dostal. Kremnica, ktorá už v minulosti patrila medzi významné mestá Uhorského kráľovstva a neskôr aj habsburskej monarchie, najmä pre svoje bohaté náleziská nerastných surovín, si aj v období 19. storočia udržiavala renomé bohatého banského a obchodného centra v oblasti. Za túto popularitu a prosperitu vďačili jej obyvatelia mimo iného aj kupcom. Tí neraz prichádzali zo vzdialenejších kútov Európy, najčastejšie však z nemeckých krajín. Postupne sa tak v Kremnici vytvorila silná vrstva nemeckého obyvateľstva. Podľa samotných výpovedí P. Križka vo svojich denníkoch, práve tí mu spôsobovali v prvých rokoch najväčšie starosti. Všetky tieto problémy spôsobovali, že P. Križko spočiatku využíval každú príležitosť k tomu, aby mesto opustil. Ak sa objavilo voľné učiteľské miesto niekde v okolí, okamžite sa o to zaujímal. Niekoľkokrát sa snažil definitívne odísť do Banskej Bystrice a získať tu miesto učiteľa, aby bol znovu spolu s rodinou, no to sa mu nepodarilo. Všetky jeho snahy boli nakoniec neúspešné či už pre nízky ponúkaný plat, alebo národnú otázku. V Kremnici tak ostal P. Križko žiť až do svojej smrti. Napokon sa však práve Kremnica stala dôležitou súčasťou jeho vedeckého života, ako aj miestom, kde si dokázal získať úctu a priazeň jej obyvateľov.

Národnosť	Rok 1880		Rok 1890		Rok 1900	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nemecká	2 411	61,1	2 210	52,35	1 950	45,3
Slovenská	1 247	31,6	1 485	35,17	1 485	34,5
Maďarská	249	6,3	488	11,56	858	19,9
Česká	-	-	14	-	-	-
Talianská	34	-	7	-	13	-
Francúzska	-	-	3	-	-	-
Rumunská	2	-	4	-	-	-
Chorvátska	2	-	-	-	-	-

Tabuľka č. 1 – Pomer národností v Kremnici v druhej polovici 19. storočia.¹¹

Prvotné dni po príchode do Kremnice prežil P. Križko spočiatku bez školských povinností. Od 1. apríla 1860 začal najprv v miestnom kostole hrať na organ, kde tak mohol dokázať aj pred veriacimi svoje hudobné zručnosti. Do školy sa pritom pozrel až o niekoľko dní neskôr, 12. apríla. Hneď od začiatku dostal na starosť vlastnú triedu chlapcov. Celkovo ju tvorilo 34 žiakov, poväčšine pochádzajúcich priamo z Kremnice, a len približne 20% žiakov pochádzalo z neďalekého okolia, najviac z Turca. Keďže však do konca školského roka ostávali približne len tri mesiace, nemohol sa pustiť do zmien, s ktorými rátal, že uskutoční. Dalo by sa teda povedať, že tieto posledné mesiace školy boli pre Križka akousi skúšobnou dobou, ktorú

¹¹ LAMOŠ, T.: *Sídelný zemepis Kremnice*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, s. 118.

využil, aby si zvykol na učiteľské povolanie a zvolil vhodnú koncepciu pre svoje hodiny. Už po svojom nástupe do školy konštatoval, že za jeho predchodcu dochádzalo k nedostatočnému naplneniu výučby a rozširovaniu znalostí a vedomostí detí, ktoré boli v tomto smere na tom veľmi biedne. Najväčším problémom sa ukázalo byť čítanie a počítanie, čo mu pridalo veľa práce navyše, s ktorou spočiatku nerátal. Pravdepodobne aj z toho dôvodu (iným dôvodom mohla byť aj nespokojnosť s minulosťou štruktúrou hodín) sa rozhodol, že v mnohých predmetoch začne od začiatku a pokúsi sa tak medzi žiakmi vybudovať nové stabilné základy, na ktorých by mohol v budúcich rokoch stavať a prehľbovať medzi deťmi ich znalosti. Ďalším veľkým problémom sa ukázal nedostatok potrebných kníh na štúdium. Či už z odbornej alebo jazykovej literatúry. Tú pre žiakov nakupoval sám P. Križko aj v nasledujúcich rokoch poväčšine v rodnej Banskej Bystrici, najčastejšie u miestnych predajcov, akými boli Eugen Krémery alebo Anton Eisert.¹²

Harmonogram hodín P. Križka v druhom polroku 1859/1860 vyzeral nasledovne:

	8. – 9. hod	9. – 10. hod	13. – 14. hod	14. – 15. hod	15. – 16. hod
Po	Katechizmus	Počítanie	-	Zemepis	Krasopis
Ut	Biblická história	Maďarčina	-	Počítanie	Slovenské čítanie
St	Čítanie	Prírodopis	-	Slovenčina	Spievanie
Št	Katechizmus	Počítanie	-	Zemepis	Krasopis
Pi	Náboženstvo	Maďarčina	Prírodopis	-	-
So	Deklamovanie ¹³	Cirkevný spev	-	-	-

Tabuľka č. 2 – Rozvrh hodín P. Križka v školskom roku 1858/1859.¹⁴

Ihneď od svojho nástupu do školy zaviedol prísny režim. Neposlušnosť a lenivosť svojich žiakov dokázal trestať, no len málokedy sa odhodlal priamo k fyzickým trestom¹⁵, a to

¹² Krátko po začatí vyučovania kúpil pre žiakov 18 kusov maďarskej učebnice od Karola Samarjaya, 10 kusov katechizmu, dve biblie a dva spevníky. Za tieto knihy následne od žiakov vyberal peniaze. Spomínané knihy bolo možné zakúpiť aj v Kremnici, no boli drahšie. Podobne si aj 22. októbra 1860 objednal v Banskej Bystrici šesť šlabikárov pre svojich žiakov. SNA BA, f. PK, š. 4, inv. č. 9. Korešpondencia s rodičmi, Listy S. Križka P. Križkovi z 30. 10. 1860; 26. 9. 1861. SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 22. 10. 1860; 9. 1. 1861. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

¹³ Krasorečenie, recitácia.

¹⁴ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

¹⁵ K takému trestu sa napríklad uchýlil v apríli 1861, keď trikrát udrel palicou Alexandra Grossmanna (v tom čase 10 ročný žiak prvého oddelenia) za to, že odmietol na hodine čítať bibliu. K udeleniu podobného trestu sa rozhodol aj 28. apríla 1862, keď potrestal 11 ročnú Máriu Jesenskú a 10 ročnú Máriu Tomčány (obidve boli žiačkami prvého dievčenského oddelenia) za nečestnosť. Tie následne odišli z jeho školy. V júni 1865 udrel trikrát paličkou jedného chlapca po chrbte pre zlé správanie, na čo sa jeho matka sťažovala. Križko si sám pripustil chybu, a poznačil si: „*Měl jsem dnes před polednem nepříjemnost. Matka Šmidova, jehož jsem včera po poledni pro vzdorovitost a neposlušnost potrestal, byla žalovati na mne u p. faráře Kossányiho. Tento mne vyvolal ze školy a vyzval, abych*

tiež nikdy bez náležitej príčiny. Pováčšine pristupoval k miernejším, nefyzickým trestom, keď napríklad palicou búchal po stole, aby si získal pozornosť detí. Žiakov dokázal karhať aj tým, že ich zatvoril v škole, kde si mali robiť domáce úlohy alebo sa samovzdelávať. Ale aj to stačilo k tomu, že niektorí chlapci sa kvôli Križkovmu novému školskému poriadku obávali prísť na vyučovanie.¹⁶ Našli sa dokonca aj takí žiaci, ktorí sa radšej rozhodli prestúpiť do dievčenskej školy. S týmto ich rozhodnutím P. Križko rázne nesúhlasil a na cirkevnom konvente proti tomu protestoval. Cirkevní hodnostári mu dali za pravdu a nariadili tým, ktorí odišli, aby sa vrátili okamžite naspäť.¹⁷

Napriek tomuto svojmu precíznemu a pre mnohých aj prísnemu prístupu k školskej problematike v Kremnici (a možno aj vďaka nemu) si následne vyslúžil u svojich žiakov jednak prirodzenú autoritu, ako aj ich priazeň.¹⁸ Zanedlho sa pritom ukázali aj prvotné školské úspechy. Keď do Kremnice zavítal senior Tekovského seniorátu, začal žiakov skúšať z náboženstva, konkrétne siedmeho prikázania, katechizmu a čítania. Podľa samotných slov P. Križka bol senior s výsledkami spokojný, čím potvrdil, že svoju učiteľskú funkciu vykonával svedomito a poctivo. Žiakov sa totižto nesnažil nútiť učiť naspamäť kvantú poznámok a informácií, ale k naučenému skôr pristupovať s využívaním vlastného myslenia a logiky. Keď sa ku koncu júla 1860 zúčastnil na skúške¹⁹ miestnej dievčenskej školy pod vedením učiteľa S. Somrického, vyslovil svoj nesúhlas, že dievčatá opakovali len naučené poučky, pričom nad svojimi odpoveďami vôbec nerozmýšľali. Obával sa, že keď po prázdninách nastúpia opäť do školy, o daných témach nebudú vedieť znova nič. Pri svojich žiakoch sa práve tento systém snažil zmeniť.²⁰

---

se osvědčil před Šmídkou, proč jsem jejího chlapce trestal. Žalovala před Kossányim a i přede mnou tvrdila, že jsem jejího synka proto bil, že udělal při čtení dvě neb tři chyby. Spolu rozkázala svému chlapci, jenž byl též přítomen, aby mi ukázal svůj hrbet. Nu má znaky, avšak dosti slabé. Já jsem ji vysvětlil, kterak to vše bylo i řekl jsem, že mi samému líto, že to tak prošlo, neb že jsem myslel, že přes hrubou halenu, jakovouž měl na sobě, tenkou a slabou paličku školskou ani hrubě nepocítí. Tu však pravila ona, že to není paličkou uděláno. I vyněsl jsem paličku ze školy a pravil jsem Šmídovi, aby řekl, bylli touto paličkou trestan, čili nic. On přisvědčil po třikrát, že byl touto paličkou trestan, avšak jeho matka nechtěla tomu předce uvěřiti i odešla neuspokojená domu a vzala svého chlapce se sebou. Kto ví, co z toho opět vykvitne. Nu Pavle mírní se! Zdrž se od hněvu a hřichu, nebo člověk hněvivý zapaluje ruznice. Věru, věru snad se i přílišně zlobím a třesci dítky snad přísněji, nežliby mnohokrát zasloužily. Omrzlý jsem sám na sebe, neb se mi nedaří tak práce moje, jakobych si toho žádal a k tomu tá věčítá pronasledování, jež musím od Kremničanu trpěti, též mne nevrlym dělají. “ Až do roku 1865 si P. Križko denníky zapisoval v českom jazyku. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1859; Denník 1861; Denník 1862; Denník 1865. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztriedení evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v druhém púletí školského roku 1860/1861 navštevovavších dítek; Seznam a roztriedení evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvím a druhém púletí školského roku 1861/1862 navštevovavších dítek.

¹⁶ Jeden z chlapcov, Jozef Dobrotka (12 ročný žiak prvého oddelenia), sa po dobu 10 dní neukázal v škole, pretože sa obával, že keďže si nezakúpil knižku, bude potrestaný. P. Križko musel častokrát podobné spory a absencie v škole riešiť s rodičmi svojich žiakov. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860; Denník 1861.; SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztriedení evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v druhém púletí školského roku 1860/1861 navštevovavších dítek.

¹⁷ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

¹⁸ Na oslavu menín mu jeho žiaci kúpili sklenený tanier a pohár v hodnote 3 zlatých 10 grajciarov, na ktorý sa vyzbierali. Taktiež školu vyzdobili kvetmi a lipovým lístím, za čo im bol P. Križko veľmi vďačný. Na druhej strane dokázal prejavovať aj dobrosrdečnosť, keď napríklad venoval svoj starý kabát žiakovi, ktorý pochádzal z chudobných pomerov (jeho matkou bola slúžka), Jánovi Kováčikovi (8 ročný žiak tretieho oddelenia). Tento dar urobil jemu aj jeho rodine veľkú radosť. SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 18. 3. 1861.; SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1866. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztriedení evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v druhém púletí školského roku 1861/1862 navštevovavších dítek.

¹⁹ Konkrétne skúšky jeho triedy prebehli 26. júla 1860 z katechizmu (nemeckého a slovenského), biblickej histórie, počítania, čítania, zemepisu, prírodopisu, silospytu a spievania. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

²⁰ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

Podobne, ako aj počas svojich vlastných gymnaziálnych štúdií v Banskej Bystrici, aj na svojom novom pôsobisku sa snažil svoj voľný čas využiť k súkromnému doučovaniu detí. Križkov mesačný príjem sa spočiatku²¹ pohyboval v sume 20 až 22 zlatých. Súkromným doučovaním sa mu tak naskytla možnosť získať vedľajší zárobok. Medzi prvými, ktoré zobral ku koncu mája (23. a 24. máj) 1860 do vyučovania, boli Amália Galantová a Theresia Vlastová. 18. júna následne prijal ďalšieho žiaka, Viliama Demjanyho, o ktorom písal, že aj keď už vyše dvoch rokov chodil do školy, stále nevedel čítať.²²

Nový školský rok sa pre P. Križka a deti začal 28. septembra 1860.²³ Popri chlapcoch dostal po novom do vyučovania už aj dievčatá. Celkovo mal na starosti žiakov štyroch oddelení²⁴ (skupín, ročníkov), tri chlapčenské a jedno dievčenské. Prvé oddelenie tvorilo sedem chlapcov vo veku 9 až 14 rokov, v druhom bolo 13 chlapcov vo vekovej hranici 8 – 12 rokov a v poslednom 14 žiakov pohybujúcich sa medzi 6. – 11. rokom. Dievčatá tvorili posledné, štvrté oddelenie, kde ich bolo dokopy 13 (7 – 14 rokov).²⁵ Tie pritom mali niektoré hodiny vyhradené len pre seba (maďarčina, náboženstvo), iné, ako napríklad biblická história či katechizmus, boli spojené. Stále sa však našli rodičia, ktorí naďalej nesúhlasili s jeho vedením školy.²⁶ Zároveň sa v danom období začali riešiť aj možnosti a návrhy na úpravu vyučovania v evanjelických školách v meste. Na cirkevnom konvente padla žiadosť, vypracovaná učiteľom Edwardom

²¹ 13. januára 1861 na cirkevnom zhromaždení žiadal, aby mu bol odsúhlasený rovnaký plat, aký mal nemecký učiteľ, teda 300 zlatých ročne. Cirkevný pokladník s týmto nesúhlasil, argumentujúc, že pokladnica by také zvýšenie sumy nezvládla. Prisľúbil ale, že k existujúcemu platu 250 zlatých ročne, ktorý dostával, mu môže pridať ešte 15 zlatých za polročnú a 15 zlatých za koncoročnú skúšku v závislosti od úspechov, ktoré so svojimi žiakmi dosiahne. Už v polovici januára 1861 dostal od cirkvi 30 zlatých ako odmenu za usilovnosť. Napriek poskytovaným odmenám ale mala kremnická evanjelická cirkev veľké finančné problémy. V priebehu októbra sa dostali do veľkej straty, keď jej príjmy tvorili 500 zlatých a výdavky takmer 800 zlatých. Bohatšia nemecká evanjelická cirkev dokonca začala uvažovať o tom, že by sa oddelila. K tomu napokon došlo v priebehu októbra 1861, o čom Križko informoval v liste aj svojho otca. SNA BA, f. PK, š. 4, inv. č. 9. Korešpondencia s rodičmi, List S. Križka P. Križkovi z 25. 10. 1861.; SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 16. 1. 1861; 23. 10. 1861.; SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1861.

²² Postupne si na doučovanie zobral aj Gabriela Tichého a Zuzanu Debnárik. Za pol roka v Kremnici tak doučoval už piatich žiakov. Od každého pritom bral za mesiac doučovania 3 zlaté. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860; Denník 1861.

²³ Rozvrhy hodín v záznamoch chýbajú. K dispozícii sú len zoznamy žiakov a ich výsledkov, ako aj predmety polročných, koncoročných skúšok a ich obsahy. Súčasťou každého mena boli Správanie (Mravy), Vlohy a Usilovnosť (Pílnoť), zvládanie Katechizmu, Biblického dejepisu, Cirkevného dejepisu, Piesní duchovných, Zemepisu, Prírodopisu, Počtovedy, Slovenskej, Nemeckej a Maďarskej reči a Krasopisu. Súčasťou bola aj kolónka Všeobecná trieda, Zmeškané hodiny a dôvod zameškania. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvém půlletí školského roku 1860/1861 navštěvovavších dítek.

²⁴ Zatiaľ čo v súčasnosti postupujú študenti v rámci jednotlivých ročníkov vyššie, počas druhej polovice 19. storočia bol tento systém postavený na odlišných základoch. Najmladší žiaci alebo žiaci, ktorí len začali školskú dochádzku (preto sa medzi začiatočníkmi objavuje napríklad aj 11 ročný Jozef Grantner), boli zaradení do 3. oddelenia s menšou školskou záťažou a predmetmi, než študenti 1. oddelenia. Rozdiel medzi oddeleniami bol práve vo vyučovaných predmetoch. Zatiaľ čo v prvom oddelení sa vyučovali všetky predmety, v druhom chýbal cirkevný dejepis, zemepis, prírodopis a len niektorí (Emerich Dražkóci, František Gáfor a Jozef Konček) sa učili maďarčinu. Tretie, teda počiatocné oddelenie, sa učilo len slovenskú reč a krasopis. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvém půlletí školského roku 1860/1861 navštěvovavších dítek.

²⁵ Celkovo tak Križko učil 47 žiakov. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvém půlletí školského roku 1860/1861 navštěvovavších dítek.

²⁶ Matkou jedného žiaka Jozefa Čulíka mu bolo vyčítané, že vie učiť len panské deti. Kritika prišla kvôli tomu, že ho Križko upozornil aby nechodil do školy v otrhaných či špinavých veciach. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.; SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v prvém půlletí školského roku 1860/1861 navštěvovavších dítek.

Gruyom²⁷, aby sa ich deti učili buď len po nemecky, alebo po slovensky. P. Križko si jeho reč zapísal do svojho denníka: „*Ponevadž jest nevyhnutelně potřebí, aby naše školy jináče rozděleny byly, ((proč asi?) – pravdepodobne dopísaná Križkova poznámka) tedy muj návrh jest, aby se naše školy rozdělily, aneb na vrchní a spodní třídu, kde všechny děvčence s chlapci spolu choditi budou aneb na německou a slovenskou třídu, kde se podobně všechny ty dívky, i děvčence i chlapci, budou moci aneb jen čisto německy, aneb i slovensky, spolu učiti. Ponevadž někteří p. rodičové žádají, aby se jejich dívky i slovensky učili, jiní opět chtějí, aby se jen čisto nemecky učili.*“ Evanjelické školstvo v Kremnici sa tak malo rozdeliť na dve časti. Križko s takouto zmenou nesúhlasil. Keďže v Kremnici žil len krátko a nemal tak výrazné a významné postavenie ako v rokoch nasledujúcich, nemohol do situácie zasiahnuť. Navyše sám musel na konvente čeliť kritike a dokonca sa aj obhajovať. Táto situácia ho určite zaskočila, keďže predtým nepísal o žiadnych sporoch, ktoré by v meste s niekým viedol. V jednotlivých bodoch mu bolo vytýkané, že:

1. Prišiel viackrát neskoro do kostola;²⁸
2. Sa jedenkrát v piesni pomýlil;²⁹
3. Sa páni Slováci žalujú, že im v strede týždňa celé piesne nespieva;³⁰
4. Bol nedávno v Banskej Bystrici;³¹
5. Nevydal p. Wagnerovi³² kľúč od školy, keď ho od neho požadoval;³³
6. Sa zúčastnil na uvedení úradu p. prof. Kuzmányho v Martine.³⁴

Obhajoba, na ktorú sa nemohol dopredu kvôli neočakávanosti obvinení ani pripraviť, bola neúspešná. Našťastie pre neho neboli obvinenia vážnejšieho charakteru, a tak sa nemusel obávať o svoje učiteľské povolanie. Kritiku na svoju osobu videl hlavne z toho dôvodu, že sa cítil byť Slovákom, čo dával aj verejne najavo. K sporu si pritom sám poznačil: „*Touto nenávisť jsem vzbudil skrze to, že mne Pán Bůh slovákom stvořiti ráčil, jako i odrodilého p. Schindlera a potom, že jsem se za školu verne zaujal, jí do porádku přivedl a ode všech před mým příchodem v ní panovavších nerádu očistil.*“³⁵ Obvinenia sám považoval za veľkú krivdu, keďže do školy a výučby miestnych detí dával všetky svoje sily, za čo bol aj pozitívne chválený. Táto kritika navyše nebola ojedinelou záležitosťou, ale v nasledujúcom období sa takmer

²⁷ Nemecký učiteľ a kolega P. Križka pri evanjelickej škole v Kremnici. SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, Listy P. Križka rodičom z 8. 11. 1860; 30. 12. 1861.

²⁸ „*Do kostela jsem přišel toliko jedenkrátě neskorejí o 10 minut, jako jsem měl přijiti a to se, Bůh dá, víc nestane.*“ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

²⁹ „*Žádný člověk není bez toho, aby se mu nikdy chyba nestala.*“ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³⁰ „*To není pravda.*“ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³¹ „*Tím jsem nic nezameškal.*“ Kremničania si mysleli, že za početnými návštevami Banskej Bystrice nie je rodina, ale milenka, ktorú si P. Križko v rodnom meste vydržoval. V denníku si poznamenal, že doteraz nestretol ženu, ktorá by jeho srdce zaujala, aj keď sa o to už niektoré pokúšali. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³² Karol Wagner, jeden z predstaviteľov nemeckého obyvateľstva v Kremnici, sa v nasledujúcich rokoch stal jedným z najväčších odporcov P. Križka a stál za mnohými obvineniami proti jeho osobe. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860; Denník 1861; Denník 1862; Denník 1863; Denník 1864.

³³ „*Nebyl jsem právě doma, než u p. Havlu na privátech, a tam nepřišel za mnou, aby ho ode mne požádal.*“ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³⁴ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³⁵ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

každoročne opakovala a negatívne tak vplývala na samotného P. Križka, jeho pohľad na Kremnicu a jej obyvateľov.³⁶

Po skončení konventu sa evanjelické školstvo v Kremnici rozdelilo na dve časti: slovenskú a nemeckú. Neznamenalo to však definitívne rozdelenie žiakov, teda, že nemecky hovoriace deti museli navštevovať len nemeckú školu a tie, ktoré sa cítili byť Slovákmi, mali navštevovať len slovenskú. Rozhodnutie bolo v tomto smere len na rodičoch a na tom, kde videli najlepšiu možnú perspektívu na vzdelanie svojich detí.³⁷

Nasledujúce týždne tak boli veľmi hektické, keď jednotliví žiaci menili svoje pôsobiská. Celkovo prišiel P. Križko o viac než polovicu svojich žiakov. Po novom učil už len dve oddelenia, v prvom mal siedmich (9 – 14 rokov) a v druhom 14 žiakov (8 – 12 rokov). Striedanie žiakov bolo len jedným z problémov, ktorým museli evanjelickí učitelia čeliť. Znalosti, priebeh výučby a jeho štruktúra sa medzi nemeckou a slovenskou výrazne líšili (ako aj v prístupe ich samotných učiteľov), a tak P. Križko musel so svojimi novými zverencami, ako aj s celou triedou, začať úplne nanovo. Už čoskoro si všimol, čomu sám vôbec nerozumel, ako je vôbec možné, že deti, ktoré prestúpili z nemeckej školy, a kde boli teda učené primárne v nemeckom jazyku, nevedeli týmto jazykom ani hovoriť, ani písať. To len opätovne skomplikovalo jeho plány do výučby. Ku koncu novembra 1860 mal vo svojej triede už 39 žiakov, z toho 30 chlapcov a 9 dievčat.³⁸

Školský rok	Polrok	Prvé oddelenie	Druhé oddelenie	Tretie oddelenie	Štvrté oddelenie	Žiačky	Spolu
1860 / 1861	1. polrok	7	13	14	-	13	47
	2. polrok	7	14	22	-	17	60
1861 / 1862	1. polrok	7	18	12	16	18	71
	2. polrok	6	17	12	16	21	72
1862 / 1863	1. polrok	7	9	16	8	15	55
	2. polrok	9	9	19	6	22	65
1863 / 1864	1. polrok	12	6	20	14	-	52
	2. polrok	12	9	21	14	-	56

³⁶ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860.

³⁷ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860; Denník 1861.

³⁸ Vo februári 1861 sa tento počet zvýšil na 48 žiakov – 35 chlapcov a 13 dievčat, v marci na 50 a v priebehu apríla 1861 až na 55. Naproti tomu v nemeckej škole bolo len 26 detí. Ku všetkému neučil len deti v škole alebo na súkromných hodinách. P. Križko súhlasil aj s tým, že bude v písaní učiť aj šiestich miestnych mladých tovarišov z kremnickej hute, čím položil základy pre zanedlho vytvorený tovarišský spolok. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1860; Denník 1861.

1864 / 1865	1. polrok	11	9	14	10	-	44
	2. polrok	11	12	13	14	-	50
1866 / 1867	1. polrok	11	9	16	8	-	44
	2. polrok	7	9	15	9	-	40
1866 / 1867	1. polrok	9	15	9	5	-	38
	2. polrok	7	13	9	6	-	35
1867 / 1868	1. polrok	11	13	4	7	-	35
	2. polrok	11	14	4	8	-	37
1868 / 1869	1. polrok	9	11	15	5	-	40
	2. polrok	9	10	12	8	-	39
1869 / 1870	1. polrok	10	7	11	5	-	33
	2. polrok	10	6	10	9	-	35
	Spolu	183	223	268	168	106	948

Tabuľka č. 3 – Počet žiakov v Križkovej škole v rokoch 1860 – 1870.³⁹

Rok 1861 prežil P. Križko v relatívnom pokoji, venujúc sa naplno svojej učiteľskej a začínajúcej spisovateľskej činnosti. Situácia sa znova zmenila v priebehu júla 1862, keď sa konal ďalší cirkevný konvent. Opäť došlo k sérii útokov a obvinení na jeho osobu, napríklad, že z Kremnice odchádzal bez akéhokoľvek oznámenia vrchnosti, či už cirkevnej alebo svetskej, ale najmä, že všetka jeho učiteľská činnosť prebiehala len v slovenskom jazyku. V tom čase sa P. Križko nachádzal na Turci, čo hralo do karát jeho žalobcom, keďže sa tak nemal možnosť okamžite a aktívne brániť. Po návrate do Kremnice musel opätovne začať s obranou svojho mena. O tom, že cestoval do Turca, oznámil farárovi Kossányimu, ako aj tamojšiemu dozorcovi slovenskej cirkvi p. Galandovi. S kritikou, týkajúcou sa nadmerného používania slovenčiny na škole, tiež nesúhlasil. Ako hlavný argument využil P. Križko polročné a koncoročné skúšky, kde predložil záznamy v slovenskom, aj v nemeckom jazyku. Po prvýkrát ale menoval osoby, respektíve rodiny, ktoré videl za svojím prenasledovaním. Išlo najmä o predstaviteľov rodín Schindlerovcov, Schluchovcov, Krauszovcov a najmä Wagnerovcov. Za hlavný dôvod ich odporu proti nemu samému naďalej považoval svoju priazeň a podporu slovenskému národu a

³⁹ SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznam žiakov 1860 – 1870.

hnutiu, ako aj svoje hlboké národné cítenie. Tentokrát jeho prenasledovatelia, ako ich vo svojich denníkoch označoval, zašli až tak ďaleko, že dokonca rozmýšľali aj nad vypísaním nového konkurzu na miesto slovenského učiteľa v Kremnici, pokiaľ by sa nepoddal ich vôli. V tomto bode museli nakoniec ustúpiť, a to kvôli podpore zástupcov slovenskej cirkvi, ktorú P. Križkovi poskytli. Bol však nemeckými predstaviteľmi varovaný, že ak by sa ešte raz samovoľne podujal na určité kroky, či už v škole, alebo pri skúškach⁴⁰ bez ich odsúhlasenia, postarajú sa o jeho okamžité odvolanie z úradu a povolanie nového učiteľa. Napriek všetkým krivdám, ktoré na svojej osobe pociťoval, a o ktorých oprávnenosti navyše možno značne pochybovať, sa z neho nestala zlomyseľná a zatrpknutá osoba, ktorá by oplácala rovnakou mincou a chcela sa svojim kritikom pomstiť. O tom svedčí aj fakt, že keď mesiac po konvente, 8. augusta 1862, zomrela manželka p. Schindlera, P. Križko sa dobrovoľne ponúkol, že mu pomôže s organizovaním pohrebu, ako aj spevov.⁴¹

Rozdelenie školstva v Kremnici na slovenské a nemecké nebolo v platnosti ani rok, keď nemeckí predstavitelia, menovite Burnay, Lovich, Juraj Schnabel, Daniel Demjany, Michal Wagner, E. Gruy a farár Kossányi na novom cirkevnom konvente, konanom v septembri 1862, prišli s novou myšlienkou, ako by výučba mala prebiehať. Tentokrát sa mali deti rozdeliť už nie na základe národnosti, ale pohlavia, k čomu sa snažili presvedčiť aj P. Križka. Zatiaľ čo jeho kolega E. Gruy mal učiť len dievčatá v nemeckej škole, o chlapcov sa mal starať sám Križko. Rodičia, ktorí by nesúhlasili s takýmto rozdelením, mali mať možnosť poslať svoje deti na súkromné vyučovanie k vybranému učiteľovi. P. Križko s takýmto postupom nesúhlasil argumentujúc, že len slovenská cirkev môže o takto závažnej zmene rozhodnúť, nie on sám. Keďže Nemcov bolo v Kremnici viac, návrh dokázali aj napriek odporu presadiť.⁴²

Školský rok	Kremnica	%	Ostatné	%	Spolu
1860/1861	91	85,05	16	14,95	107
1861/1862	109	76,22	34	23,78	143
1862/1863	84	70	36	30	120
1863/1864	83	76,85	25	23,15	108
1864/1865	66	70,21	28	29,79	94
1865/1866	61	72,62	23	27,38	84
1866/1867	48	65,75	25	34,25	73
1867/1868	46	63,89	26	36,11	72
1868/1869	53	67,09	26	32,91	79

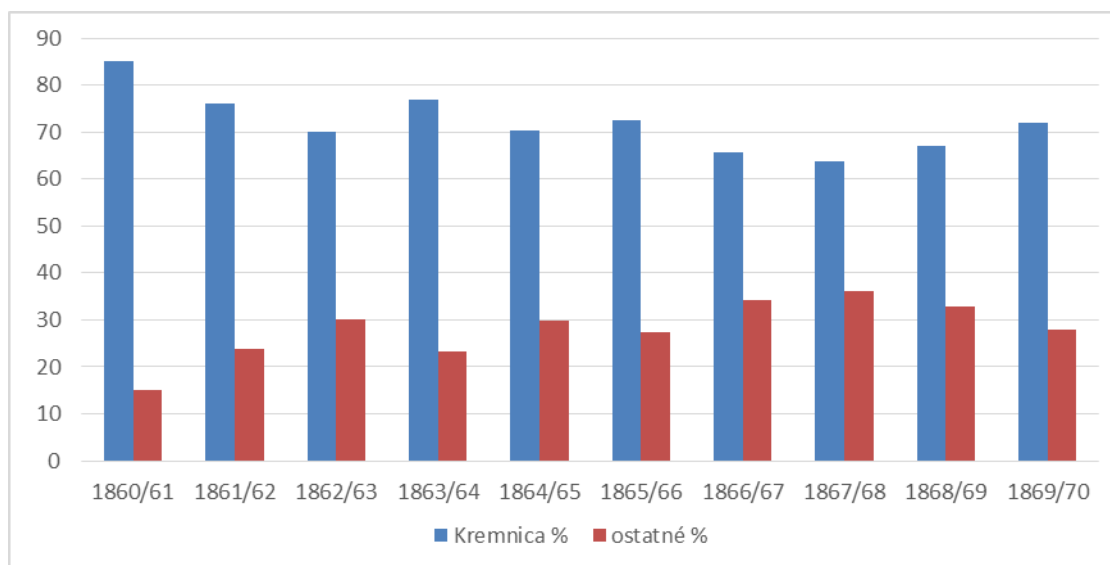
⁴⁰ Počas skúšky vyvesil na budovu školy stuhu so slovenským nápisom Zdar Boh. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

⁴¹ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

⁴² S presunom dievčat nesúhlasili ani niektorí rodičia, ktorí proti tomu protestovali. P. Križko spomínal napríklad Emíliu Dražkóci (5 ročná žiačka štvrtého oddelenia). SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622, Denník 1863. SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763, Zoznamy žiakov 1860 – 1870, Seznam a roztrídění evanj. A. V. slovenskou počáteční školu v Kremnici v druhém půlletí školského roku 1862/1863 navštěvovavších dítek.

1869/1870	49	72,06	19	27,94	68
Spolu	690	-	258	-	948

Tabuľka č. 4 – Zastúpenie domácich a cudzích žiakov v rokoch 1860 – 1870.⁴³

Graf č. 1 – Percentuálne vyjadrenie domácich a cudzích žiakov v rokoch 1860 – 1870.⁴⁴

Školstvo sa tak od nového školského roka 1862/1863 začalo v meste deliť na chlapčenské a dievčenské. Zo strany Nemcov, konkrétne Wagnerovcov, padla aj žiadosť, aby chlapcov učil nemecký učiteľ E. Gruy. Ich snahou bolo zabrániť šíreniu Križkovmu, podľa nich, Križkovho nebezpečného učenia, ktoré mal viesť len v duchu slovenského národa a myšlienkach panslavizmu, aj keď už pri svojej obhajobe dokázal, že to nie je pravda. Po oficiálnom začatí školského roka prišlo P. Križkovi do školy 43 detí, a to nielen chlapcov, ktorých mal učiť, ale aj dievčat.⁴⁵ Určite za tým stála aj kvalita jeho výučby, ktorú vedeli oceniť nielen rodičia, ale aj samotní žiaci. Svoj odpor k rozdeleniu P. Križko vyjadril vo svojom denníku slovami: „*Dělte školy p. němci, nic nevydělíte ani nenadělíte, daremné vaše úsilí, kdo má důvěru ke mně, tomu nezabráníte, aby dívky své do mé školy nedal. To můžete nejen makati, než i videti.*“⁴⁶ Slovenská cirkev sa nemienila vzdať bez boja. Aby sa spory medzi Slovákmi a Nemcami v meste vyriešili, obrátili sa na superintendenta Jozefa Sekáča a pozvali ho do Kremnice. Spolu s ním prišiel aj zvolenský inšpektor a počas svojej návštevy zavítali aj na Križkovu školu, kde preskúšali samotných žiakov a žiačky. Spoločne usúdili, že okrem vynikajúcich znalostí z oblasti náboženstva (náboženské vedy, katechizmus, biblický a cirkevný dejepis, duchovné piesne) preukázali aj dobré ovládanie maďarského jazyka. Rozdelenie

⁴³ SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznam žiakov 1860 – 1870.

⁴⁴ SNA BA, f. PK, š. 38, inv. č. 763. Zoznam žiakov 1860 – 1870.

⁴⁵ Deti poväčšine nechodili do školy pravidelne, vynechávali množstvo hodín, kvôli čomu sa nedokázali dobre ani učiť. To sa napokon odrážalo aj na ich hodnotení. Dôvodom bolo, že museli často chodiť s rodičmi a pomáhať im buď pri ich remeselných činnostiach, predaji na trhoch alebo prácach na poliach. Križko z toho samozrejme nevinil deti, ale rodičov, že si nevážili vzdelania svojich ratoleští. Rodičom zároveň vytýkal, že svoje deti častokrát presúvali z jednej školy do druhej, čo u nich vyvolávalo len väčší zmätok a zhoršovalo ich možnosť pochopiť a zvládnuť učivo. SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

⁴⁶ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

školy síce ostalo tak, ako bolo odhlasované, no P. Križko mal, aspoň nateraz, potvrdené aj z vyšších miest, že kritika, ktorá smerovala proti jeho osobe v posledných mesiacoch, bola neopodstatnená.⁴⁷

Všetko to, čo si P. Križko musel za posledné dva roky vytrpieť, stačilo na to, že začal reálne sám uvažovať nad odchodom z Kremnice. Túto myšlienku podporovalo dlhodobé odlúčenie od rodiny, ktorú videl veľmi sporadicky, poväčšine cez víkendy, keď prišiel jeho otec do Kremnice alebo sa on vybral domov, do Banskej Bystrice. Celý Križkov život a budúcnosť sa mohli na konci októbra 1862 úplne zmeniť. 31. októbra prišiel do jeho bytu v Kremnici otec Samuel, ktorý ho okamžite informoval, že Michal Wagner, dočasný dievčenský učiteľ a slovenský kantor a organista pri evanjelickej cirkvi v Banskej Bystrici, opustil svoje miesto. Okamžite syna nabádal, aby sa práve o spomínané miesto uchádzal, s čím P. Križko súhlasil.⁴⁸ Na jednej strane by sa tak zbavil svojich prenasledovateľov, a na strane druhej by opäť žil vo svojom rodnom meste. V Kremnici nemal navyše žiadne dlhodobé záväzky, napríklad v podobe vlastného domu, ktoré by mu bránili zmeniť pôsobisko. Vďaka posledným dvom rokom získal aj potrebné znalosti a prax z učiteľského povolania a dúfal, že by od miestnych predstaviteľov slovenskej evanjelickej cirkvi mohol dostať aj dobré odporúčanie. Napriek týmto priaznivým situáciám, ktoré by mu mohli pomôcť, si nemyslel, že by sa mu podarilo získať nové miesto. Najväčší problém opäť tkvel v jeho národnom presvedčení a v už samotnej Križkovej povesti ako horlivého zástancu slovenského národa, ktorá sa rozniesla aj vďaka cirkevným konventom a jeho obvineniam do okolia. Sám sa pritom vyjadril, že Bystričania nie sú svojmu národu príliš oddaní. Otec mu ale prisľúbil, že sa v meste porozpráva s významnými ľuďmi a predstaviteľmi svetského aj cirkevného života a pokúsi sa mu zaistiť podporu. To sa mu aj podarilo, keď 4. novembra 1862 dostal P. Križko list, v ktorom mu z Banskej Bystrice bolo oznámené, že bol vyvolený na miesto učiteľa. Mali však niekoľko podmienok, s ktorými by musel ešte pred nástupom do školy súhlasiť. Išlo najmä o stálu poslušnosť banskobystrickej evanjelickej cirkvi, že bude viesť dobrý a cnostný život a nebude sa miešať do politických vecí. K prvým dvom bodom by s veľkou pravdepodobnosťou nemal väčšie výhrady, keďže spory či už s mestskými, alebo cirkevnými zástupcami nechcel viesť ani v Kremnici, ani ich sám nevyhľadával. Nesúhlasil však s podmienkou neúčasti v politike. Národný život bol pre neho podobne ako aj viera a rodina mimoriadne dôležitým faktorom jeho bytia, a tak následne do Banskej Bystrice odpovedal, že lásky k národu sa nehodlá vzdáť, a preto radšej ostane v Kremnici, kde síce rovnako nemal v tomto smere situáciu ľahkú, no táto činnosť mu nebola zakazovaná. Rodičia si pritom veľmi priali, aby sa ich syn vrátil späť do rodného mesta. Finančne by si síce polepšil, keďže mu bol ponúkaný ročný plat 500 zlatých, P. Križko sa ale nechcel spreneveriť tomu, čo považoval za svoje dôležité poslanie.⁴⁹

⁴⁷ SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

⁴⁸ Totižto už v priebehu jari 1861 vyzval rodičov, aby dávali pozor, či nebude v Banskej Bystrici vypísaný konkurz na miesto učiteľa, ktoré by rád získal. SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 10. 4. 1861.

⁴⁹ „... pakliby ale bystričané žádali, abych se své národnosti odřekl, tedy že raději zde zůstanu, neb že lásku k národu za žádnou cenu neprodám.“ V liste otcovi ešte napísal, že ak by napríklad žiadala cirkev, aby sa zriekol svojho národa, tak že jej učiteľom sa nikdy nestane: „bo sa ja radšej života ako mojej lásky k môjmu kresťanskému a síce luteránsko-evanjelickému náboženstvu a k môjmu národu vzdám radšej sa všetkého zreknem, ako lásky tejto, bo čo mi je z toho sveta, ak by som sa raz stal zradcom cirkve a zradcom národa.“ V danej dobe, teda v priebehu 60. rokov 19. storočia, si nevedeli v Banskej Bystrici vyvolať na dlhšiu dobu žiadneho učiteľa. Z troch kandidátov, ktorí sa v roku 1860 hlásili, odmietli všetkých: Petroviča kvôli vysokému veku, Koppa, ktorý nevedel hrať dobre na organ a v speve urobil veľké chyby a nakoniec Vagnera, ktorého zas považovali za veľmi mladého, ako organistu a učiteľa neschopného a nedoučeného. Banskobystrická cirkev sa preto rozhodla rok vyčekať, než nájdu lepšieho kantora. Podľa otca urobil P. Križko dobre, že neostal žiť ešte rok doma a nečakal tu na miesto učiteľa. Nebol by podľa neho uspel (aj kvôli mladému veku), a navyše by mu hrozil posmech za jeho národnú horlivosť zo strany početnej maďarskej obce v meste. Mnohí Banskobystričania vyslovovali nevďačnosť voči slovenským učiteľom

Počiatok samostatného života nebol pravdepodobne tým, čo si P. Križko spočiatku predstavoval. Chýbajúca rodina, slabé znalosti žiakov či neustála kritika jeho osoby. To všetko nepriaznivým spôsobom vplývalo na jeho prvé roky strávené v Kremnici. Navyše, pre svoje národné presvedčenie býval neraz vystavený neprimeranému prenasledovaniu zo strany nemeckej menšiny žijúcej v meste. S týmto všetkým prvé dva roky bojoval P. Križko sám. Napokon sa však jeho život, aspoň v rodinnej otázke, začal predsa len zlepšovať. V roku 1862 sa oženil s Máriou Marčekovou, spoločne si zaobstarali v meste vlastné bývanie a čoskoro začali na svet prichádzať aj prví potomkovia. V školskej otázke si dokázal získať úctu a vďačnosť veľkej časti svojich žiakov, i keď neustále zmeny v školskom systéme, vyučovaní a poriadku mu značným spôsobom sťažovali jeho prácu. Učiteľskému povolaniu sa P. Križko napokon venoval aj nasledujúce obdobie, a to až do roku 1872.

(Pokračovanie v budúcom čísle)

Archív:

MV SR, Slovenský národný archív v Bratislave, fond Pavol Križko

Literatúra:

KUKA, P.: Pavol Križko a Kremnica. In *90 rokov múzejníctva v Kremnici*. Ed. L. Jasenák. Kremnica : Múzeum mincí a medailí v Kremnici, 1982, s. 11 – 17.

LAMOŠ, T.: *Sídelný zemepis Kremnice*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, 214 s.

LEHOTSKÁ, D.: Pavol Križko – priekopník slovenského archívniectva. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 13 – 34. ISSN: 0231-6722.

Mgr. Lukáš Trnkóci, PhD.
Trenčianske múzeum v Trenčíne
historik
lukas.trnkoci@muzeumtn.sk

Posúdil: ThDr. a Mgr. Libor Bernát, PhD.

---

a profesorom. Obviňovali ich, že učia len po slovensky a nie aj po maďarsky. Podobným útokom a možno aj horším, aké P. Križko znášal v Kremnici, by tak bol vystavený aj v rodnom meste. SNA BA, f. PK, š. 4, inv. č. 9. Korešpondencia s rodičmi, Listy S. Križka P. Križkovi z 14. 9. 1860; 20. 6. 1862.; SNA BA, f. PK, š. 5, inv. č. 10. Korešpondencia s rodičmi – vlastné dopisy, List P. Križka rodičom z 5. 11. 1862.; SNA BA, f. PK, š. 18, inv. č. 622. Denník 1862.

Z KOREŠPONDENCIE JÁNA ZIGMUNDÍKA JÁNOVI KVAČALOVÍ

Ladislav Jakóczy – Libor Bernát

Abstrakt: V korešpondencii Jána Zigmundíka sa zachovalo len niekoľko listov s Jánom Kvačalom. Obaja boli zaničení stúpenci J. A. Komenského, jeho spisov a myšlienok. Ďalej boli panslávami, členmi Matice slovenskej a Slovenskej muzeálnej spoločnosti.

Kľúčové slová: Ján Zigmundík, pedagogika, komeniológia, Ján Kvačala

Abstrakt: In the correspondence of Ján Zigmundík only a few letters with Ján Kvačala have been preserved. Both were enthusiastic supporters of J. A. Comenius, his writings and ideas. They were also „panslavs“, members of the Matica Slovenska and Slovak Museum Society.

Key words: Jan Zigmundík, pedagogy, komeniology, Ján Kvačala

Ján Zigmundík patrí medzi zaujímavé osobnosti slovenskej pedagogiky ako radový učiteľ, tak i školský dozorca. Širšia pedagogická verejnosť je s jeho osobnosťou oboznámená vďaka dielu Jozefa Schuberta *Pokrokové snahy v pedagogickej a osvetovej práci J. Zigmundíka* z roku 1960. Odvtedy uplynulo už 60 rokov a slovenská historiografia sa k osobe J. Zigmundíka viac nevrátila, ale to je asi osud mnohých osobností nielen z pedagogiky. Vyžadovalo by to porozumieť dobe a pochopiť drobnú a náročnú pedagogickú prácu.

Narodil sa 1. januára 1846 vo Vrbovom v rodine tesára Ondreja (*1806 – asi †1866) a Anny rodenej Kubánovej (*1804 – †?). Najskôr navštevoval ľudovú školu v rokoch 1852 – 1858 v rodisku, meštiansku školu v rokoch 1858 – 1859 v Trnave a v rokoch 1859 – 1860 v Bratislave, kde študoval na nemeckom reálnom gymnáziu v rokoch 1860 – 1865. Potom pokračoval v štúdiu na K. K. Polytechnische Institut vo Viedni (dnes Technische Universität Wien) – odbor: matematika a fyzika, štúdium však nedokončil, pravdepodobne z ekonomických dôvodov. Príjem tesára nestačil na pokrytie nákladov štúdia vo Viedni. Po návrate do vlasti študoval v rokoch 1866 – 1867 na učiteľskej preparandii v Banskej Bystrici. Ešte v roku 1867 vyšla jeho prvá a najobsiahlejšia práca *Úryvky z výchoslovia (Paedagogie)*, ktorú napísal ešte ako študent.

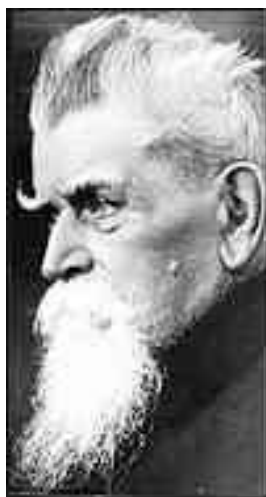
Po úspešnom zložení učiteľských skúšok učil v rokoch 1867 – 1869 na ľudovej škole v Trenčianskej Teplej, v roku 1869 krátko v Trenčianskych Tepliciach a najdlhšie v rokoch 1869 – 1904 v Pezinku. Nútene kvôli obvineniu z panslavizmu odišiel do dôchodku a žil v Bratislave. Po vzniku Československa nastúpil na miesto školského inšpektora pre Bratislavu, Modru, Sv. Jur a Pezinok. V roku 1923 opäť nastúpil na dôchodok a zostal žiť v Pezinku až do smrti, ktorá ho zastihla dňa 26. februára 1938.

Ján Zigmundík bol aktívnym organizátorom v národohospodárstve (napr. spoluzakladal Hospodársku banku) a propagátorom nových vedeckých poznatkov, najmä z oblasti zdravotníctva, zhromažďoval pedagogickú literatúru. Jeho záujem o vedecké poznatky bol širokospektrálny od prírodných vied, botaniky, medicíny, cez filológiu, literárnu históriu, dejepis až k zemepisu. Okrem toho bol vynikajúcim hudobníkom, dirigentom spevokolov a organistom. Stal sa členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Spolku sv. Vojtecha. Stotožňoval sa s politickým programom Slovenskej národnej strany, podobne ako J. Kvačala.

O 16 rokov mladšom Jánovi Kvačalovi sme už na stránkach *Historicko-pedagogického fóra* uviedli množstvo biografických údajov.¹ Niet preto dôvodu, aby sme ich zbytočne opakovali. V dobe, kedy sa spoznali, t. j. najneskôr v roku 1890, J. Kvačala učil na lýceu v Bratislave. Podľa Jozefa Máteja sa J. Kvačala spoznal s J. Zigmundíkom prostredníctvom stredoškolského profesora Eduarda Krajňáka,²

Ján Zigmundík bol už v tej dobe známym slovenským učiteľom a veľkým znalcom Komenského diela. V Komenskom videl obsiahnutého nielen Augusta Hermanna Franckeho, Johanna Bernarda Basedowa, Johanna Heinricha Pestalozziho a základy minulého vývoja pedagogiky, ale tiež základy jej budúceho vývoja.³

Ján Zigmundík vynikal aj nad ostatných autorov, ktorí publikovali o J. A. Komenskom a jeho tvorbe, napr. Pavol Országh Hviezdoslav, Svetozár Hurban Vajanský a ďalší.⁴ J. Zigmundík rozširoval pedagogické dielo podobne ako Juraj Chorvát (*1862 – †1934), Ľudovít Vladimír Rizner (*1849 – †1913), Karol Salva (*1849 – †1913), Adolf Peter Záturecký (*1837 – †1904) a iní.

Obrázok č.1

Portrét J. Zigmundníka

V jeho súkromnej knižnici našlo miesto až 38 Komenského spisov.⁵ Aj preto sa na neho J. Kvačala obrátil so žiadosťou o zapožičanie niektorých kníh (pozri list č. 2 a 3). Práve E. Krajňák pomáhal J. Kvačalovi pri výpožičkách. Podobne pomáhal významne Ľ. V. Riznerovi v jeho bibliografickej práci.

Ján Zigmundík o J. A. Komenskom napísal niekoľko článkov pre časopis *Dom a škola*, napr. *Komenského slovacita* (1891, roč. 7, č. 1 – 2, s. 14). Ako vyplýva z korešpondencie, stretávali sa, ale o obsahoch ich rozhovorov nie sme z korešpondencie, alebo z iného zdroja, informovaní. Určite ich spájaj záujem o J. A. Komenského a jeho dielo. Veď v roku 1892 J. Zigmundík spolu inicioval celoslovenské oslavy 300. výročia narodenia J. A. Komenského. „Na vtedajšie slovenské pomery ho treba považovať nielen za dobrého znalca pedagogického učenia učiteľa národov, ale aj za veľkého milovníka Komenského spisov“.⁶ Taktiež ako J. Kvačala bol obvinený z **panславizmu**.

Aj po návrate do vlasti J. Kvačala udržiaval kontakty s J. Zigmundíkom, ako vyplýva z korešpondenčného lístku Josefa Krumpholca Jánovi Kvačalovi z 2. augusta 1923. Ani v tak pokročilom veku, J. Zigmundík mal

¹ BERNÁT, L.: Ján Kvačala a Jozef Škultéty vo svetle vzájomnej korešpondencie. In *Historicko-pedagogické fórum (HPF)*, 2014, roč. 3, č. 2, s. 36 – 48.; BERNÁT, L.: Korešpondencia Jána Kvačalu a Josefa Krumpholca v 20. rokoch 20. storočia. In *HPF*, 2015, roč. 4, č. 1, s. 32 – 52.; BERNÁT, L.: Korešpondencia Jána Kvačalu s Teréziou Vansovou. In *HPF*, 2019, roč. 8, č. 1 – 2, s. 17 – 24.; BERNÁT, L.: Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In *HPF*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 30 – 42.; BERNÁT, L.: Profesúra Jána Kvačalu na Filozofickej fakulte v Bratislave. *HPF*, 2018, roč. 7, č. 1 – 2, s. 19 – 27.; BERNÁT, L.: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým. In *HPF*, 2017, roč. 6, č. 2, s. 3 – 13.

² MÁTEJ, J.: *Ján Kvačala: život a dielo*. Bratislava: SPN, 1962, s. 16 a 41. Odkiaľ získal J. Mátej túto informáciu, sme nedokázali presne zistiť. Pozri tiež článok: KVAČALA, J.: Za Eduardom Krajňákom. In *Vatra*, 1924, roč. 6, č. 1 – 2, s. 10 – 14.

³ MÁTEJ, J.: Školstvo a pedagogika. In *Slovensko kultúra - II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 240.

⁴ O tom pozri BERNÁT, L. a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava: Eko-konzult, 2016, s. 16.

⁵ *Slovensko: Kultúra – II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 240.

⁶ MATEJ, J. c. d., s. 41.

už 77 rokov, nestrácal záujem o J. A. Komenského. J. Krumpholc len smutne poznamenal „Škoda, že jest výjimkou“.⁷

O tom, že sa ešte stretávali, svedčí odpoveď J. Kvačalu J. Krumpholcovi zo 6. septembra 1923. J. Zigmundík ho mal vyhľadať za účelom priateľskej návštevy.⁸ Hoci J. Kvačala rozposielal svojim známym separáty článkov, alebo knihy, o tom, že by ich poslal aj J. Zigmundíkovi sme nenašli zmienky. Poslednú informáciu o ich korešpondencii máme z roku 1932, keď J. Zigmundík gratuloval J. Kvačalovi k 70. narodeninám.

Ján Kvačala zomrel 9. júna 1934 vo Viedni. Pohreb sa konal v Bratislave 13. júna o 15. hodine na cintoríne pri Kozej ulici. Či sa J. Zigmundík zúčastnil pohrebu (a nasledujúcej panychýdy) nevieme. J. Zigmundík zomrel o štyri roky neskôr, 26. februára 1938 a pochovaný je v Pezinku.

K dispozícii máme len časť korešpondencie medzi týmito dvomi osobnosťami, jeden list J. Kvačalu J. Zigmundíkovi uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, (ďalej SNK, LA), list a korešpondenčný lístok J. Zigmundíka J. Kvačalovi, nachádzajúce sa na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského (ďalej EBF UK), v Kvačalovej pozostalosti, ktoré sú neskatalogizované.

Zaujímavé je, že korešpondenčný lístok od J. Zigmundíka bol napísaný v maďarskom jazyku. Pravdepodobne ho napísal preto, aby na J. Kvačalu nepadol tieň panslavizmu. Korešpondenciu transkribujeme, len ponechávame niektoré irečité slová, napr. Kvačalove bohemizmy „jestli“, „obtížne“, „zalít“ atď. Nezasahujeme do štylistiky. Interpunkciu sme upravili v zhode so súčasnou pravopisnou normou. Ak rozpisujeme slová, tak ich dávame do hranatých zátvoriek. Vo všetkých prípadoch ide o originály a rukopisy sú písané atramentom.

1890, 30. 10., Bratislava

List Jána Kvačalu Jánovi Zigmundíkovi

Veľactený pane!

S povďačnosťou som Vaše ct[ené] riadky obdržal a vyslovujem Vám za ne svoju hlbokú vďaku.¹ Vskutku som sa trochu sklamal, lebo som myslel, dačo z tých paed[agogických] časopisov u vašnosti nájsť môcť, no ale to nič nerobí. Vaša dobrá vôľa a ochota mi je tiež vzácnym výsledkom riadkov tých.

K dôkazu pravdivosti tohto tvrdenia povďačnosťou prijímajúc nabídnutie Vaše, veľactený pane, Vám budem veľmi zaviazaný, jestli mi, keď sem príjst' ráčite, nektoré vec donesiete. Já totiž predbežne sotva budem môcť z tadioalto odbehnúť, preto by Vašu spomenú láskavosť ohľadom na nasledujúce diela vyprosil:

Beránekova: Didaktika

Zoubek: Životopis Komensk[ého]² (nemôžem ho v celej Prahe dostať)

Gindely: Inform[atorium] školy materské³

Komenský: Kšaft umírající matky⁴ atď.

Či nemáte aj Gindelyho: Dekrety jednoty bratské?⁵

Budem Vám veľmi povďačným, jestli ma návštevou poctíte, jestli by Vám ale bolo obtížne toľko kníh sebou niešť, ráčte jich prosím počtou, rozumie sa na moje útraty, sem doposlať.⁶

V nádeji, že mi opakovanú moju prosbu nezazlíte zostávam, Váš veľactený pane,
oddaný sluha

⁷ BERNÁT, L. a kol. c. d., s. 239.

⁸ Pozri tamže, s. 241.

Dr Ján Kvačala

prof[esor] na lýceume.

V Prešporuku dňa 30./ X. [18]90.

SNK LA, Martin, sign. 69 C 36. List písaný na s. 1 – 2.

1 – List od J. Zigmundíka J. Kvačalovi sa zatiaľ nepodarilo nájsť.

2 – Život Jana Amose Komenského z roku 1871.

3 – A. Gindely objavil rukopis v Lešne a vydal ho česky. Nie je to ale J. A. Komenského autograf, písal rukou len niektoré glosy.

4 – J. A. Komenský dielo *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* napísal v roku 1650.

5 – A. Gindely vydal dielo v roku 1895.

6 – J. Zigmundík zhromažďoval pre potreby slovenských učiteľov pedagogickú literatúru a diela o J. A. Komenskom.

Obr. č. 1: Podpis J. Kvačalu ako profesora na evanjelickom lýceu v Bratislave

1890, 20. 12, Bratislava

List Jána Kvačalu Jánovi Zigmundíkovi

Vysokoučený pane!

Ani som sa Vám ešte nepod'akoval za laskavé vypožičanie mi niekoľkých spisov, a už Vás, vysokoučený pane, zase mienim prosbou svojou unúvať. Myslel som totiž, že Vám hneď budem môcť nazpäť poslať tie knihy, štúdium sa ale preťahuje, preto nemajte za zlé, že si knihy ešte podržiavam, a Vám len teraz svoju srdečnú vďaku vyslovujem.

V svojom minulom liste ste ráčil spomenúť, že máte Paed[agogické] rozhl'ady.¹ Prosil by som všetky ročníky, ktoré len máte, na laskavé vypožičanie, jestli máte Nejnovější meth[oda] jazyků² od Šmahu,³ ďalej Harmonie⁴ a Premysľovaní o Večeři Páně⁵ by o priložení týchto kníh prosil. Snáď príjde pre synáčka⁶ pri tejto príležitosti Vám bude možné prostredkovaním opätovným p. prof. Krajňáka^a tie knihy k mojím rukám doposlať, jestli nie, počtovné milerád zaplatím.

V nádeji, že mojej smelosti odpustíte, opätovne ďakujúc za Vašu, mne už dokázanú laskavosť, zostávam

Váš, vysokučený pane, oddaný sluha

Dr. Ján Kvačala
prof. na lýceu

V Prešporuku dňa 20. / XII. 90

SNK LA, Martin, sign. 69 C 36. List písaný na s. 1 – 2.

a – J. Kvačala napísal priezvisko vo fome “Krajnýák“.

1 – *Pedagogické rozhledy* : věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách vycházali v letech 1888 – 1932 v Praze.

2 – *Novissima lingvarum methodus* napísal v letech 1644 – 1648 v Elblagu. Český překlad spracoval v letech 1882 – 1883 J. Šmaha a vydal ho v Rychnově.

3 – J. Šmaha, *1843 – †1922, český komeniolog a stredoškolský profesor v Rakovníku. Vydal, resp. pomohol vydať, niekoľko spisov Komenského. O vzťahu J. Kvačalu a J. Šmahu pozri BERNÁT, L.: Tri listy Josefa Šmaha Jánovi Kvačalovi. In *Studia Comeniana et Historica*, 2007, roč. 37, č. 77 – 78, s. 259 – 264.

4 – Asi *Harmonia evangelistarum* dielo J. A. Komenského sa nezachovalo, pretože zhorelo v roku 1656. Preto ide pravdepodobne o fragment nachádzajúci sa v diele *De rerum humanarum emendatione consultationis catholicae pars secunda, Panaugia, X*.

5 – Dielo *Praxis pietatis* vydaný v roku 1784 pod názvom *Nábožná přemýšlování o večeri Páně*, omylom sa uvádza ako samostatný spis J. A. Komenského.

6 – E. Krajnýák mal spolu s manželkou Annou päť detí, dospelosti sa však dožili len dcéry Ernestína a Oľga. Syn Albert Aristid, nazývaný Belko, sa narodil 27. 1. 1881 a zomrel v roku 1894. Pozri RÍMSKY M.: Eduard Krajnýák v listoch Ludovítovi V. Riznerovi. In *Literární archiv*, 2015, roč. 40, s. s. 64 – 65.

1891, 6. 2., Bratislava

List Jána Kvačalu Jánovi Zigmundíkovi

Veľactený pan učiteľ!

Lúto mi je, že ste ma vtedy doma nezastihol, ale v sobotu popoludní obyčajne mávame tarok partiu.¹ Ten zošit Brány otvorenej² i ja mám, ale som Triertum catholicum³ ešte nevidel.

Zoubkova⁴ nemecká biographia⁵ je tá, čo aj ja mám, druhej niet. List Montánov Vám vďačne dám k prekladaniu, len prosím mi sdeliť, či Vám je hneď potrebným i v tom páde by som predsaj ešte dačo vyznačil.

Poznámky žiadané mi snád' ponecháte, potom pridať, keď bude preklad hotový, bo teraz trčím v najväčších prácach. Môj byt vašnosti stojí kedykoľvek sem prijdete úplne k dišpozícii, teda aj v sobotu, stolov mám aj tri, môžete teda bezpečne prezerat' a prehliadať, a mňa bude tešiť, jestli Vám o dačom vývod budem mať predať.

Jestli by i doma nebol, sa oznámte u slúžky, ktorá Vám môj byt otvorí, a knihy Vám stoja k dišpozícii.

Predbežné správy a rozpravy, ja ale zo zásady perhoneskujem, preto Vás prosím, neráče nikde o mojom diele spomienku urobiť. Ved' keď bude hotové a bude toho hodné, bude dost' času vynášat' súd o ňom. Jestli teda ráčite dačo podujat', ja to za zlé držat' nemôžem, ale ráčte to len pod svojou rukou, moje podujatia naskrze nespomína vykonať.

Či neráčite mať „Truchlivý“⁶ nemôžem nijako k nim prijst'. Odpusťte, že v náhlosti končím, prijmite môj srdečný pozdrav s nimž zostávam

Váš oddaný

Dr J. K.

V P[rešpurku] dňa 6. / II. [18]91

SNK LA, Martin, sign. 69 C 36. List písaný na s. 1 – 2. Niektoré slová sú rozmazané.

1 – Znalosť tarokovej hry patrila k samozrejým spoločenským znalostiam pre každého, kto sa považoval za vzdelaného. J. Kvačala už počas stredoškolských štúdií hrával karty.

2 – *Brána jazyků otevřená* (Janua linguarum reserata alebo Janua linguarum reserata) učebnica latinu napísaná J. A. Komenským v roku 1631.

3 – *Triertum catholicum* (Trojumenie obecné), t. j. trojjediná príručka logiky, gramatiky a pragmatiky (náuka o rokovani) je poslednou dokončenou prácou J. A. Komenského a predstavuje dovŕšenie jeho snahy pre praktickú aplikáciu pansofickej metafyziky. Pôvodne bola plánovaná ako súčasť Obecnej porady. Dokončená bola v roku 1670 a vyšla posmrtno v roku 1681 v Leidene Kr. VI. Nigrinom. Český překlad spracoval J. Šmaha v rokoch 1903 – 1906 a vydal v časopise *Komenský*.

4 – František Jan Zoubek, (*1832 – †1890), český predstaviteľ progresívnejších staročechov, historik,

stredoškolský pedagóg a redaktor. Redigoval *Památky archeologické a místopisné* po r. 1864. Sústredil sa tiež na dejiny školstva a výchovy, predovšetkým na osobu Komenského.

5 – Rozumej J. A. Komenského.

6 – *Truchlivý* - útešný spis J. A. Komenského napísaný a vydaný v roku 1660 v Amsterodame.

1891, 26. 2., Pezinok

Korešpondenčný listok Jána Zigmundíka Jánovi Kvačalovi^a

Pezinok, 26. februára 1891

Veľactený pán učiteľ!

Budúcu sobotu, to jest 28-ho tohto mesiaca, by som využil Vaše pozvanie a teda rád by som Vás navštívil.

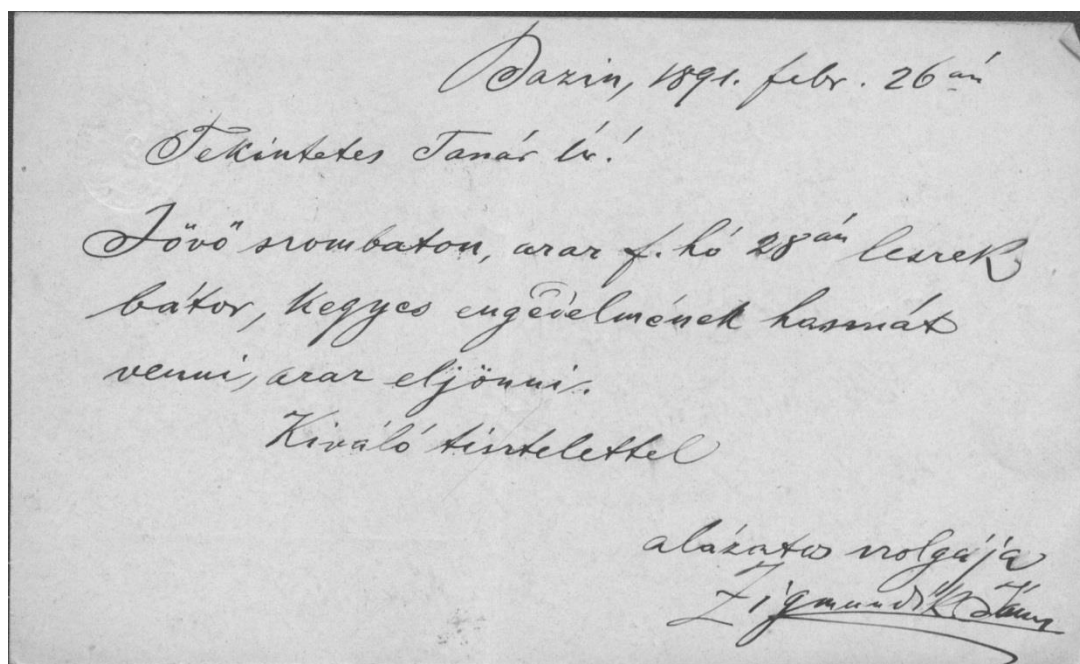
S cteným pozdravom,

Váš oddaný sluha

Zigmundík János

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované, písané maďarsky.

a – Korešpondenčný listok adresovaný: Veľactenému pánovi učiteľovi Dr. Jánovi Kvačalovi lýceum v Bratislave. Na korešpondenčnom lístku sú dve pečiatky „Bazin 91 FR 26“ a druhá je nečitateľná.

Obr. č. 2: Korešpondenčný listok J. Zigmundíka

1932, 4. 2., Pezinok

List Jána Zigmundíka Jánovi Kvačalovi

Pezinok, 4. / II. [19]32.

Veľactený pán profesor!

Viete, že od dávna som úprimným velebiteľom nášho veľkého Komenského a tak i toho, ktorý je jeho hlavným hlásateľom a interpretom!

Prajem mnoho zdravia do druhej polovice!

Váš oddaný cititeľ

Ján Zigmundík

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List písaný na s. 1.

Pramene:

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

SNK LA, Martin, sign. 69 C 36.

Literatúra:

BERNÁT, L.: Ján Kvačala a Jozef Škultéty vo svetle vzájomnej korešpondencie. In *HPF*, 2014, roč. 3, č. 2, s. 36 – 48.

BERNÁT, L.: Korešpondencia Jána Kvačalu a Josefa Krumpholca v 20. rokoch 20. storočia. In *HPF*, 2015, roč. 4, č. 1, s. 32 – 52.

BERNÁT, L.: Korešpondencia Jána Kvačalu s Teréziou Vansovou. In *HPF*, 2019, roč. 8, č. 1 – 2, s. 17 – 24.

BERNÁT, L.: Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In *HPF*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 30 – 42.

BERNÁT, L.: Profesúra Jána Kvačalu na Filozofickej fakulte v Bratislave. *HPF*, 2018, roč. 7, č. 1 – 2, s. 19 – 27.

BERNÁT, L.: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Cyrilom Bodickým. In *HPF*, 2017, roč. 6, č. 2, s. 3 – 13.

BERNÁT, L. a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava: Eko-konzult, 2016. 441 s. ISBN 978-80-8079-238-1.

MÁTEJ, J.: *Ján Kvačala : život a dielo*. Bratislava : SPN, 1962. 80 s.

RÍMSKY, M.: Eduard Krajčák v listoch Ľudovítovi V. Riznerovi. In *Literárny archív*, 2015, roč. 40, s. 61 – 71.

Slovensko: Kultúra – II. časť. Bratislava : Obzor, 1980.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
vedúci oddelenia základných odborných činností
Trenčianske múzeum v Trenčíne
libor.bernat@muzeumtn.sk

PhDr. Mgr. Ladislav Jakóczy
Oddelenie Správy EIZ a služieb
Akademická knižnica VŠMU, Bratislava
jakoczy@vsmu.sk

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

ANTON ŠTEFÁNEK A JEHO SOCIOLOGICKÝ POHĽAD NA VONKOVSKÚ ŠKOLU A POSTAVU UČITEĽA

Igor Marks

Abstrakt: Štúdia sa zameriava na osobnosť Antona Štefánka a jeho sociologický pohľad prvej polovice 20. storočia na vybrané problémy z problematiky školstva. Všíma si viaceré sociologické pohľady A. Štefánka z prostredia školy a to najmä fenomén „vonkovskej“ školy, „vonkovského“ učiteľa, celkový sociologický pohľad A. Štefánka na postavu učiteľa prvej polovice 20. storočia. V tejto súvislosti si štúdia okrajovo všíma aj Štefánkove pôsobenie na Univerzite Komenského v Bratislave.

Kľúčové slová: slovenské školstvo 1918 – 1948, A. Štefánek, vonkovská škola, vonkovský učiteľ

Abstract: This study aims to a personality of Anton Štefánek and his sociological view from the first half of the 20th century on selected problems related to education issues. This study notices more sociological views of A. Štefánek of the school environment; mainly the „village school“ phenomenon, the „village“ teacher, a integrated A. Štefánek's sociological view on the person of teacher in the first half of the 20th century. In this context the study marginally notices Štefánek's career at the Comenius University in Bratislava too.

Key words: Slovak education in the years 1918 – 1948, A. Štefánek, village school, village teacher

Osobnosť Antona Štefánka (1877 – 1964) pod vplyvom jeho pôsobenia v politike, vedeckou tvorbou, najmä v oblasti sociológie, a pedagogickou činnosťou na Univerzite Komenského v Bratislave, zaradujeme medzi výrazné osobnosti kultúrneho, spoločenského a politického života prvej polovice 20. storočia. A. Štefánek stál v pozadí viacerých historických, spoločensko-politických, vedeckých a kultúrnych udalostí v období medzivojnovnej ČSR. V prvých rokoch trvania ČSR mal na starosti školskú problematiku na Slovensku, neskôr aj v celej ČSR.¹ Jeho hlavnou úlohou sa stalo organizovanie a budovanie slovenského školstva na nových základoch a v nových pomeroch. Išlo najmä o organizačnú a administratívnu prácu. V posledných rokoch sa osobnosti A. Štefánka venujú nielen pedagógovia, ale hlavne sociológovia a historici.² V Štefánkovej rozsiahlej

¹ O slovenskom školstve v medzivojnovnej ČSR a zásluhách A. Štefánka v tejto oblasti pozri: KÁZMEROVÁ, E. a kol.: *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918 – 1945)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012. 142 s. ISBN 978-80-970302-5-4.; príp. KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava : Trnavská univerzita, 2016. 413 s. ISBN 978-80-8082-955-1.

² Podstatné biografické údaje o Antonovi Štefánkovi nájdeme v časopise „Sociológia“. Spomínaný časopis venoval v roku 1994 celé dvojčíslo (č. 1 – 2) osobnosti A. Štefánka. Čitateľ tu nájde Štefánkove dovtedy nepublikované práce, ako aj odkazy na autorov, ktorí sa venovali jeho osobnosti ako významnej postave sociologickej vedy. Pozri aj WINCLAVSKI, W.: *Lud, naród, socjologia*. Toruň, 1991. Výber z textu bol uverejnený v časopise „Sociológia“ č. 3/1991. V roku 2011 vyšla kolektívna práca mapujúca Štefánkove aktivity z viacerých pohľadov: TURČAN, E. (ed.): *Anton Štefánek vedec – politik – novinár*. Bratislava : VEDA, 2011; v júni 2012 sa v Martine konala medzinárodná vedecká konferencia „Dr. Anton Štefánek - politik, žurnalista a vedecký pracovník“ – zborník z konferencie zatiaľ nevyšiel. Autor toho príspevku sa osobnosti Antona Štefánka venoval v rámci dizertačnej práce a v období 2006 – 2017 publikoval na túto tému viacero odborných článkov. V rokoch 2016 – 2017 bol hlavným riešiteľom projektu VEGA č. 1/0293/16 *Významná osobnosť slovenských dejín 20. storočia v kontexte pedagogického myslenia a zrodu a vývinu moderného školstva – Anton Štefánek*. Z projektu vzišli o.

pozostalosti³ nájdeme rukopisy, ktoré tvoria jednotu jeho myslenia a vyjadrovania, sú charakteristickými pre jeho jazyk. Preto v jeho slovnej zásobe nájdeme mnoho germanizmov, čo súvisí s jeho štúdiom, ktoré absolvoval v nemeckom jazyku, ich „prirodzených“ slovenských ekvivalentov, bohemizmov alebo dobových tvarov a archaizmov. Spôsob jeho písomného vyjadrovania je možné vidieť aj na nasledujúcich riadkoch, keďže sme Štefánkove myšlienky zväčša neparafrázovali a ponechali v pôvodnej podobe.

Pri koncipovaní nášho príspevku sme sa zamerali na Štefánkove sociologické práce, ktoré zasahujú primárne do školskej problematiky. Konkrétne nás zaujímal jeho pohľad na postavu učiteľa prvej polovice 20. storočia a problematiku *vonkovskej školy*. Daný termín *vonkovaná škola* je podrobnejšie vysvetlený v príslušnej časti štúdie. V tejto súvislosti si v krátkosti zrekapitulujeme Štefánkovo pôsobenie na Univerzite Komenského v Bratislave.

Ťažiskom Štefánkovej celoživotnej činnosti bola oblasť sociológie. Vo vlastnej profesijnej orientácii sa prikláňal k empirickej sociológii, najmä k jej sociografickej verzii.

Štefánek sa cielene venoval fungovaniu spoločnosti. Vo svojej práci vychádzal z pozitívizmu, ktorý sa orientuje na veci skutočne jestvujúce, na to, čo je dané, čo je pozitívne a faktické. Pozitívizmus odmieta veci nadprirodzené. Spojenie sociológie a pozitívizmu bolo určujúcim a charakteristickým pre celé prvé obdobie sociológie – ako novej vedy o spoločnosti – a prvej fázy pozitívizmu. Aj Štefánek sa stal stúpencom pozitívne orientovanej vedy o spoločnosti. Štefánkova mladosť v prostredí „hlasisticky“ zmýšľajúcej mladej inteligencie konca 19. a začiatku 20. storočia vyústila v potrebu získať o slovenskej realite čo najviac empirických poznatkov, pretože práve konkrétny stav slovenskej spoločnosti a potreba zmeniť ho takéto poznanie predpokladali.⁴

V období do roku 1937 nebola sociológia hlavným predmetom jeho záujmu. V období rokov 1918 – 1937 pôsobil v rôznych politických funkciách so zameraním na oblasť školstva.⁵ Sociologický záujem podriaďoval vždy tým úlohám, ktoré práve plnil vo verejnom živote. Mnohé udalosti a zážitky, ktoré ho sprevádzali počas jeho kariéry, mu boli podkladom pre sociológiu. Svedčia o tom aj jeho spomienky: „*Mnohé postrehy zo života učiteľov i žiakov som použil v súvisie mojich sociologických a psychosociologických prednášok na univerzite.*“⁶ Potreba rozširovania a prehľbovania jeho sociologických znalostí vychádzala z potrieb jeho praktickej činnosti a z rolí, ktoré vo verejnom živote zastával. V týchto rolách sa snažil prenikať do vnútra spoločnosti, do jej sociálnych, nacionálnych, kultúrnych, etických, náboženských problémov, ktoré sa vynárali v spoločenskom živote Slovenska na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia. Nebol len však ich bystrým pozorovateľom, snažil sa ich nielen pochopiť, ale pomáhal ich aj riešiť. Pre svoju mnohostrannú verejnú činnosť hľadal poznatky hlavne v sociológii, ktorá dokázala priniesť najviac poznatkov pre jeho spoločenskú praktickú činnosť.

i. dva hlavné výstupy a to: MARKS, I. – LAJČIN, D.: *Anton Štefánek a slovenské školstvo v medzivojnovom období – vybrané problémy*. Brno : Tribun EU, 2017. 119 s. ISBN 978-80-263-1362-5; ZAPLETAL, L.: *Štefánek - sociolog v soukolí politiky*. Strážnice : Veřejnosprávní vzdělávací institut o.p.s. Strážnice Řada A/3, 2017. 140 s. ISBN: 978-80-907057-0-8.

³ Štefánkova literárna pozostalosť sa nachádza vo viacerých archívoch. Absolútne podstatná časť sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (LA SNK) a patrí k najrozsiahlejším v jej fondoch. Menšie časti jeho pozostalosti sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve v Bratislave (SNA) a v archíve Univerzity Komenského v Bratislave.

⁴ Podrobnejšie o problematike vzťahu Štefánka a hlasistov ku Comteho pozitívnej filozofii, resp. pozitívizmu pozri Turčan, Ľ. 2004.

⁵ V rokoch 1918 – 1924 pôsobil Štefánek na Školskom referáte Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. V roku 1929 sa stal ministrom školstva a národnej osvety (pozri napr. Marks, 2014). V medzivojnovovej Československej republike až do roku 1937 pôsobil v Národnom zhromaždení, či už ako poslanec a neskôr ako senátor. Na pôde Národného zhromaždenia sa vyjadroval najmä k školským otázkam a problémom.

⁶ SNA, fond Anton Štefánek (f. A. Š.), š. 15, inv. č. 683.

Preto sa orientoval na užitú, aplikovanú sociológiu, ktorá na začiatku 20. storočia najotvorenejšie reprezentovala sociografický smer v sociológii⁷

Sociografia prvej polovice 20. storočia sa pokúsila spájať akademickú sociológiu s poznáním a riešením naliehavých sociálnych problémov, snažila sa postaviť most medzi teoretickou a empirickou sociológiou. Veľká časť sociografov si uvedomovala, že sociografia sa nemôže zredukovať na nekonceptné zhromažďovanie faktov bez hlbšej metodologickej a teoretickej reflexie, nemôže sa zúžiť na bezduchý prakticismus. Problematika vzťahu empirie a teórie, indukcie a dedukcie bola jedným zo základných problémov, ktoré Štefánek priebežne riešil pri vytváraní koncepcie sociografie Slovenska.⁸ Svoj názor na tento problém Štefánek vyjadril nasledovne: „*Rozdiel medzi čistou a teoretickou vedou sociologickou a sociografiou je len formálny a heuristický. Teoretická sociológia dáva podnety a úpravu, ako zisťovať empirické fakty spoločenského života sociografom, a naopak, sociografi oplodňujú sociologickú metódu. Bez presných pojmov a metodických znakov zo strany teoretickej sociológie by sociografia nebola možná.*”⁹ Štefánek teoretický a metodologický rámec svojich sociografických výskumov aj verbálne vyjadril.

Začleniť sociológiu do služieb slovenského národa a ľudu, organicky ju včleniť do národnej kultúry i slovenskej politiky – to boli životné ciele Štefánka v oblasti sociológie, ktoré sa snažil naplňať vo svojom živote. Svedčí o tom jeho bohatá publikačná činnosť.¹⁰

Sociologické práce A. Štefánka zasahujú do všetkých oblastí vedy, najmä do odboru školstva. Z toho dôvodu sme si všímali jeho názory na *vonkovskú* školu a na postavu učiteľa. Práve tento pohľad je zaujímavý pre dejiny školstva a pedagogiky. Štefánek mnohé práce dokladá rozsiahlym sociologickým výskumom. V sociologických výskumoch môžeme nájsť napr. aj výskum gramotnosti na Slovensku v rokoch 1921 – 1930. Rozsiahle sú aj Štefánkove úvahy o slovenskej inteligencii.

V sociologických prácach, prejavoch a poznámkach sleduje predovšetkým vzťahy k národu a nacionalizmu vôbec, týmto problémom sa zaoberá aj v mnohých iných svojich prednáškach.

Sociografia je orientácia sociologického skúmania, v ktorej sa daná spoločnosť skúma v jestvujúcej podobe, v konkrétnej historickej a geografickej existencii na základe zistených, skúsenosťou overiteľných a merateľných údajov (množstvo, veľkosť, počet, vek, pohlavie atď.). Funkciou týchto zistených znakov v spoločnosti je vytvorenie určitého prehľadu o nej práve na základe nameraných údajov. Základnou funkciou sociografie je vypracovať a pripraviť základné poznatky pre určitý zásah do spoločnosti. Štefánek vo svojich sociografických postupoch využíval predovšetkým rôzne štatistiky, prehľady, sumáre, z nich odvodené výpočty atď. Získaval ich z rôznych inštitúcií, publikovaných správ a informácií, pravidelných štatistických ročeniek a pod., prípadne si takéto prehľady o istých javoch či oblastiach spoločenského života sám vypracovával. Na tomto základe potom konštatoval rôzne súvislosti medzi pozorovanými javmi a údajmi o nich, ktoré mu umožňovali vyvodzovať aj určité teoretické závery.

V roku 1945, po skončení vojny, vyšlo v treťom zväzku „Slovenskej vlastivedy” (ktorú vydala Slovenská akadémia vied a umení) hlavné dielo Antona Štefánka „Základy sociografie Slovenska”. Bolo to prvé, na svoju dobu a podmienky relatívne ucelené sociologické dielo,

⁷ Pašiak, J., 1994, s. 22.

⁸ Tamtiež.

⁹ Štefánek, A., s. 16.

¹⁰ Časť publikovaných statí k sociológii spracoval vo výberovej bibliografii Ľudovít Turčan. Pozri TURČAN, Ľ.: Z bibliografie Antona Štefánka. In *Sociológia*. 1991, roč. 23, č. 3, s. 244 - 246.

ktorého predmetom bola slovenská spoločnosť a jej hlavné sociálne premeny od konca 19. až do polovice 20. storočia.

Štefánek v tomto diele teoreticky a metodologicky zdôvodňoval svoje sociologické zameranie. O podmienkach, v ktorých vznikalo toto dielo, Štefánek hovorí ako o „... *dobe vojennej a politickej, sociálne tak búrlivej. Určité dáta som nemohol získať, pretože literárny a vedecký styk s nemeckými, českými i maďarskými knižnicami a učencami je temer úplne znemožnený a ani slovenské úrady mi nemohli nateraz poskytnúť rôzne informácie sociograficky závažné. Jednako myslím, že materiál, ktorý som spracoval, podáva záujemcom o sociálny život Slovenska mnoho poučného i politickej a sociálne užitočného.*”¹¹ Dielo si cieľavedome kládlo za cieľ položiť vedecké základy systematického sociologického výskumu slovenskej spoločnosti. V kontexte dejín slovenskej sociológie prezentovalo aj ucelenú profesijnú sociologickú tvorbu prvého slovenského univerzitného profesora sociológie.¹²

Štefánek a vonkovská škola

Štefánkovi sa vďaka sociografickým metódam podarilo zachytiť proces zmien v slovenskej spoločnosti, proces jej postupných a štrukturálnych premien, vnútornú diferenciaciu a presadzovanie moderných prvkov. Pre oblasť dejín školstva a pedagogiky je zaujímavá problematika *vonkovskej* školy. Túto problematiku rozpracoval najmä po roku 1937, kedy sa Štefánek naplno venoval sociológii.

Štefánek dlhé roky (ešte aj v 40. rokoch 20. storočia) považoval slovenskú spoločnosť za vidiecku a rurálnu, v protiklade k spoločnosti mestskej, ktorá už prevažovala v rozvinutejších krajinách. Slovenská kultúra je podľa neho predovšetkým kultúrou roľníckou. Anton Štefánek pre túto formu vidieckej spoločnosti zaviedol aj osobitný pojem „*vonkov*”. Hoci evokuje analógiu s českým termínom „*venkov*“, ide o jeho pojem pre „*sídelný priestor obyvateľstva, ktorý žije v skupinách pospolitostného typu na rozdiel od typu mestskej spoločnosti, urbanizovanej a priemyselnej, ktorú vnútorne usmerňujú a štruktúrujú celkom iné vzťahy ako vonkovské.*”¹³

Problematiku *vonkovskej* školy posudzoval z dvojakého stanoviska: národného a výchovného. Aj keď priznáva, že v praxi oba pojmy splyvajú, resp. prekrývajú sa, „*národný vývoj slovenský je nepomerne viac závislý na škole vonkovskej ako mestskej. Naše jadro sily nie je v mestách a nikdy tam nebolo a dlho ešte nebude. Akokoľvek sa Slovensko v budúcnosti spriemyselní, zostane vo svojej podstate agrárnym štátom. Ale i vtedy neslobodno zanedbať ľud roľnícky duchovne a hmotne. Musíme sa preto zaoberať intenzívne školskou otázkou vonkovskou.*”¹⁴

Problematiku *vonkovskej* školy, tesne pred druhou svetovou vojnou, môžeme u Štefánka zhrnúť do troch otázok:

1. Ako vybudovať dobrú školu, ktorá by vyučovala a vychovávala mládež a *vonkovský* ľud v tradíciách starej roľníckej kultúry a zároveň na týchto základoch budovať novú školu?
2. Ako upraviť školu, ktorá by bola blízka dedinskému životu, ale súčasne sprostredkovala mládeži všeobecné vedomosti a ozajstného národného ducha?

¹¹ Štefánek, A., 1945, s. 395.

¹² Pašiak, J., 1994, s. 19.

¹³ Štefánek, B., 1977.

¹⁴ LA SNK, A. Š., 42 VIII 31.

3. Ako upraviť školu, ktorá by súvisela s mestom, resp. ako aspoň principiálne zachrániť zásadu jednotnej školy?

Aj keď v súvislosti so Slovenskom vo všeobecnosti hovorí o dedinskej kultúre, pripúšťa krajoú diferenciaciu, t. j. v skutočnosti podľa Štefánka existujú len kultúry jednotlivých obcí, resp. krajov.¹⁵ Tomu chce prispôbiť obsah príslušného učiva na *vonkovskej škole*, to znamená neuskutočňovať politiku jednotnej národnej školy z mestského hľadiska. Veľký priestor vidí hlavne v predmetoch ako vlastiveda, prírodopis, zemepis, história, ktoré by sa mohli primerane prispôbovať lokálnym pomerom, miestnym potrebám a zvláštnostiam.

Pokiaľ nebudú spracované monografie jednotlivých obcí, okresov, krajov z národopisného, dejepisného, prírodopisného hľadiska, samotní učitelia by mali zbierať podklady a zostavovať miestopisné knihy, spisy, materiály pre svoju školskú prácu. Čo sa týka ostatných predmetov (napr. čítanie, písanie, matematika), Štefánek neodporúča meniť metódy, len obsah vyučovania prispôbiť dedinskému prostrediu.

Vonkovský učiteľ

Novej *vonkovskej škole* treba prispôbiť aj prípravu učiteľa, ktorý by bol vybavený nielen všetkými vedomosťami, spôsobilosťami a zručnosťami, ktoré sa od moderného učiteľa vyžadujú, ale popritom aj špeciálnymi vedomosťami, spôsobilosťami a zručnosťami typickými len pre *vonkovského učiteľa*. Majú to byť také vedomosti a vlastnosti, ktoré úzko súvisia so životom na dedine a vidieku vôbec. Podľa Štefánka: „*Učiteľ na dedine prestal byť obyčajným kantorom a kostolníkom, stáva sa všade veľmi vážnym činiteľom kultúrnym a politickým.*”¹⁶ Učiteľ musí vynikať v mravných aj vzdelanostných kvalitách, špeciálne vonkovský učiteľ má mať špeciálne vedomosti a schopnosti, ktoré mestský učiteľ mať nemusí. Štefánkov ideál vonkovského učiteľa vyzeral nasledovne: „*Je samozrejmé, že náš nový učiteľ bude ovládať všetky dovednosti, ktoré sa vyžadujú pri učení písania, počtovania, čítania, ale aj pri výučbe zemepisu, prírodopisu, fyziky, kreslenia, narábania s papierom, linoleom, hlinou, drevom a pod., že bude vedieť organizovať detské slávnosti, i dožinkové a národné slávnosti, že spevom, hudbou zapôsobí na dušu detí i ľudu, slovom, že bude majstrom vo všetkých oboroch pedagogických. Ale tieto jeho vedomosti a dovednosti budú založené na dôkladnej znalosti dediny a krajiny, vonkovskej psychologie detí, mládeže a ľudu, a konečne bude ovládať takzvanú vonkovskú pedagogiku.*”¹⁷

Ďalej Štefánek odporúča pre *vonkovského učiteľa* aj isté znalosti z oblasti agronómie, včelárstva a ovocinárstva. Upozorňuje, že takýto učiteľ sa nemôže prispôbiť iba pomerom na dedine, ale musí zostať aj v istom styku s mestom, s mestskou kultúrou a civilizáciou. Učiteľ na dedine musí byť reálne mysliaci človek, ktorý sa na problémy pozerá reálnym pohľadom.

S problematikou *vonkovských učiteľov* úzko súvisí aj reforma učiteľských ústavov. Vzor vidí Štefánek najmä v dánskych *Hojskol* alebo nemeckých *Bauernschulen*.¹⁸ Už v roku 1930 sa vyjadril v podobnom duchu: „*My potrebujeme menovite na našom venkove učiteľov zvlášť kvalifikovaných, dôkladne oboznámených s psychológiou a sociológiou venkova, s národopisom, hospodárskymi a sociálnymi pomermi, hygienou, telovýchovou atď. Nakoľko znám naše učiteľské ústavy, sú príliš zurbanizované a nevyhovujú plne svojim úkolom ľudovýchovným.*”¹⁹

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Tamtiež.

¹⁸ Tamtiež. Príp. pozri aj SNA, A. Š., kr. 19, inv. č. 753.

¹⁹ LA SNK, A. Š., 42 XII 22.

Štefánkovi išlo o to, aby sa z učiteľov stali nositelia kultúry na dedine, ktorí by dokázali preklenúť rozdiely, ktoré delia mesto a dediny. Preventívnymi výchovnými prostriedkami chcel zabrániť urbanizácii dediny. Urbanizácii v tom smere, aby sa z nej nevytratil skutočný ľudový a slovenský duch. Takáto dedinská škola má potom podľa Štefánka šancu vyrovnať sa aj škole v meste.

Štefánkov sociologický pohľad na postavu učiteľa

Pre oblasť dejín školstva a pedagogiky, taktiež dejín sociológie, je zaujímavý Štefánkov pohľad na slovenského učiteľa. Z jeho pohľadu patril učiteľ na dedine pred prvou svetovou vojnou do radov inteligencie. Aj keď ho tzv. panská spoločnosť, t. j. farár, notár a lekár, nepovažovala „za plnohodnotného inteligenta a rovnocenného ani po stránke intelektuálnej, ani spoločenskej.“²⁰ Na rozdiel od nich nemal vysokoškolské vzdelanie a bol hmotne nezabezpečený. Bol však rozdiel medzi učiteľom na cirkevnej a štátnej škole. Podľa Štefánka autoritu učiteľa podkopávala aj skutočnosť, že „spieva a hrá za peniaze ako cigán a quasi nevykonáva slušné remeslo.“²¹

Štefánek v svojich poznámkach o slovenskej inteligencii uvádza, že po prvej svetovej vojne nastal v spoločenskom postavení učiteľa značný obrat. Bolo to spôsobené hlavne zvýšením platových podmienok, ako aj vyrovnaním spoločenských a stavovských rozdielov medzi štátnymi a cirkevnými učiteľmi. Ďalej sa prestíž učiteľov upevnila aj tým, že sa viac zaoberali ľudovouchovou, hospodárstvom, politickou a mimoškolskou prácou. Učitelia taktiež pracovali v rôznych spolkoch a družstvách, hasičských zboroch, verejných knižniciach a pod.

Štefánek si všimol aj fenomén ženy v učiteľskom povolání. Priznáva, že ľud si už na ženy-učiteľky zvykol²², „ba dokonca neprotestuie, keď je pre nedostatok mužov učiteľka organistkou v kostole.“²³ Pripustil však, že v tejto súvislosti sa objavujú aj komplikácie. Týkali sa hlavne nevydatých učiteľiek, ktoré sa stávali predmetom klebiet a podozrenia najmä z mravného hľadiska. Ďalšie komplikácie vznikali pri umiestňovaní učiteľov – manželov na jedno miesto, čo bolo často nemožné a malo to za následok rôzne problémy z mravného aj sociálneho hľadiska.

Podľa Štefánka: „Spoločensky nepatrí učiteľka do kruhu kasína a mužskej inteligencie. Mimoškolské sociálne činnosti vykonávajú učiteľky na dedinách takmer v takej miere ako učiteľia. Majú značný vplyv na ženy a pracujú v ženských spolkoch.“²⁴ Aj napriek uvedených pozitívam Štefánek tento problém uzatvára tým, že „učiteľky nemôžu plne nahradiť mužské sily na vonkove.“²⁵

Priznáva však, že hlbší rozbor učiteľskej funkcie si vyžaduje najprv vyjasnenie si vzťahu medzi školou v meste a školou na dedine.

Štefánkove pôsobenie na Univerzite Komenského v Bratislave

So sociológiou úzko súvisí aj Štefánkovo pôsobenie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (ďalej UK) v Bratislave. Vzhľadom k tomu, že v štúdiu sme sa venovali primárne

²⁰ SNA, A. Š., kr. 19, inv. č. 757.

²¹ Tamtiež.

²² Poznámky o slovenskej inteligencii, z ktorých čerpáme, si Anton Štefánek zaznamenal približne v rokoch 1941 - 1942.

²³ SNA, A. Š., kr. 19, inv. č. 757.

²⁴ Tamtiež.

²⁵ Tamtiež.

vzťahu sociológia – školstvo, z toho dôvodu v krátkosti približujeme významné medzníky aj tejto časti Štefánkovho života.

Vďaka vplyvu Štefánka, významnej osobnosti vtedajšieho slovenského politického a kultúrneho života, sa mohol založiť sociologický odbor na Filozofickej fakulte UK. Aj jeho zásluhou bol v roku 1924 ustanovený samostatný Sociologický seminár. Podarilo sa mu získať prof. Josefa Krála, profesora filozofie a neskôr sociológie pražskej Karlovej Univerzity. Štefánek mal záujem na tom, aby prvé sociologické kurzy boli orientované predovšetkým na problematiku poznávania Slovenska, sociológiu národa a vidieka (vonkova), teda oblasti, ktorými sa sám po celý život zaoberal. Tieto jeho očakávania však J. Král nenaplnil, venoval sa totiž rozboru diel H. Spencera a E. Durkheima.

Samotné pôsobenie Štefánka na Filozofickej fakulte UK sa začalo až v roku 1937. Do tohto roku bol predovšetkým politicko-administratívnym činiteľom. V tomto roku sa definitívne rozhodol pre univerzitnú dráhu, kedy bol vymenovaný za riadneho profesora aplikovanej sociológie. Na univerzite zotrval až do roku 1949, kedy bol nútený odísť na dôchodok. Štefánek svojím príchodom na univerzitu splnil svoj dávny sľub, ktorý vyslovil v roku 1924. Vtedy sa totiž pri príležitosti ukončenia svojho štúdia na Filozofickej fakulte UK vyjadril, že sa po ukončení svojich povinností vo verejnom živote na svoju Alma mater vráti.

Štefánkovou zásluhou bolo ustanovené ďalšie sociologické pracovisko na fakulte, a to Katedra aplikovanej sociológie, riaditeľom ktorej sa vzápätí stal. Na Katedre aplikovanej sociológie Štefánek prednášal najmä problematiku sociológie národa, čo bolo jeho dávnym výskumným problémom, ďalej sociológiu dediny a mesta, ruralizmus a urbanizmus. V roku 1939 bol Štefánek taktiež poverený vedením filozofického, psychologického, sociologického, pedagogického a estetického seminára na Filozofickej fakulte UK.

Napriek zložitým pomerom na Slovensku počas druhej svetovej vojny a pokročilému veku sa Štefánek naďalej venoval organizačnej, vedecko-výskumnej a didaktickej práci. Sústredil okolo seba študentov, ktorých vzdelával v oblasti terénnych prác, v sociografických štúdiách, kde zároveň uplatnil svoje teoretické poznatky z problematiky sociológie národa a vidieka.²⁶

Počas pôsobenia na univerzite v rámci sociológie a sociologického seminára vyučoval Štefánek nasledujúce predmety:

- Úvod do sociológie;
- Sociológia dediny a mesta (ruralizmus a urbanizmus);
- Diskusia o modernej sociologickej literatúre;
- Sociologická idea;
- Sociológia štátu;
- Úvod do sociografie Slovenska;
- Sociologická teória štátu a národa;
- Sociografický výskum dediny a mesta, mesto a vonkov;
- Sociológia národa a nacionalizmus atď.

Štefánek pôsobil v školskom roku 1945/46 vo funkcii rektora a v školskom roku 1946/47 vo funkcii prorektora Slovenskej Univerzity. Akademický rok 1948/49 bol posledným,

²⁶ História odboru sociológia na FiF UK v Bratislave.

v ktorom sa sociológia na Filozofickej fakulte Slovenskej Univerzity prednášala a symbolicky aj ostatným rokom pôsobnosti Štefánka v činnnej službe. Po roku 1948 bola totiž sociológia ako veda zavrhnutá a sociológov stihol osud intelektuálnych vydedencov doby, ktorej začali dominovať kolektivistické princípy a ideológia dominancie robotníckej triedy. Nútený odchod Antona Štefánka do dôchodku a zrušenie sociológie ako odboru vysokoškolského vzdelávania zmarili rozvoj nielen sociografickej školy, zakladateľom ktorej bol Štefánek, ale sociológie na Slovensku. Dlhé pätnásťročné obdobie absencie sociológie na akademickej pôde malo negatívne dôsledky pre vývoj sociologického myslenia na Slovensku. Paradoxne v roku, v ktorom sa začalo obnovovanie výučby sociológie na Filozofickej fakulte UK (1964), Anton Štefánek zomiera. V jeho diele, ako aj v prácach žiakov jeho sociografickej školy, nám zostal sociologický obraz slovenskej spoločnosti a priebehu jej modernizácie na konci prvej polovice 20. storočia.²⁷

Literatúra:

LA SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovýchova. Reforma ľudovej školy. – v texte ALU SNK, A. Š., 42 VIII 31.

LA SNK, Anton Štefánek, 42 XII 22. Prejav na druhej konferencii Masarykovho ľudovýchovného ústavu. – v texte ALU SNK, A. Š., 42 XII 22.

História odboru sociológie na FiF UK v Bratislave [online]. [cit.2017-08-21] Dostupné z <<https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/katedra-sociologie/>>.

MARKS, I.: Anton Štefánek – minister školstva a národnej osvety Československej republiky v roku 1929. In *Paidagogos : časopis pro pedagogiku v souvislostech* [online]. 2014, roč. 2014, č. 2 (2014), s. 4 – 19. ISSN 1213-3809. [cit. 2019-05-16]. Dostupné z <<http://www.paidagogos.net/issues/2014/2/article.php?id=2>>

PAŠIAK, J.: Anton Štefánek – zakladateľ slovenskej sociografie. In *Sociológia*, 1994, roč. 26, č. 1 – 2, s. 19 – 28.

SNA, fond Anton Štefánek 1900 - 1960, kr. 15, inv. č. 683. Školský referát. – v texte SNA, A. Š., kr. 15, inv. č. 683.

SNA, fond Anton Štefánek 1900 - 1960, kr. 19, inv. č. 753. Ruralizmus a urbanizmus. – v texte SNA, A. Š., kr. 19, inv. č. 753.

ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska. (Slovenská vlastiveda III)*. Bratislava: SAVU, 1945. 440 s.

ŠTEFÁNEK, B.: *Ľud a národ očami sociológa*. Ascheim, 1977. 105. TURČAN, E. A.: Štefánek – vedec, novinár, pedagóg. In *Anton Štefánek, Marián Blaha. Neznáme osobnosti, neznáme výročia...* Žiar nad Hronom : Mestské kultúrne stredisko, 2004. s. 33 – 59.

---

²⁷ Pašiak, J., 1994, s. 20.

Mgr. Igor Marks, PhD.
Vysoká škola DTI, Sládkovičova 533/20, Dubnica nad Váhom
igi.marks@gmail.com

Posúdila: PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc.

VÝVOJ SPOLKOVEJ ČINNOSTI UČITEĽOV NA SLOVENSKU V PRVOM DESAŤROČÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY NA PRÍKLADE ZEMSKÉHO UČITEĽSKÉHO SPOLKU

Jaroslav Durec

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá organizačnou štruktúrou, cieľmi a aktivitami Zemského učiteľského spolku na Slovensku, ktorý vyvíjal svoju činnosť na území Slovenska v rokoch 1919 – 1942. Predkladaná štúdia analyzuje prvú fázu existencie Zemského učiteľského spolku, ktorá prebiehala v rokoch 1919 – 1927. Rozdielne názory učiteľov na ideový základ spolku spôsobili, že v uvedenom časovom období prebehli tri krízy spolku, ktoré viedli k narušeniu spolkovej jednoty a založeniu ďalších spolkov: Ústredného spolku pokrokového učiteľstva na Slovensku, Zväzu slovenského učiteľstva a Spolku evanjelických učiteľov.

Kľúčové slová: učiteľské spolky, slovenské školstvo, poštátnenie školstva, školská politika, slovenská religiozita

Abstract: The study deals with the organizational structure, goals and activities of the Country Teachers Association in Slovakia developing its activities in Slovakia in the years 1919 – 1942. Conducted study analyzes the first phase of existence of the Country Teachers Association in the years 1919 – 1927. Different opinions of teachers about ideological foundations of the Association caused, that in said time period three crisis of the Association have taken place, leading to the erosion of Association's unity and to the founding of next associations: The Central Association of Progressive Teachers in Slovakia, The Union of Slovak Teachers and The Association of Lutheran Teachers.

Key words: teachers associations, education in Slovakia, nationalisation of education, school policy, religiosity in Slovakia

Priebeh založenia a stanovky Zemského učiteľského spolku na Slovensku

Koniec prvej svetovej vojny sa niesol v znamení veľkého nedostatku a ekonomickej krízy. Po vzniku Československej republiky museli slovenskí učitelia, ktorí zostali na svojich miestach, žiadať o zlepšenie svojho spoločenského postavenia. Pritom si uvedomili skutočnosť, že ako jednotlivci toho veľa nezmôžu a preto jediným možným riešením bolo organizovať sa. Ako prví začali s organizáciou učitelia v Liptovskej župe.¹ Slovenskí učitelia spolu s českými učiteľmi, pôsobiacimi na území Slovenska, sa spoločne stretli na poradách vo Vrútkach 25. a 31. mája 1919.² Na oboch týchto poradách začali vznikať základy budúceho učiteľského spolku. Súčasťou prvej porady obsahom memoranda neboli len požiadavky za zlepšenie

¹ Myšlienka založenia ústredného učiteľského spolku na Slovensku sa začala prejavovať už na začiatku 20. storočia.

² Českí učitelia boli prekvapení oznamom J. Babku v *Národných novinách*, aby do Vrútok prišli tiež slovenskí učitelia. Z toho dôvodu v noci pred oficiálnym zasadnutím prerábali program porady a nechali v ňom len bod, ktorý sa týkal zjednotenia učiteľstva na Slovensku. Pôvodne to mala byť porada zväčša len pre českých učiteľov na Slovensku. Skutočnosťou však zostáva, že českí učitelia chceli tiež dosiahnuť vytvorenie ústrednej učiteľskej organizácie celého učiteľstva na Slovensku a následne jej pripojenie k Ústrednej rade učiteľstva v Prahe. Bližšie pozri: CHMELÍČEK, J.: Vývoj učiteľských organizácií na Slovensku. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, 1920, roč. 2, č. 4 – 5, s. 6.

materiálneho zabezpečenia učiteľov, ale rovnako aj skvalitnenie vyučovania a poštátnenie školstva.³ Okrem toho členovia porady prijali návrh, aby sa z každej župy vybrali dvaja učители, a to český a slovenský učiteľ. Vo väčších župách sa k nim mala pridať aj učiteľka, ktorí mali za úlohu pripraviť organizovanie učiteľov v jednotlivých župách a okresoch.⁴ Na porade 31. mája podali učители správy o svojej činnosti pri organizovaní žúp a okresov a spoločne pripravovali k schváleniu stanov nového spolku.⁵ V dôsledku útoku maďarskej Červenej armády na Slovensko bol priebeh príprav na určitý čas prerušený. Až po jej zatlačení za demarkačnú čiaru českí a slovenskí učители obnovili priebeh príprav. O založení učiteľského spolku definitívne rozhodli po skončení prázdnin. Slovenskí učители počas neprítomnosti českých učiteľov, ktorí odcestovali na prázdniny domov do Čiech a na Moravu,⁶ sa spoločne zišli 4. augusta 1919 na poradu do Žiliny, kde založili Zemský učiteľský spolok pre Slovensko (ZUS), prvú slovenskú stavovskú učiteľskú organizáciu po vzniku Československej republiky. Na porade prijali členovia dočasné stanov a zvolili dočasné predsedníctvo.⁷

Českých učiteľov, pôsobiach na území Slovenska, a väčšinu štátnych slovenských učiteľov z Banskej Bystrice prekvapilo založenie ZUS bez ich prítomnosti a zároveň ich postavilo pred dve možnosti: vstúpiť do už existujúceho ZUS alebo si založiť vlastný učiteľský spolok. Členmi ZUS boli hlavne učители ľudových škôl, preto sa českí učители spolu s niekoľkými štátnymi slovenskými učiteľmi rozhodli, že si založia učiteľský spolok, ktorý bude združovať učiteľov meštianskych škôl. S týmto zámerom 10. októbra 1919 vo Vrútkach schválili dočasné stanov Spolku učiteľov meštianskych škôl (SUMŠ) a zvolili dočasné predsedníctvo: predseda František Šidlo, správca meštianskej školy v Banskej Bystrici; zástupca predsedu Mária Tümová, učiteľka z Trenčína; tajomník Jozef Chmelíček, učiteľ meštianskej školy v Banskej Bystrici.⁸

Vznik SUMŠ nemalo rozdeľovať učiteľov ľudových a meštianskych škôl do dvoch proti sebe súťažiacich skupín. Dokazuje to i rozhodnutie F. Šidla a J. Chmelíčka, ktorí ako zástupcovia SUMŠ odišli vyjednávať do Žiliny s Antonom Hancom, zatiaľ dočasným predsedom ZUS. Počas spoločného rokovania zišiel návrh zo strany F. Šidla a J. Chmelíčka, aby sa na 7. december 1919 zvolalo valné zhromaždenie všetkých slovenských i českých učiteľov ľudových a meštianskych škôl, ktorí pôsobia na Slovensku. A. Hanco tento návrh odmietol s odôvodnením, že ZUS nebol ešte dosiaľ celkom zjednotený a valné zhromaždenie bolo naplánované na 27. november 1919. Okrem toho zaujal odmietavé stanovisko k okamžitému zlúčeniu SUMŠ so ZUS. Oba učiteľské spolky mali zatiaľ spoločne spolupracovať a otázku zlúčenia mali ponechať na neskorší vývoj situácie.

Valné zhromaždenie zo dňa 27. novembra 1919 zohralo kľúčovú úlohu v dejinách ZUS, a to hlavne z toho dôvodu, že členovia po krátkom zreferovaní doterajšej činnosti zvolili stále predsedníctvo⁹ v nasledujúcom zložení: predseda A. Hanco, učiteľ zo Žiliny; podpredsedovia: F. Šidlo, správca meštianskej školy v Banskej Bystrici; J. Babka, inšpektor v Banskej Bystrici; Alžbeta Mačehova, učiteľka; tajomníci: Martin Ježo, učiteľ vo Východnej; J. Chmelíček, učiteľ meštianskej školy v Banskej Bystrici; zapisovatelia: Adam Špitka, učiteľ v Ľubinej; František Příbovský, učiteľ; pokladníčka Terézia Košinová, učiteľka v Žiline.¹⁰

³ Bližšie k memorandu pozri: JEŽO, M.: Krátka história učiteľskej organizácie a jej dosavadne výsledky. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 20.

⁴ CHMELÍČEK, J.: Vývoj učiteľských organizácií na Slovensku, s. 7.

⁵ JEŽO, M.: Krátka história učiteľskej organizácie a jej dosavadne výsledky, s. 20.

⁶ CHMELÍČEK, J.: Vývoj učiteľských organizácií na Slovensku, s. 7.

⁷ JEŽO, M.: Krátka história učiteľskej organizácie a jej dosavadne výsledky, s. 21.

⁸ CHMELÍČEK, J.: Vývoj učiteľských organizácií na Slovensku, s. 7.

⁹ JEŽO, M.: Krátka história učiteľskej organizácie a jej dosavadne výsledky, s. 21.

¹⁰ Menoslov činovníkov organ. učit. jednot Z. U. S. pre Slovensko. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 29.

Na valnom zhromaždení okrem voľby stáleho predsedníctva venovali pozornosť stanovám ZUS.¹¹ Hlavné ciele organizácie boli v prepracovaných stanovách, na rozdiel od pôvodných, doplnené o cieľ z oblasti rozvoja kultúry na Slovensku. V pôvodných stanovách podľa § 2 písm. a) cieľom spolku bolo „...*pestovanie a vyvíňovanie vlasteneckej vernosti a horlivosti v školách*“.¹² V prepracovaných stanovách bol tento cieľ podľa § 3 písm. a) zmenený na „...*pestovanie a rozširovanie vlasteneckého citu, vernosti a horlivosti v škole a mimo školy*“.¹³ Okrem toho doplnili cieľ v § 3 o písm. g) „*usilovanie o to, aby sa kultúra na Slovensku na základe mravno-náboženského ducha ďalej rozvíňovala*“.¹⁴ Zvyšné ciele sa zameriavali na pozdvihnutie učiteľského stavu a tieto zostali nezmenené i v neskorších prepracovaných stanovách. Najlepšie to vystihuje cieľ v pôvodných stanovách § 2 písm. e) a v prepracovaných stanovách § 3 písm. e) „*hájenie, podporovanie mravného a hmotného povznesenia stavu učiteľského*“.¹⁵

Za hlavné sídlo ZUS bolo určené miesto bydliska predsedu. Členovia sa rozdeľovali do štyroch kategórií: 1. zakladajúci, 2. podporujúci, 3. riadni, 4. čestní.¹⁶ ZUS sa podľa § 8 delil na župné a tieto ďalej na okresné organizácie. Župné a okresné organizácie sa ďalej členili podľa odborov učiteľov (materské, ľudové a meštianske školy). Každá župná a okresná organizácia mala právo samostatne rozhodovať o svojich záležitostiach, s výnimkou všeobecných záležitostí, ktoré sa prejednávali na spoločnej porade.¹⁷ Podľa § 12 všetky župné organizácie na Slovensku spolu tvorili ZUS, ktorého činnosť bola riadená Zemským učiteľským valným zhromaždením, ktoré zasadalo raz do roka v druhej polovici augusta. V prípade potreby mohlo zasadať aj viackrát do roka. Okresná organizácia za každých 50 členov vysielala na valné zhromaždenie jedného delegáta. Predsedovia župnej organizácie boli automaticky členmi valného zhromaždenia a ústrednej správy ZUS. Delegátov do valného zhromaždenia volilo župné valné zhromaždenie. Správu ústredia ZUS tvorili: predseda, traja podpredsedovia, tajomník, dvaja zapisovatelia, pokladník, pokladnícky dozor, knihovník a stály výbor.¹⁸ Školský a mimoškolský smer činnosti ZUS podľa § 16 usmerňovali triedne odbory, ktoré mali podávať návrhy na riešenie otázok v rámci jednotlivých stupňov škôl. Každý odbor si volil predsedu, zástupcu predsedu a zapisovateľa na tri roky.¹⁹

V pôvodných i prepracovaných stanovách ZUS bol tiež stanovený pomer k iným učiteľským spolkom v rámci celej Československej republiky, ktorý znie nasledovne: „*ZUS pre Slovensko spojí sa so zemskými učiteľskými spolkami v Čechách, na Morave a v Sliezske v jeden ústredný učiteľský spolok učiteľov československých. (Prípadne vstúpi za člena*

¹¹ Valné zhromaždenie ZUS rozhodlo o prepracovaní pôvodných stanov spolku, ktoré Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska potvrdilo 1. septembra 1919. V štúdiu preto uvádzame informácie nielen z pôvodných, ale hlavne z prepracovaných stanov spolku, ktoré Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska potvrdilo 22. decembra 1921.

¹² Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1919. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 22.

¹³ Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 5 – 7, s. 114.

¹⁴ Tamže, s. 115.

¹⁵ Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1919, s. 22; Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921, s. 115.

¹⁶ V pôvodných stanovách mohli byť členmi ZUS tiež učelia stredných a priemyselných škôl. V prepracovaných stanovách sa už tieto dve skupiny učiteľov neuvádzajú. Súvisí to so vznikom Spolku profesorov Slovákov, ktorého stanovby boli oficiálne potvrdené výnosom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska č. 24691/1921 z 2. decembra 1921. Bližšie pozri: ŠTULRAJTEROVÁ, J.: Učiteľské organizácie na Slovensku počas prvej Československej republiky. In: *Paedagogica*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, roč. 24, 2012, s. 25.

¹⁷ Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921, s. 116 – 117.

¹⁸ V pôvodných stanovách je správa okresných, župných organizácií a ústredia ZUS nedoriešená. V tomto smere sa predsedníctvo obrátilo na svojich členov o pomoc s prípravami. V štúdiu preto uvádzame správu ZUS podľa prepracovaných stanov z roku 1921. Tamže, s. 117.

¹⁹ Tamže, s. 119 – 120.

Československej obce učiteľskej).”²⁰ V prepracovaných stanovách v § 21 bol taktiež uvedený pomer ZUS k politike: „Zemský Učiteľský Spolok pre Slovensko je spolkom čisto stavovským, odborným, voči politickým stranám drží sa úplne nestranné a na svojich poradách sa politickými otázkami nezaoberá.”²¹ ZUS mohol byť rozpustený len v prípade protištátnej činnosti alebo ak by svojou činnosťou predstavoval ohrozenie učiteľského stavu.²²

V histórii SUMŠ nastal významný medzník 7. decembra 1919, kedy sa v Žiline uskutočnila porada učiteľov z Čiech a Moravy, ktorí pôsobili na Slovensku. Na porade bol prijatý návrh, aby sa na prechodnú dobu založil učiteľský spolok pre učiteľov meštianskych škôl s pripojením všetkých exponovaných (dočasne umiestnených českých) učiteľov na Slovensku. Názov SUMŠ sa zmenil na Ústredný spolok exponovaných učiteľov na Slovensku. Neskôr na porade 10. januára 1920 jeho členovia rozhodli o vynechaní slova exponovaný a spolok dostal definitívny názov: Ústredný spolok učiteľov na Slovensku (ÚSU). Podľa stanov mal existovať len dočasne, dokiaľ nebudú českí učitelia ustanovení za definitívnych učiteľov na Slovensku. Výsledkom bolo, že dočasný ÚSU sa spojil so ZUS. Vzťah medzi oboma spolkami môžeme vidieť na predsedníctve: F. Šidlo bol prvým podpredsedom ZUS, ale zároveň predsedom ÚSU; J. Chmelíček bol rovnako tajomníkom ZUS, ako aj ÚSU.²³

Kľúčovým obdobím v existencii ZUS bolo obdobie rokov 1920 – 1927. Toto obdobie bolo poznačené hľadaním smeru, v ktorom bude naďalej v budúcnosti rozvíjať svoju činnosť. V súvislosti s touto úlohou začal od apríla 1920 vychádzať časopis *Slovenský učiteľ*. Obsah časopisu pozostával z niekoľkých častí: stavovské otázky, oblasť výchovy a vzdelávania na školách, oblasť ľudovýchovy, spolkové záležitosti a prehľad učebníc a časopisov. Na úvodnej strane redakcia poukázala, že časopis „*má byť radcom a hybnou silou organizovaného učiteľstva na Slovensku vo veciach kultúrnych a hmotných. Má byť ohlasovateľom a tlumočníkom túžieb učiteľstva; zpravodajným orgánom ústredia, žúp a okresov*”.²⁴ Časopis v počiatočných svojho vydávania iba čiastočne dosahoval očakávané výsledky, nakoľko v niektorých župách slovenské učiteľstvo prejavovalo nedôveru k novovytvorenému spolku.²⁵

Počiatok nového spolku a jeho prvá kríza

Začiatkom roka 1920 existovali na Slovensku dva učiteľské spolky: ZUS a ÚSU. Spočiatku sa predpokladalo, že ÚSU bude fungovať len dočasne a po krátkom čase zostane na Slovensku len ZUS ako centrálny spolok združujúci všetkých učiteľov ľudových a meštianskych škôl. Táto predstava bola čoskoro do značnej miery narušená, a to hlavne z dôvodu, že v oboch spolkoch presadzovali rozdielny názor na definitívne vyriešenie otázky poštátnenia školstva na Slovensku. Neschopnosť udržať jednotu v závažných otázkach v oblasti školstva, zapríčinila prvú krízu ZUS.²⁶

²⁰ Toto rozhodnutie ZUS, spojiť sa s inými učiteľskými organizáciami v Čechách, na Morave a v Sliezske sa nachádzalo v rovnakom znení v pôvodných i v prepracovaných stanovách. Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1919, s. 28; Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921, s. 120.

²¹ Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921, s. 121.

²² Tamže.

²³ HANCKO, A.: Z predsedníctva Zemského učiteľského spolku. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, roč. 2, 1920, č. 4 – 5, s. 6.

²⁴ JEŽO, M.: Na cestu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 1.

²⁵ Zpráva tajomníka župnej organizácie liptovských učiteľov. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 3, s. 60.

²⁶ PETRÝL, A.: Príspevok k dejinám slovenských učiteľských organizácií v r. 1918 – 1938. In: *Slavin*, roč. 5, 1972, s. 30-31.

Zásadný vplyv na celú krízovú situáciu mala porada „pokrokových“²⁷ učiteľov, uskutočnená 15. marca 1920 vo Vrútkach. Iniciatíva na zvolanie porady prišla zo strany J. Babku²⁸ a ostatných učiteľov Zvolenskej župy s cieľom dosiahnuť, aby sa učiteľstvo priklonilo za poštátnenie školstva a definitívne vyriešenie platov. Na porade sa zúčastnili okrem „pokrokových“ učiteľov, členov ÚSU, tiež členovia ZUS, ktorých prekvapilo zvolanie porady.²⁹ Na porade bola predložená zásadná požiadavka poštátnenia školstva, ktorú hlasovaním odsúhlasili všetci prítomní učitelia,³⁰ ale príchod A. Hancka na poradu narušil celý jej doterajší priebeh. Vo svojom prejave začal otvorene hovoriť proti poštátneniu školstva a rýchlo si získal na svoju stranu väčšiu časť členov ZUS. Situácia sa ešte viac vyhrotila, keď zvolanú poradu označil za neplatnú a poukázal na nedoriešené platy učiteľov cirkevných škôl.³¹

Dôvodom odmietnutia poštátnenia slovenského školstva bol rozdielny pohľad na význam náboženstva v školstve a funkciu kantora. Spočiatku A. Hancko a ostatní učitelia organizovaní v ZUS a ÚSU, spoločne žiadali poštátnenie slovenského školstva na základe memoranda, prijatého na porade 25. mája 1919 vo Vrútkach. Boli presvedčení o tom, že len štát dokáže vybaviť školy modernými učebnými pomôckami. Postupne dochádzalo k zmene názoru na poštátnenie školstva, až sa napokon postavili proti nemu. Súviselo to so správami o priebehu poštátnovania škôl v Čechách, na Morave a v Sliezske. Predsedníctvo ZUS sa na celú vec pozeralo nasledovne: „*My sme si to svojho času tak predstavovali, že štát vzájomnou, pokojnou dohodou s cirkvami ako dosavadnými udržiavateľmi odoberie cirkevné školy a zoštátni ich, že tieto školy budú slúžiť pestovaniu slovenského národného ducha, že vyučovanie náboženstva bude ponechané...*“³² Najviac sa obávali, že na Slovensku získajú prevahu pedagogické prúdy, ktoré usilovali o odstránenie výučby náboženstva zo škôl, zakázanie učiteľovi vykonávať funkciu kantora a vyučovať náboženstvo, pretože to bolo považované za nedôstojné pre učiteľa.

Po vyhrotení situácie na porade 15. marca 1920 vo Vrútkach bolo len otázkou času, kedy dôjde k definitívnemu rozkolu. Učitelia sa najskôr rozdelili na dve skupiny – „pokrokoví“ a „konzervatívci“. Prvá skupina presadzovala okamžité poštátnenie slovenského školstva a druhá skupina chcela zostať nestranná a počkať na vývoj udalostí. Situácia dospela ku kritickému bodu, keď skupina učiteľov, hlásiaca sa k „pokrokovým“, prestala chodiť na valné zhromaždenia ZUS a organizovala si vlastné stretnutia. M. Ježo, stúpenec „konzervatívco“, si plne uvedomoval závažnosť situácie, a preto vyzýval k okamžitému zmiereniu oboch skupín: „*Bratia, držím sa toho stanoviska, že na Slovensku musí byť každému republikánsky a slovensky smýšľajúcemu učiteľovi zabezpečené právo presvedčenia! Keby sme jeden druhého terorizovali, tak nesledujeme zásady pravej demokracie, ale staviame sa proti nim. Nie rozkol, ale sjednotenie hľadáme.*“³³

²⁷ „Pokrokovými“ učiteľmi boli nazvaní učitelia, ktorí sa usilovali o poštátnenie slovenského školstva a jeho zjednotenie s českým školstvom. Celkovo pojem „pokrokový“ bol však reakciou na rozdielne ideové názory vývoja slovenského školstva. Taktiež do značnej miery bolo rozdelenie učiteľov na „pokrokový“ a „konzervatívny“ tábor zapríčinené sympatiami ku konkrétnym politickým stranám, ktoré prezentovali vlastnú víziu školstva.

²⁸ J. Babka (1868 – 1942) bol v rokoch 1920 – 1925 senátorom Národného zhromaždenia za Československú sociálnodemokratickú stranu. Táto politická strana presadzovala odluku cirkvi od štátu a poštátnenie školstva. J. Babka prejavoval nedôveru k predsedníctvu ZUS už od jeho založenia. V roku 1922 dal prvý podnet na vypuknutie druhej krízy ZUS.

²⁹ Shromaždenie slovenského pokrokového učiteľstva na Vrútkach. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 2, s. 46 – 47.

³⁰ Na začiatku porady členovia ZUS zostali prekvapení, prečo sa musí o poštátnenie školstva hlasovať, keďže celý ZUS súhlasil s poštátnením.

³¹ Porada pokrokových učiteľov na Vrútkach. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, roč. 2, 1920, č. 7, s. 6.

³² JEŽO, M.: Zoštátnenie škôl a stanovisko učiteľov, organizovaných v Z.U.S. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 3, s. 51.

³³ Tamže, s. 49.

Definitívny rozkol nakoniec nastal 24. mája 1920 na porade správneho zastupiteľstva ÚSU v Žiline. Výsledkom porady bolo pozmenenie stanov a prijatie nového názvu spolku: Ústredný spolok pokrokového učiteľstva na Slovensku (ÚSPU). Novozaložený ÚSPU sa usiloval o združovanie všetkých učiteľov, teda českých i slovenských, ktorí súhlasili s poštátnením školstva, chceli pracovať v republikánskom duchu a zároveň byť lojálnymi občanmi Československej republiky a boli ochotní vstúpiť do učiteľského zväzu pre celú republiku.³⁴ Napriek uskutočnenému rozkolu v ZUS bola väčšina slovenských učiteľov naďalej odhodlaná, rovnako ako pred rozkolom, podporovať bratské vzťahy s českými učiteľmi. Toto rozhodnutie vyplývalo z aktuálnej situácie na Slovensku, kedy sa miestami začali vyskytovať odporcovia nadmernej českej pomoci Slovensku, ktorí chceli „zasiať semeno nedôvery a nenávisťi proti bratom Čechom“.³⁵

Stanovisko spolku v otázke pripojenia k Československej obci učiteľskej

V pôvodných aj v prepracovaných stanovách ZUS na Slovensku sa nachádzala požiadavka jeho pripojenia k ostatným učiteľským spolkom v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Valné zhromaždenie si už pri zakladaní ZUS v auguste 1919 uvedomovalo slabé postavenie slovenského učiteľstva, ktoré sa prejavilo najmä pri riešení platovej otázky učiteľov cirkevných škôl a ich dôchodku. ZUS dlho váhal nad pripojením k ostatným českým učiteľským spolkom. Až po ich zjednotení v ČOU bol donútený zaujať definitívne stanovisko.³⁶

Výkonný výbor ZUS v Žiline sa rozhodol reagovať na výzvu ČOU o jeho pripojení k organizácií spôsobom, ktorý odporoval stanovám spolku. V súlade so stanovami ZUS malo prebehnúť pokojné pripojenie. Namiesto toho výkonný výbor vydal 25. februára 1921 rezolúciu, ktorou preniesol na okresné organizácie ZUS právo rozhodnúť o pripojení k ČOU. Podľa Františka Mojta výkonný výbor nekonal správne po stránke politickej ani strategickej, keď riešenie tak závažnej otázky ponechal na okresné organizácie. Rezolúciu dokonca považoval za neplatnú, pretože ani výkonný výbor nemal právo porušovať stanovy. Hrozilo riziko, že väčšina bude za odmietnutie pripojenia v rámci boja za dosiahnutie autonómie Slovenska. F. Mojto si uvedomoval možné následky pre ZUS, ak okresné organizácie rozhodnú o jeho nepripojení, a preto ich otvorene vyzval, aby nemiešali politiku s učiteľskými záujmami a podporili pripojenie k ČOU. Vytvorenie spoločnej jednotnej organizácie, ktorá by združovala všetko učiteľstvo v republike, malo napomôcť k rýchlejšiemu presadzovaniu ich stavovských požiadaviek.³⁷

Súhlas s pripojením k ČOU podporila väčšina učiteľstva 30. júna 1921 v Piešťanoch na porade nitrianskej župnej organizácie. V priebehu porady učiteľia prejavili sklamanie nad rozštiepením ZUS a vznikom ÚSPU a preto podporovali úsilie o opätovné zblíženie. Do popredia sa dostala tiež otázka pripojenia k ČOU. A. Špitka požadoval najskôr návrat „pokrokových“ učiteľov do ZUS. Pripojenie k ČOU sa malo uskutočniť až potom. Tento návrh učiteľstvo odmietlo prijať a namiesto toho jednohlasne schválilo návrh F. Mojta v nasledujúcom znení: „Nitrianska župná organizácia ZUS-u žiada prihlásenie sa ZUS-u pre Slovensko za člena Československej Obce Učiteľskej a upravuje zemský výkonný výbor, aby bez ohľadu na žilinské uznesenie z 25. februára 1921 pridržal sa 15. § stanov a pričlenenie toto previedol.“³⁸

³⁴ Tamže, s. 49 – 51.

³⁵ PAVLOVIČ, J.: Úloha slovenského učiteľa a slovenskej školy. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 10.

³⁶ MOJTO, F.: Československá obec učiteľská. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 2, 1921, č. 14, s. 177 – 178.

³⁷ Tamže, s. 178 – 179.

³⁸ MOJTO, F.: Spolkový život. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 2, 1921, č. 15, s. 217 – 218.

Predsedníctvo ZUS nakoniec rozhodlo o nepripojení k ČOU, a to i vzhľadom na skutočnosť, že väčšina členov spolku jeho pripojenie odsúhlasila. Hlavnou príčinou nepripojenia bol rozdielny pohľad na modernú výučbu v republike a rozdielne presadzovanie ideového smeru. ČOU sa snažila navonok vystupovať ako jednotná učiteľská organizácia, ale v jej vnútornom usporiadaní začali už od počiatku existencie vznikať viaceré rozpory. Na stránkach časopisu *Český učitel*, tlačového orgánu ČOU, sa postupne objavovali viaceré diskusie o vzťahu učiteľstva k socializmu, marxizmu a politickej orientácii vôbec.

ZUS na Slovensku presadzoval konzervatívny smer, z ktorého rovnako vychádzal jeho kultúrny program. Hlavným bodom tohto programu bolo udržať nábožensko-mravnú výchovu na školách a šíriť medzi slovenským obyvateľstvom kultúru založenú na kresťanských zásadách. A. Hancko odmietol pripojenie k ČOU ako organizácii, ktorá podporovala vylúčenie náboženstva zo škôl a odluku cirkvi od štátu. Zo ZUS chcel vytvoriť nástroj na obranu kresťanskej tradície slovenského národa proti všetkému, čo mohlo tento ideál národnej kultúry narušiť. V záujme tohto vyššieho cieľa pripustil možnosť porušenia stanov.³⁹

Slovenské učiteľstvo bez spojenectva s ČOU mohlo len veľmi ťažko vo väčšej miere presadiť v Národnom zhromaždení svoje stavovské požiadavky. Výkonný výbor ZUS rozhodol 26. januára 1922 na svojom zasadnutí, že v záujme zlepšenia hmotného postavenia učiteľstva musia hľadať možnosti spolupráce s ostatnými učiteľskými spolkami. Protestná schôdza učiteľstva 16. februára 1922 v Žiline za prítomnosti zástupcov učiteľských spolkov tento fakt len potvrdila. Hneď na druhý deň odišli zástupcovia slovenských učiteľov na osobné rokovania so zodpovednými zástupcami ČOU o rôznych možnostiach vzájomnej spolupráce a spoločného postupu za znovuzískanie výhod, ktoré vyplývali z paritného zákona. Výsledkom porady bolo zostavenie akčného výboru zo zástupcov⁴⁰ všetkých učiteľských spolkov. Členovia akčného výboru sa spoločne stretávali a rozhodovali o spoločnom postupe.⁴¹

Priebeh založenia Slovenskej obce učiteľskej – druhá kríza spolku

Pred zasadnutím výkonného výboru na začiatku roku 1922 sa situácia v ZUS začala opäť stále viac radikalizovať. M. Ježo, podobne ako pred prvou krízou spolku, vyzval slovenských učiteľov k nájdeniu spoločného riešenia. Otvorene poukázal na krízový súčasný stav celého ZUS, pričom osobitne vyzdvihol nejednotnosť slovenských učiteľov v názoroch na riešenie platovej otázky a poštátne školsťva. Tiež upozornil na skutočnosť, že jednotu narušila rozdielna náboženská príslušnosť ku konfesiám. Rovnako nezabudol poukázať na nespokojnosť s predsedníctvom ZUS. Prekonanie krízy videl vo vypracovaní nového programu spolku a upevnení jeho vnútorných základov.⁴²

V januári 1922 sa vo viacerých slovenských časopisoch objavovali výzvy na vytvorenie nového učiteľského spolku pre slovenských učiteľov. Hlavným dôvodom bola uvedená nespokojnosť s predsedníctvom ZUS. J. Babka a ďalší 24 učiteľia poslali predsedovi A. Hanckovi žiadosť o zvolanie valného zhromaždenia s cieľom uskutočniť reorganizáciu ZUS. Vo svojej žiadosti požadovali odvolať A. Hancka z funkcie predsedu a zároveň nahradiť niektorých ďalších popredných predstaviteľov ZUS. A. Hancko nevyhovel žiadosti z dôvodu, že podľa stanov mohlo byť zemské valné zhromaždenie zvolané len v prípade rozhodnutia 15 členov – delegátov ZUS. Na žiadosti podpisy delegátov chýbali. Okrem toho na 26. január 1922

³⁹ HANCKO, A.: Prečo sme nevstúpili do Československej obce učiteľskej? In: *Slovenský učitel*, roč. 2, 1921, č. 23, s. 334 – 335.

⁴⁰ Zástupcami boli členovia ZUS, SOU, ÚSPU, ČOU.

⁴¹ JEŽO, M.: Po žilinskej protestnej schôdzi. In: *Slovenský učitel*, roč. 3, 1922, č. 5 – 6, s. 132.

⁴² JEŽO, M.: Pred zasadnutím výkonného výboru ZUS pre Slovensko. In: *Slovenský učitel*, roč. 3, 1922, č. 2, s. 29 – 31.

bolo zvolané zasadnutie výkonného výboru, kde pozvali len J. Babku, pretože ostatní 24 učiteľia neboli členmi ZUS.⁴³

Spoločné rokovania o reorganizácii ZUS už neprebehli. V rovnaký deň 26. januára 1922 bolo zvolané⁴⁴ do Vrútok zakladajúce zhromaždenie Slovenskej obce učiteľskej (SOU). Zúčastnilo sa ho približne 300 učiteľov z celého Slovenska. Medzi nimi bolo niekoľko školských inšpektorov a členov ZUS. Súčasťou nového spolku boli tiež legionári a učiteľia z okresov Skalica a Myjava, ktorí ešte v počiatkoch ZUS odmietli do neho vstúpiť. Zakladatelia SOU odôvodňovali jej založenie negatívnou atmosférou vládnucou v ZUS.⁴⁵

Na zakladajúcom zhromaždení zvolili predsedníctvo SOU. Prvým predsedom sa stal Ján Zigmundík, a tajomníkmi Anton Granatier a Karol Treský. Zakladajúce zhromaždenie schválilo program SOU. Vo svojom programe na prvom mieste zdôraznili potrebu vzdelávať slovenské obyvateľstvo na vidieku a formovať ich národné vedomie. Podstatná časť programu bola venovaná vzdelávaniu učiteľov. Jednoznačne žiadali zaviesť pre učiteľov ľudových škôl vysokoškolské vzdelávanie. Vyzdvihovali tiež potrebu neustáleho sebvzdelávania učiteľov, k čomu malo napomôcť zakladanie knižníc s pedagogickou literatúrou. Na podporu sebvzdelávania okrem knižníc mali slúžiť semináre a prázdninové kurzy pre učiteľov. V oblasti ľudových škôl súhlasili s poštátnením školstva, ale stavali sa k nemu zdržanlivo. Uvedomovali si reálnu situáciu, že cirkev nechce prísť o svoje školstvo, preto zo začiatku podporovali upraviť zákonnou cestou pomer správy školstva k cirkvi. V tomto smere sa niesli i stanovky SOU.⁴⁶

Mnohých učiteľov založenie SOU prinútilo zamyslieť sa nad doterajšou činnosťou ZUS. V spolku boli združení učiteľia, ktorí boli členmi rôznych politických strán, ale aj napriek úsiliu zachovať politickú neutralitu sa to nedalo vždy dodržať. Sám predseda A. Hancko bol poslancom Národného zhromaždenia za Slovenskú ľudovú stranu (SĽS). K jeho funkcii predsedu ZUS zastávali učiteľia rôzne stanoviská. Jedna časť učiteľov spolu s F. Mojtom bola ochotná ho podporovať, dokiaľ sa bude angažovať za stavovské požiadavky učiteľstva. Druhá skupina učiteľov odmietala A. Hancka vo funkcii predsedu ZUS a vstúpili do SOU. Po viacerých útokoch zo strany SOU sa rozhodlo predsedníctvo začať obranu proti ďalšiemu rozbiehaniu ZUS a začalo vydávať prísne nariadenia. Predsedníctvo ZUS oznámilo predsedom župných a okresných organizácií, že okresné či župné organizácie ZUS nebudú môcť prestúpiť do SOU. Takéto prestúpenie označilo za protizákonné. Okrem toho SOU nemala žiadne právo disponovať nadobudnutým majetkom ZUS. Predsedovia župných a okresných organizácií mali zakázané na valných zhromaždeniach povoliť návrhy na hlasovanie o vstupe do SOU.⁴⁷ Ak by učiteľia požiadali predsedu o zvolanie valného zhromaždenia s cieľom hlasovať o vstupe do SOU, mala byť ich žiadosť zamietnutá. Všetci učiteľia, vstupujúci do SOU, boli povinní odovzdať župnému predsedovi všetok majetok ZUS, ktorý vlastnili.

Na valnom zhromaždení SOU 22. októbra 1922 v Bratislave zvolili jednomyselne za nového predsedu Martina Oriška, evanjelického učiteľa a poslanca agrárnej strany z Brezovej pod Bradlom. Ďalšími členmi predsedníctva sa stali: J. Babka z Banskej Bystrice, Ľudovít Nedbálek z Vysokej, A. Granatier, Miroslav Šimko a Daniel Bučenec z Bratislavy,

⁴³ MOJTO, F.: S. O. U. (Slovenská Obec Učiteľská). In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 3 – 4, s. 53 – 54.

⁴⁴ Za zakladateľa Slovenskej obce učiteľskej je považovaný Martin Orišek (1887 – 1966). V rokoch 1920 – 1925 bol poslancom Národného zhromaždenia za Republikánsku stranu zemedelského a maloroľníckeho ľudu (agrárna strana). Z jeho podnetu sa vzišlo zakladajúce zhromaždenie 26. januára 1922 vo Vrútkach.

⁴⁵ Založenie Slovenskej Obce Učiteľskej (S.O.U.). In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 29, s. 1.

⁴⁶ Program Slovenskej Obce Učiteľskej. In: *Národná škola slovenská*, roč. 4, 1923, č. 1, s. 2 – 4.

⁴⁷ HANCKO, A.: Pozornosti pánov predsedov okresných a župných organizácií, ako aj členstva ZUS! In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 10 – 11, s. 216 – 217.

Vojtech Fraas z Malaciek. Zároveň na tomto valnom zhromaždení boli zvolení prví čestní členovia SOU: Ján Bella, Martin Braxatoris-Sládkovič, Rehor Uram a Michal Kišš.⁴⁸

Od 15. januára 1923 začal vychádzať časopis *Národná škola slovenská* ako tlačový orgán SOU. Hlavným bodom programu časopisu bolo: „*Chce, aby každý učiteľ bol v prvom rade národným učiteľom, chceme najprv vyplniť tento národný program.*”⁴⁹ Redakcia časopisu kládla dôraz na zvyšovanie vzdelania slovenských učiteľov, a preto časopis prinášal najnovšie poznatky z oblasti pedagogických a iných spoločenských vied. V programe časopisu redakcia predstavila ideál slovenského učiteľa, ktorý bol vysokovzdelaný, dobre finančne zabezpečený, preniknutý národným duchom a nezávislý od duchovenstva. Ideálom národnej školy bola zdravá a kvalitnými pomôckami vybavená škola.⁵⁰

Podľa SOU bolo možné dosiahnuť tieto dva ideály len poštátnením školstva. Na prvej schôdzi okresnej jednoty v Trenčíne 21. decembra 1922 prejavili učitelia túžbu poštátniť slovenské školstvo. Pritom SOU nevnímali ako priameho realizátora poštátnenia, ale jej úlohou bolo pripraviť spoločnosť na tento proces, aby prebehol bez väčších problémov.⁵¹ Rovnako na schôdzi okresnej jednoty v Modre dňa 13. januára 1923 učitelia jednohlasne žiadali poštátnenie školstva.⁵² Predseda M. Oríšek pri otvorení druhej riadnej porady ústrednej správy SOU 25. januára 1923 v Bratislave vo svojom úvodnom príhovore v mene všetkých učiteľov SOU zdôraznil potrebu poštátnenia školstva: „*My sme za poštátnenie škôl ľudových a meštianskych, pravda, nie kvôli správcovstvu. Nás viedla a vedie snaha napomáhať a podporovať záujmy celonárodné, čo vidíme docieľiť jedine národnou výchovou.*”⁵³

Priebeh založenia Zväzu slovenského učiteľstva

Už na zakladajúcom zhromaždení bola SOU označená za „dcéru” ČOU. Stretnutie zástupcov SOU, ÚSPU a ČOU na porade 4. marca 1923 v Bratislave predstavovalo prvú fázu zlúčenia SOU a ÚSPU do spoločného učiteľského spolku. Na tomto stretnutí porovnali stanovky oboch spolkov a dospeli k záveru, že usilujú o dosiahnutie rovnakých cieľov. Zástupcovia SOU a ÚSPU sa dohodli na spoločnom postupe, podľa ktorého odporučia svojim ústredným správam rozhodnúť o zlúčení. Po ich kladnom rozhodnutí mali prerokovať dvaja splnomocnenci z každého spolku ďalší postup zlúčenia. Zatiaľ mali oba spolky navzájom spolupracovať.⁵⁴

Druhá fáza zlúčenia SOU a ÚSPU prebehla 18. a 19. mája 1923 v Trenčianskej Teplej v rámci zasadnutia správneho výboru ČOU. Na zasadnutí boli prítomní M. Oríšek a A. Granatier, zástupcovia SOU, a Július Randýsek a Jozef Štepán, zástupcovia ÚSPU. Na základe poverenia svojich ústredných správ rozhodli o zlúčení oboch učiteľských spolkov do jedného spolku na základe šiestich princípov. Podstatou týchto princípov bolo zabezpečiť podporovanie rovnakých záujmov a jednotu v obhajovaní stavovských požiadaviek učiteľstva. Nový spoločný spolok mal vstúpiť do zväzku ČOU a prijať jej stanovky.⁵⁵

Definitívne zlúčenie sa uskutočnilo na valnom zhromaždení 7. októbra 1923 v Bratislave. Prítomní delegáti oboch spolkov jednohlasne slávnostne vyhlásili zlúčenie do

⁴⁸ Bratom župným a okresným predsedom ZUS! In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 10 – 11, s. 214 – 215.

⁴⁹ *Národná škola slovenská*. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 1.

⁵⁰ Tamže, s. 2.

⁵¹ Schôdza okresnej Jednoty Slovenskej Obce Učiteľskej v Trenčíne. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 31.

⁵² Okr. Jednota SOU. v Modre. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 32.

⁵³ ORÍŠEK, M.: Reč. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 2, s. 36.

⁵⁴ Vyjednávanie SOU so S. P. U. S. o sjednotení. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 3, s. 81.

⁵⁵ Splynutie Slovenskej Obce Učiteľskej a Ústredného Spolku Pokrokového učiteľstva na Slovensku – v jednu učiteľskú organizáciu. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 5, s. 147 – 148.

jedného spolku. Po konečnom schválení stanov a programu nasledovalo pomenovanie nového spolku: Sväz slovenského učiteľstva (SSU). Súčasťou valného zhromaždenia bola voľba nového predsedníctva: predseda Orišek, podpredseda za učiteľov ľudových škôl J. Babka, podpredseda za učiteľov meštianskych škôl Ján Loucký, podpredsedkyňa za učiteľky Maria Šikerová, hlavný tajomník Július Randýsek, hlavný pokladník Vojtech Fráss. Časopis *Národná škola slovenská* zostal tlačovým orgánom SSU a redaktorom sa stal Adolf Bartoň. Hlavné poslanie novozaloženého SSU ešte v ten istý deň jeho členovia demonštrovali na manifestačnom zhromaždení v Bratislave: „*Sústavné pestovanie národ. kultúry, jednotnej lásky a jednotného štátneho povedomia vyžaduje jednotnej výchovy nových generácií, vyžaduje jednotnej školy, školy štátnej so slobodným a iba štátu zodpovedným učiteľstvom. Preto žiadame zoštátnenie všetkého školstva na Slovensku.*”⁵⁶

Pokus o reorganizáciu spolku

Vznik a rozmach SOU a neskôr SSU postavili ZUS do ťažkej situácie. Toto obdobie sa nieslo v znamení vzájomného obviňovania a ľútosťou nad narušenou jednotou slovenských učiteľov. Viacerí členovia si uvedomovali potrebu reorganizácie ZUS, a preto upriamili svoju pozornosť na pripravované valné zhromaždenie, kde mala prebehnúť voľba nového predsedníctva. Očakávaná ešte viac vystupňovala rezignácia M. Ježa z funkcie tajomníka a redaktora *Slovenského učiteľa*. Tento jeho čin vychádzal z nespokojnosti nad súčasným predsedníctvom ZUS. V prvom rade chcel dosiahnuť, aby členovia predsedníctva na valnom zhromaždení po skončení ich funkčného obdobia odmietli kandidovať na ďalšie funkčné obdobie. Okrem toho sa pokúšal presadiť zásadu,⁵⁷ aby člen predsedníctva nemohol byť zároveň poslancom Národného zhromaždenia alebo pôsobiť na iných politických pozíciách. Týmto sa pokúšal opätovne obnoviť politickú nestrannosť.⁵⁸

Na valnom zhromaždení ZUS 17. augusta 1922 v Žiline bola najdôležitejšou otázkou voľba nového predsedníctva. Vznikli dve skupiny s rozdielnymi názormi. Prvá skupina naďalej presadzovala A. Hancka a druhá skupina odmietala jeho kandidatúru. Ku konfrontácii prispel svojím prejavom M. Ježo, v ktorom sa postavil proti kandidatúre A. Hancka a žiadal schváliť zásadu o obnovení politickej nestrannosti, ktorá bola odmietnutá, čo len dokazuje, že neutrálne stanovisko k politickým stranám pri presadzovaní stavovských požiadaviek učiteľstva stratilo na svojom význame.⁵⁹

Nakoniec na pozíciu predsedu kandidovali A. Hancko, M. Ježo a Anton Vašek.⁶⁰ Na druhý deň sa uskutočnilo tajné hlasovanie. Spolu bolo odovzdaných 66 hlasov. A. Hancko získal najviac 53 hlasov, M. Ježo získal 11 hlasov, A. Vašek získal 1 hlas a jeden hlasovací lístok bol odovzdaný prázdny. Na základe výsledku volieb je možné vidieť neotrasiteľnú vedúcu pozíciu A. Hancka v ZUS. Ani druhá kríza, napriek tomu, že vypukla práve kvôli jeho predsedníctvu a zasadila spolku veľmi tvrdú ranu, nedokázala dostatočne znížiť dôveru členov k jeho osobe. Predseda A. Hancko bol neoddeliteľnou súčasťou ZUS práve z toho dôvodu, že stál na jeho čele od samého začiatku, aktívne sa zasadzoval za zlepšenie sociálneho statusu slovenských učiteľov, čo viedlo k tomu, že väčšina členov ZUS si nevedela už nikoho iného vo funkcii predsedu predstaviť. Podpredsedmi sa stali M. Ježo, A. Vašek a M. Ferenčíková, tajomníkom Juraj Slotka, zapisovateľmi A. Špitka a F. Příbovský, redaktorom *Slovenského učiteľa* F. Mojto,

⁵⁶ Valné zhromaždenie SOU a USPU a Sväzu Slovenského učiteľstva. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 9 – 10, s. 234 – 235.

⁵⁷ Podnet na túto zásadu pochádzal z rezolúcie Antona Húsku, podpredsedu liptovskej župnej organizácie ZUS.

⁵⁸ JEŽO, M.: Pred valným zhromaždením. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 16, s. 317 – 319.

⁵⁹ MOJTO, F.: Mozaika z valného zhromaždenia ZUS. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 17, s. 348 – 349.

⁶⁰ Anton Vašek, predseda bratislavskej župnej organizácie ZUS.

pokladníkmi J. Jakubéci a Š. Meliš.⁶¹ Po valnom zhromaždení prebiehalo upevňovanie okresných a župných organizácií ZUS a taktiež ústredia.⁶²

Od roku 1926 začal M. Ježo vydávať nový pedagogický časopis s názvom *Naša škola*. Prostredníctvom tohto nového časopisu chcel poukázať na skutočnosť, že najväčším nedostatkom slovenských učiteľov bola neschopnosť udržať jednotu. Hlavným poslaním časopisu preto bolo spolupracovať so všetkým učiteľstvom na Slovensku bez rozdielu názorov na reformu školstva. M. Ježo nevidel dôvod robiť rozdiely medzi štátnymi učiteľmi a učiteľmi na cirkevných školách, pretože obe skupiny sa chceli podieľať na rozkvetení slovenského národa.⁶³

Priebeh založenia Spolku evanjelických učiteľov – tretia kríza spolku

Podstatnou súčasťou ZUS boli evanjelickí učitelia. Jeho druhá kríza a založenie SOU postavilo evanjelických učiteľov pred rozhodnutie: zostať naďalej v ZUS alebo vstúpiť do novozaloženej SOU. Je potrebné si znova uvedomiť fakt, že celá doterajšia činnosť ZUS bola terčom viacerých útokov, pričom ho obviňovali, že v skutočnosti je len spolkom katolíckych učiteľov. Zaujímavé bolo stanovisko evanjelických učiteľov, ktorí odmietali prijať tieto tvrdenia. Podľa nich si založenie ZUS vyžadovala poprevratová situácia, aby sa slovenské učiteľstvo mohlo pevne zomknúť v jeden celoslovenský učiteľský spolok. S cieľmi ZUS sa rovnako stotožňovali a ponechanie mravno-náboženskej výchovy na školách považovali za potrebné.⁶⁴ Obe predošlé krízy ZUS považovali za veľké nedorozumenie, ktoré v skutočnosti len narušilo jednotu celého spolku. Evanjelickí učitelia podporovali tiež pokrok vo svojom školstve, ale predstavy o vývoji školstva založené na odstraňovaní náboženstva zo škôl, ktoré spôsobili už prvú krízu ZUS, zásadne odmietali. Taktiež druhú krízu ZUS odmietali podporiť s odôvodnením, že SOU vzišla len z „dočasných“ pedagogických prúdov a výchova založená na kresťanstve sa mala opäť čoskoro vrátiť do škôl. Evanjelickí učitelia v závere svojho stanoviska odmietli tvrdenie predsedu SOU M. Oríška, že ZUS je v skutočnosti odborová organizácia SES, ktorá zastupuje len záujmy katolíckych učiteľov.⁶⁵

Evanjelickí učitelia začali postupne vážne prehodnocovať ďalšie zotrvanie v ZUS. V januári 1925 sa začali prejavovať určité náznaky budúceho konfliktu medzi katolíckymi a evanjelickými učiteľmi v ZUS. Evanjelický učiteľ Michal Švec⁶⁶ vyzýval evanjelických a katolíckych učiteľov, aby v záujme spoločných cieľov nedovolili prepuknúť ďalšiemu rozkolu⁶⁷ a zachovali jednotu v ZUS.⁶⁸ Napriek tomu sa znova začala opakovať situácia, aká prevládala pred druhou krízou spolku.

Predseda okresnej organizácie ZUS v Trnave Ján Ditrich vo svojom článku otvorene priznal, že ZUS sa zásadne vzdialil od svojho pôvodného poslania. Z politicky neutrálneho

⁶¹ Tamže, s. 350 – 352.

⁶² MOJTO, F.: Po reštaurácii. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 17, s. 342 – 344.

⁶³ ŠTULRAJTEROVÁ, J.: Časopis *Naša škola* a jeho význam pre rozvoj pedagogického myslenia na Slovensku. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v medzivojnovom období*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda – vydavateľstvo SAV, 2014, s. 96.

⁶⁴ AUGUSTINY, A.: Ev. učiteľstvo a učiteľské spolky ZUS a SOU. In: *Cirkevné listy*, roč. 37, 1923, č. 8, s. 172 – 174.

⁶⁵ AUGUSTINY, A.: Ev. učiteľstvo a učiteľské spolky ZUS a SOU (Dokončenie). In: *Cirkevné listy*, roč. 37, 1923, č. 9, s. 188 – 190.

⁶⁶ Podobne ako v minulosti, pred vypuknutím dvoch kríz v ZUS, vyzýval M. Ježo k uzmierneniu, tak teraz s tým istým zámerom M. Švec povzbudzoval učiteľov k zachovaniu pokoja.

⁶⁷ Niektorí odporcovia ZUS poukazovali na fotografiu A. Hlinku, uverejnenú v Slovenskom učiteľovi, ako na prejav súhlasu s programom SES.

⁶⁸ ŠVEC, M.: Návrat s rozvratom. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 1 – 3.

učiteľského spolku vznikla organizácia plná neznášanlivosti a politickej straníckosti. Podľa J. Detricha len prinavrátenie k pôvodnému ideálu mohlo zachrániť ďalšiu existenciu ZUS, a preto žiadal zvolať mimoriadne valné zhromaždenie, kde by vyzvali okresnej organizácie ZUS v Trnave, Ján Detrich, vo svojom článku otvorene priznal, že ZUS sa zásadne vzdialil od svojho pôvodného poslania. Z politicky neutrálneho učiteľského spolku vznikla organizácia plná neznášanlivosti a politickej straníckosti. Podľa J. Detricha len prinavrátenie k pôvodnému ideálu mohlo zachrániť ďalšiu existenciu ZUS, a preto žiadal zvolať mimoriadne valné zhromaždenie, kde by vyzvali predsedu A. Hancka, aby sa zriekol poslanectva v Národnom zhromaždení a členstva v SĽS. Týmto chceli znova obnoviť politickú nestrannosť. V prípade odmietnutia sa mal vzdať predsedníctva ZUS a na jeho miesto zvoliť politicky nestranného predsedu.⁶⁹ Redaktor František Mojto zareagoval odmietnutím návrhu na zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia, pretože poslanectvo A. Hancka v Národnom zhromaždení a členstvo v SĽS považoval za najúčinnjší spôsob v presadzovaní stavovských požiadaviek učiteľstva cirkevného školstva.⁷⁰

Na valnom zhromaždení delegátov ZUS 5. februára 1925 v Žiline bolo možné pozorovať náznaky ďalšieho konfliktu. A. Hancko vo svojom úvodnom prejave dal hneď najavo, že útoky vedené proti ZUS sú zároveň vedené proti katolíckym učiteľom: „*Boj proti klerikalizmu je bojom proti katolicizmu. Sám prezident Masaryk povedal, že pod klerikalizmom má sa rozumieť katolicizmus. Boj započatý proti predsedníctvu ženie vodu na mlyn pokrokárov. Je to boj proti nám katolíkom. My sa toho boja neľakáme.*”⁷¹

Nasledovala diskusia, obsah ktorej pozostával z dvoch závažných otázok: straníckosť v ZUS a spolupráca medzi katolíckymi a evanjelickými učiteľmi. Politickú straníckosť viacerí delegáti považovali za veľkú prekážku v ďalšom jednotnom pôsobení v ZUS, preto žiadali návrat k politickej neutralite, aká prevládala v počiatkoch jeho existencie. V otázke politickej straníckosti predsedu sa v názoroch rozchádzali. Jedna skupina delegátov považovala za prospešné mať za predsedu ZUS poslancu Národného zhromaždenia a zároveň predsedu SSOO. Druhá skupina považovala spojenie so SSOO za veľké ohrozenie, pretože táto organizácia bola pod vplyvom SĽS a to znamenalo, že rovnako ZUS bude prepojený s touto politickou stranou. F. Mojto rozhodne oceňoval doterajšiu spoluprácu so SĽS a navrhol v tomto smere pokračovať aj v budúcnosti: „*S našou stranou sme dobyli doterajších menších-väčších úspechov, s ňou musíme dobyť aj konečného víťazstva. Nie je to strana jako strana, to je reprezentantka vôle národa.*”⁷² Návrat k pôvodnému ideálu politickej nestrannosti v tomto období už nebol možný. Väčšia časť delegátov, či už z otvoreného presvedčenia alebo v snahe udržať jednotu spolku, podporovala politické názory redaktora a predsedu ZUS.

Z otázky politickej nestrannosti ZUS pramenila ďalšia, oveľa závažnejšia otázka – zhoršujúca sa spolupráca medzi katolíckymi a evanjelickými učiteľmi. Rozpory vyvrcholili po prejave F. Mojta, v ktorom označil katolíckych učiteľov za dominantnú časť ZUS. To zapríčinilo, že evanjelickí učelia sa postavili na odpor a obvinili predsedníctvo, že uprednostňuje stavovské požiadavky katolíckych učiteľov. Niektorí učelia, napr. evanjelický učiteľ A. Špitka, v priebehu diskusie chceli dosiahnuť upokojenie situácie, ale vzhľadom na nezmieriteľnosť oboch táborov v otázkach ďalšieho vývoja ZUS to už nebolo možné. Výkonný výbor navrhol valnému zhromaždeniu vysloviť dôveru redaktorovi a predsedovi a schváliť ich doterajší postup. Výsledok bol nasledujúci: za návrh výkonného výboru hlasovalo 53 delegátov,

⁶⁹ DETRICH, J.: P. T. Organizácia Zemskeho Učiteľského Spolku na Slovensku. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 3 – 4.

⁷⁰ MOJTO, F.: P. T. Organizácia Zemskeho Učiteľského Spolku na Slovensku. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 4 – 6.

⁷¹ Valné zhromaždenie delegátov ZUSu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 4 – 5, s. 96.

⁷² Tamže, s. 107.

proti bolo 11 delegátov a nehlasovalo 5 delegátov.⁷³ Na základe výsledku hlasovania je vidieť skutočnosť, že väčšina schvaľovala činnosť ZUS, a to napriek tomu, že dochádzalo k porušeniu stanov o politickej nestrannosti a rovnoprávnom postavení všetkých členov, čo spôsobilo opätovné narušenie jednoty a ďalšiu – tretiu krízu spolku.

Evanjelickí učitelia dospeli k rozhodnutiu, že ich ďalšie zotrvanie v ZUS neprinesie žiadne väčšie zmeny v riešení ich stavovských záujmov, a preto z neho postupne vystupovali. Založenie nového spolku považovali za nevyhnutné, pretože iný spôsob na zvyšovanie učiteľského statusu v tomto období neexistoval. S týmto zámerom sa evanjelickí učitelia stretli 25. augusta 1925 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Na zakladajúcom zhromaždení Spolku evanjelických učiteľov (SEU) zvolili nasledujúcu správu: predseda A. Špitka z Lubiny, podpredseda Pavel Kičín z Klenovca, tajomník a pokladník Ján Breuer z Hrachova. Správa SEU v tomto zložení bola zvolená opätovne v roku 1927. Stanovy spolku schválil generálny konvent 12. novembra 1926. Predseda SEU sa podľa uvedených stanov stal zároveň členom generálneho konventu. Každý učiteľ, ktorý vyučoval na evanjelickej ľudovej škole, kantor a katechéta musel byť povinne členom SEU. V skutočnosti bolo možné pokladať len 50% z celkového počtu evanjelických učiteľov za skutočných členov SEU, ktorí riadne platili príspevky. Evanjelickí učitelia a širšia evanjelická verejnosť očakávali veľa od novozaloženého SEU. Jeho hlavným poslaním bolo angažovať sa za stavovské záujmy evanjelického učiteľstva a tiež podporovať ich ďalšie vzdelávanie. Ale v otázkach poštátneho školstva zostávala väčšia časť evanjelického učiteľstva pasívna.⁷⁴

Založenie SEU neotriaslo základmi ZUS tak silno ako založenie SOU. Dokonca v časopise *Slovenský učiteľ* nenachádzame žiadne výzvy k evanjelickým učiteľom s prosbami o ich návrat. Dňa 24. augusta 1925⁷⁵ sa konalo valné zhromaždenie ZUS v Žiline. Tajomník J. Slota vo svojej správe upozornil na aktivity evanjelických učiteľov: „Náhle svárilivci vyšli, prestaly trenice, nastal vo spolku pokoj, akého snád' ešte nikdy nebolo. Vystúpení počítali s tým, že svojim nesmierlivým výstupom a demonštratívnym odchodom zo spolku, spôsobia ZUSu väčšie, citeľnejšie trhliny. No sklamali sa. ZUS pomerne ani počtom neupadnul.“⁷⁶ Tento spôsob reči môžeme odvodiť z celkovej atmosféry valného zhromaždenia, pretože v skutočnosti to bola manifestácia za SĽS pred parlamentnými voľbami, ktoré sa uskutočnili 15. novembra. Predseda A. Hancko, tajomník J. Slota a predseda Spolku profesorov Slovákov Anton Mišík chceli svojimi prejavmi presvedčiť všetkých prítomných členov o správnosti podporovania SĽS. Zdôrazňovali, že len ona je verná slovenskému národu a dokáže najrýchlejšie vydobýť stavovské požiadavky slovenského učiteľstva. Okrem toho vstúpili učiteľom, aby na všetkých miestach, kde pôsobia a budú pôsobiť, presvedčali ľudí o kresťanskom a národnom poslaní SĽS.⁷⁷

Záver

Po zániku rakúsko-uhorskej monarchie nadviazali slovenskí učitelia, ktorí neboli prepustení zo školstva, na myšlienku založenia centrálného učiteľského spolku pre slovenských učiteľov, ktorá vznikala už na začiatku 20. storočia. Zemský učiteľský spolok na Slovensku bol od svojho počiatku konzervatívne orientovaný a presadzoval upevňovanie kresťanských tradícií prostredníctvom vyučovania náboženstva a ponechania školstva naďalej v rukách cirkvi. Z toho

⁷³ Tamže, s. 111.

⁷⁴ RUPPELDT, F. (ed.): *Almanach cirkvi evanjelickej a. v. na Slovensku z rokov 1919 – 1928 (do 1930)*. Turčiansky Sv. Martin: Cirkev evanjelická a. v. na Slovensku, 1930, s. 293.

⁷⁵ Deň pred oficiálnym založením SEU.

⁷⁶ Valné zhromaždenie delegátov ZUSu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 15 – 17, s. 487.

⁷⁷ Tamže, s. 480 – 487.

dôvodu spolok usiloval o upevňovanie religiozity Slovákov a nadväzovanie spolupráce so Slovenskou ľudovou stranou. Postupne rastúci vplyv tejto politickej strany a zároveň silnejúci konfesionálny prvok v štruktúre spolku zapríčinili tri krízy, ktoré hlboko otriasli jeho základmi. Pozícia Zemského učiteľského spolku, ako hlavného zjednotiteľa slovenských učiteľov, bola týmto hlboko narušená. V nasledujúcom období bol v dôsledku rozdielnych ideových základov vzťah spolku k ostatným učiteľským organizáciám pomerne zložitý. Napriek tomu, keď prišli zo strany vlády nariadenia, ktoré hlboko znehodnocovali postavenie učiteľov, dokázali učiteľské organizácie prekonať rozdielne ideové názory a spojiť sa v úsilí o pozdvihovanie a skvalitňovanie životných podmienok učiteľov.

LITERATÚRA

AUGUSTINY, A.: Ev. učiteľstvo a učiteľské spolky ZUS a SOU. In: *Cirkevné listy*, roč. 37, 1923, č. 8, s. 172 – 174.

AUGUSTINY, A.: Ev. učiteľstvo a učiteľské spolky ZUS a SOU (Dokončenie). In: *Cirkevné listy*, roč. 37, 1923, č. 9, s. 188 – 190.

Bratom župným a okresným predsedom ZUS! In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 10 – 11, s. 214 – 215.

DETRICH, J.: P. T. Organizácia Zemského Učiteľského Spolku na Slovensku. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 3 – 4.

CHMELÍČEK, J.: Vývoj učiteľských organizácií na Slovensku. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, roč. 2, 1920, č. 4 a 5, s. 6 – 9.

HANCKO, A.: Prečo sme nevstúpili do Československej obce učiteľskej? In: *Slovenský učiteľ*, roč. 2, 1921, č. 23, s. 333 – 335.

HANCKO, A.: Z predsedníctva Zemského učiteľského spolku. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, roč. 2, 1920, č. 4 a 5, s. 6.

HANCKO, A.: Pozornosti pánov predsedov okresných a župných organizácií, ako aj členstva ZUS! In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 10-11, s. 215 – 217.

JEŽO, M.: Krátka história učiteľskej organizácie a jej dosavadne výsledky. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 20 – 22.

JEŽO, M.: Na cestu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 1 – 2.

JEŽO, M.: Po žilinskej protestnej schôdzi. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 5 – 6, s. 132 – 133.

JEŽO, M.: Zoštátnenie škôl a stanovisko učiteľov, organizovaných v Z.U.S. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 3, s. 49 – 52.

JEŽO, M.: Pred valným shromaždením. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 16, s. 317 – 319.

JEŽO, M.: Pred zasadnutím výkonného výboru ZUS pre Slovensko. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 2, s. 29 – 31.

Menoslov činovníkov organ. učit. jednot. Z. U. S. pre Slovensko. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 29.

MOJTO, F.: Československá obec učiteľská. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 2, 1921, č. 14, s. 177-179.

- MOJTO, F.: P. T. Organizácia Zemského Učiteľského Spolku na Slovensku. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 3 – 6.
- MOJTO, F.: Po reštaurácii. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 17, s. 342 – 345.
- MOJTO, F.: Mozaika z valného shromaždenia ZUS. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 17, s. 348 – 353.
- MOJTO, F.: Spolkový život. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 2, 1921, č. 15, s. 216 – 218.
- MOJTO, F.: S. O. U. (Slovenská Obec Učiteľská). In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 3 – 4, s. 53 – 59.
- Národná škola slovenská. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 1 – 2.
- Okr. Jednota SOU. v Modre. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 32.
- ORÍŠEK, M.: Reč. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 2, s. 35 – 41.
- PAVLOVIČ, J.: Úloha slovenského učiteľa a slovenskej školy. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 9 – 12.
- PETRTYL, A.: Príspevok k dejinám slovenských učiteľských organizácií v r. 1918 1938. In: *Slavín*, roč. 5, 1972, s. 23 – 62.
- Porada pokrokových učiteľov na Vrútkach. In: *Vestník učiteľstva na Slovensku*, roč. 2, 1920, č. 7, s. 6 – 7.
- Program Slovenskej Obce Učiteľskej. In: *Národná škola slovenská*, roč. 4, 1923, č. 1, s. 2 – 4.
- RUPPELDT, F. (ed.): *Almanach cirkvi evanjelickej a. v. na Slovensku z rokov 1919 – 1928 (do 1930)*. Turčiansky Sv. Martin : Cirkev evanjelická a. v. na Slovensku, 1930, 368 s.
- Shromaždenie slovenského pokrokového učiteľstva na Vrútkach. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 2, s. 46 – 47.
- Schôdza okresnej Jednoty Slovenskej Obce Učiteľskej v Trenčíne. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 31.
- Splynutie Slovenskej Obce Učiteľskej a Ústredného Spolku Pokrokového učiteľstva na Slovensku – v jednu učiteľskú organizáciu. In: *Národná škola slovenská*, 1923, roč. 1, č. 5, s. 147 – 149.
- Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1919. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 22 – 29.
- Stanovy Zemského učiteľského spolku pre Slovensko 1921. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 3, 1922, č. 5 – 7, s. 114 – 121.
- ŠTULRAJTEROVÁ, J.: Učiteľské organizácie na Slovensku počas prvej Československej republiky. In: *Paedagogica*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, roč. 24, 2012, s. 19 – 28.
- ŠTULRAJTEROVÁ, J.: Časopis Naša škola a jeho význam pre rozvoj pedagogického myslenia na Slovensku. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v medzivojnovom období*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, vydavateľstvo SAV, 2014, s. 94 – 103.
- ŠVEC, M.: Návrat s rozvratom. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 1 – 2, s. 1 – 3.
- Valné shromaždenie delegátov ZUSu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 4 – 5, s. 94 – 111.

Valné shromaždenie delegátov ZUSu. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 6, 1925, č. 15 – 17, s. 479 – 497.

Valné shromaždenie SOU a USPU a Sväzu Slovenského učiteľstva. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 9 – 10, s. 235 – 238.

Vyjednávanie SOU so S. P. U. S. o sjednotení. In: *Národná škola slovenská*, roč. 1, 1923, č. 3, s. 81.

Založenie Slovenskej Obce Učiteľskej (S.O.U.). In: *Slovenská politika*, roč. 3, 1922, č. 29, s. 1.

Zpráva tajomníka župnej organizácie liptovských učiteľov. In: *Slovenský učiteľ*, roč. 1, 1920, č. 3, s. 59 – 62.

Mgr. Jaroslav Durec

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

jaroslav.durec5@gmail.com

Posúdila: Mgr. Janka Medveďová, PhD.

ŠKOLSKÉ MÚZEJNÍCTVO

AKVIZIČNÁ ČINNOSŤ ŠKOLSKÝCH MÚZEÍ – POROVNANIE PRAXE
NA SLOVENSKU A V ČESKEJ REPUBLIKE

Martina Kočí

Abstrakt: Príspevok z pera M. Kočí prináša komparáciu podôb akvizičnej činnosti dvoch muzeálnych inštitúcií – Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave a Národného pedagogického muzea a knižnice J. A. Komenského v Prahe. Text prináša informácie o štruktúre zbierkových fondov obidvoch múzeí a fungovaní akvizičnej činnosti v minulých desaťročiach. Jadro štúdie pozostáva z podrobného priblíženia súčasného stavu budovania zbierkových fondov. Akvizičná činnosť za kalendárne roky 2016 – 2018 je dokumentovaná analýzou prírastkov. Okrem ich počtu autorka textu mapuje zloženie nových akvizícií, pričom uvádza príklady významných resp. zaujímavých zbierkových predmetov. Záverečné zhrnutie kľúčových zistení neobchádza ani konkrétne problémy, ktorým na ceste k budovaniu stále kvalitnejších fondov obidve múzea čelia.

Kľúčové slová: Múzeum školstva a pedagogiky, Národní pedagogické muzeum a knižnice J. A. Komenského, zbierkový fond, akvizičná činnosť, prírastok, štatistika

Abstract: Martina Kočí's contribution contains a comparison of acquisition activity forms from two museum institutions - the Museum of Education and Pedagogy in Bratislava and the National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius in Prague. This text contains informations about the structure of collection funds in both museums and the acquisition activity in last decades. A fundamental part of the study consist oindetail approximation of the current situation about collection funds building. Acquisition activity in calendar years 2016 – 2018 is documented by the analysis of actual acquisitions. The author of this maps the structure of new acquisitions (except of their count), giving examples of significant resp. interesting collection items. The final summary of key findings resolves some concrete problems standing in the way of buiding more excellent funds in both museums.

Key words: The Museum of Education and Pedagogy, The National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius, collection fund, acquisition, acquisition activity, statistics

Akvizičná činnosť je jednou zo základných odborných činností múzea. Je definovaná ako cieľavedomý a systematický proces získavania predmetov kultúrnej hodnoty za účelom ich trvalého uchovávanía, následného odborného spravovania a vedeckého skúmania s cieľom využiť ich informačnú a výpovednú vedeckú, historickú, kultúrnu a umeleckú hodnotu v prezentačných a výchovno-vzdelávacích aktivitách múzea alebo galérie.¹ Cieľom tohto príspevku je porovnanie akvizičnej praxe dvoch celoštátnych múzeí špecializovaných na dejiny školstva a pedagogiky – Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave a Národného pedagogického muzea a knižnice J. A. Komenského v Prahe.

¹ Zákon č. 206/2009 o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty, § 9, ods. 2. Znenie zákona o múzeách a galériách nájdete napr. na adrese <https://www.epi.sk/zz/2009-206>.

Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave je celoštátne špecializované pracovisko rezortu školstva. Bolo založené v roku 1970 ako oddelenie Slovenskej pedagogickej knižnice, takže už päťdesiat rokov nadobúda múzejné zbierky školskej povahy, odborne ich eviduje, vedecky skúma, ochraňuje, prináša informácie a vzdeláva odbornú i laickú verejnosť. Jeho zriaďovateľom je Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. Múzeum nemá právnu subjektivitu, organizačne je začlenené ako oddelenie Centra vedecko-technických informácií SR. V súčasnosti tu pracuje 6 odborných pracovníkov. Zbierkový fond múzea zahŕňa takmer 50 000 zbierkových predmetov, ktoré sú rozdelené na niekoľko podfondov:

- trojrozmerný fond (školský nábytok, učebné pomôcky, pomôcky žiaka, mapy, nástenné tabule, didaktická technika a pod.)
- knižný fond (učebnice, pedagogická literatúra, pamätnice škôl, výročné školské správy a pod.)
- listinný fond (vysvedčenia, školská administratíva, ocenenia, výkazy o štúdiu a pod.)
- fond časopisov (pedagogické a školské časopisy)
- fond školských filmov
- ekranický fond (diafilmy, diafóny, magnetofónové pásky, platne)
- fond fotografií

Národní pedagogické muzeum J. A. Komenského v Prahe patrí medzi najstaršie múzeá v Českej republike. Vzniklo v roku 1892 z iniciatívy českých učiteľov. Od roku 1991 je štátnym rezortným múzeom Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Je významným bádateľským a dokumentačným centrom orientovaným na dejiny českého školstva, pedagogiky, učiteľstva a vzdelanosti v nadväznosti na život a dielo Jána Amosa Komenského. V roku 2011 bola k múzeu pričlenená Národní pedagogická knihovna J. A. Komenského a vznikla tak spoločná inštitúcia s právnou subjektivitou s názvom **Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského**. V súčasnosti tu pracuje 11 odborných pracovníkov.

Zbierkový fond múzea zahŕňa viac ako 150 000 zbierkových predmetov, ktoré sú začlenené do niekoľkých podzbierok:

- **historická podzbierka** (školské obrazy, grafiky, tlače, umelecké predmety a plagáty)
- **knihy** (knihy mapujúce vývoj školstva v 19. a 20. storočí, učebnice a šlabikáre, pedagogické periodiká, fond komenián a komeniologickej literatúry. Najstaršie zbierkové predmety pochádzajú zo 16. storočia.)
- **audiovizuálne médiá** - fotografie, filmy, videozáznamy a iné obrazové alebo zvukové médiá (fotodokumentácia interiérov a exteriérov škôl, vyučovania a života na všetkých typoch škôl, portréty významných osobností českej i svetovej pedagogiky, aktivity žiakov mimo školskej výuky od pol. 19. storočia do súčasnosti.)
- **písomnosti a tlače** (dokumenty k činnosti škôl, doklady k životu a dielu významných pedagógov, dokumenty venované životu a dielu J. A. Komenského)

- **školské pomôcky a inventár**
- **mapy** (závesné aj nezávesné)
- **archív Přemysla Pittra a Olgy Fierzovej** (archív humanistov, ktorí po druhej svetovej vojne zachraňovali opustené české, nemecké i židovské deti)

Obe múzeá sú zriaďované ministerstvom školstva príslušnej krajiny, no majú odlišné postavenie. České múzeum je právnym subjektom, slovenské len oddelením inej rezortnej inštitúcie, ktorá má úplne odlišné zameranie. Majú tiež odlišnú tradíciu, české patrí k najstarším múzeám v republike a má takmer 130 rokov, to slovenské oslavuje tento rok polstoročie.

Snahou bolo zistiť, ako sa tieto rozdiely odrážajú v akvizičnej činnosti oboch inštitúcií. Čo majú spoločné, porovnateľné a čo naopak odlišné?

Výber pracovísk dvoch rôznych krajín s celoštátnou pôsobnosťou bol tiež robený so zámerom porovnať prax múzeí, ktoré majú rovnaké zameranie, pôsobnosť i zriaďovateľa a prípadne identifikovať rozdielne prístupy oboch štátov, resp. ministerstiev k podpore samotných múzeí a ich akvizičnej činnosti v súčasnosti.²

Múzeum školstva a pedagogiky Bratislava

Stručný prehľad akvizičnej činnosti v minulosti:

Dokument *Návrh na zriadenie Múzea pedagogiky a školstva na Slovensku* z roku 1970 definoval dokumentačnú činnosť múzea, ktorá mala spočívať v budovaní zbierok pozostávajúcich najmä zo zbierania historických dokumentov zo školstva a pedagogiky na Slovensku od najstarších čias až po súčasnosť, zahrňujúce fotografie a rukopisy pedagógov a učiteľov, obrazy škôl, ich prácu, učebné poriadky a plány, učebnice, správy škôl, rozličné písomnosti o školách, rozpočty škôl, učebné pomôcky, učiteľské zbory, spolkovú činnosť učiteľov, študentské spolky atď.³ Zbierky sa mali nadobúdať vlastnou zbierkovou činnosťou múzea, „z darov organizácií a jednotlivcov, na základe prevodu zbierkových predmetov od organizácií dohodou alebo jednostranným opatrením, výmenou so zahraničím s múzeami obdobného charakteru, kúpou od organizácií a od súkromníkov.“⁴ Prvotná akvizičná koncepcia teda zodpovedala predstave múzea skôr ako dokumentačného pracoviska zhŕňajúceho informácie o tom, kde sa aký materiál z histórie školstva nachádza. Podľa návrhu sa predpokladalo, že inštitúcie, ktoré vlastnia školské artefakty, dislokujú tieto novovzniknutému múzeu. Predpokladalo sa tiež získanie slovenských materiálov zo stálej výstavy *Československá škola v minulosti a prítomnosti* v Múzeu J. A. Komenského v Prahe. Zo Slovenskej pedagogickej knižnice sa mal urobiť výber z fondov gymnaziálnych knižníc, ktoré predstavovali literatúru 19. a 20. storočia. Zo zbierky 12 000 výročných školských správ sa mali vybrať tie z územia Slovenska.⁵ Tieto predstavy sa napokon nerealizovali.

Prvú koncepciu zbierkotvornej činnosti múzea spracoval jeho vtedajší vedúci Viktor Šándor v roku 1972. Múzeum sa malo zamerať na zbieranie písomných dokumentov, obrazového a fotografického materiálu, učebných pomôcok, školského zariadenia a kníh.

² Pre porovnanie akvizičnej činnosti oboch múzeí v súčasnosti som využila údaje za roky 2016 – 2019.

³ Návrh na zriadenie Múzea pedagogiky a školstva na Slovensku, Bratislava, 4. apríl 1970, str. 1 – 2, EPM MŠaP, prírastkové číslo (ďalej príř. č.) PM 0145/1999, 820/1999.

⁴ Návrh na zriadenie MPŠS..., str. 2.

⁵ Tamže, str. 10.

Vzhľadom na nevyriešené priestorové problémy múzea sa v prvých rokoch jeho existencie nadobúdali len predmety nenáročné na uloženie, najmä listinné a knižné materiály, prípadne predmety malých rozmerov. V roku 1983 bola vypracovaná a schválená nová *konceptia rozvoja múzea*,⁶ ktorá mala zmeniť a rozšíriť aj jeho akvizičnú činnosť. Konceptia napokon nebola dôsledne plnená a kvôli pretrvávajúcim priestorovým problémom zostávalo múzeu naďalej viac menej len informačným a dokumentačným pracoviskom pre dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku.⁷

Ešte v roku 1990 nebol zbierkový fond múzea veľmi rozsiahly – zaevidovaných bolo len niečo vyše 500 predmetov. Išlo o jednotliviny z oblasti didaktickej techniky, učebných pomôcok a zariadení, zaujímavá bola zbierka symboliky slovenských vysokých škôl či knihy historickej knižnice bývalého gymnázia v Lučenci.

Zmena nastala v roku 1990, kedy sa zmenila celková koncepcia práce múzea. Zbierkotvorná činnosť sa stala najdôležitejšou a bola chápaná ako predpoklad rozvoja ostatných múzejných činností. Pracovníci múzea začali vykonávať systematický terénny výskum. Jeho podstata spočívala v osobných návštevách škôl, školských zariadení a úradov vo vybraných regiónoch Slovenska, na základe ktorých si kurátori urobili prehľad výskytu školských pamiatok a často mnohé z nich získali darom do zbierkového fondu múzea.⁸ V roku 2000 sa múzeum presťahovalo do nových priestorov na Hálovej ulici v Bratislave-Petržalke. Hoci do prenájmu získalo len časť bočného traktu budovy základnej školy, dočasne sa tým vyriešili jeho priestorové problémy. Základom zbierkotvornej činnosti pracovníkov MŠaP zostával aj v tomto období naďalej terénny výskum na školách vo vybraných regiónoch Slovenska. Zameranie zbierkotvornej činnosti na určitý druh predmetov sa menil v súvislosti s aktuálnymi potrebami, často súvisiacimi najmä s prípravou výstavných projektov.⁹

Od roku 2009 došlo z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov k útlmu výjazdov pracovníkov do terénu. Akvizičná činnosť v tomto období nebola cielená a systematická, skôr náhodná. Akvizície sa získavali prevažne darmi jednotlivcov, ktorí múzeu ponúkali predmety z vlastnej iniciatívy.

Akvizičná činnosť v súčasnosti:

Múzeum v súčasnosti nemá vypracovaný akvizičný plán. Kurátori jednotlivých fondov však majú vytipované predmety, ktoré im v zbierkovom fonde chýbajú a snažia sa ich doplniť. Aktívna akvizičná činnosť múzea bola v posledných rokoch utlmená vzhľadom na prípravu múzea na sťahovanie do nových priestorov. Napriek tomu bolo v predbežnej evidencii zaznamenaných pomerne veľa prírastkov od individuálnych darcov, ktorí múzeu darovali predmety z vlastnej iniciatívy. Zaevidované prírastky v prvotnej evidencii pochádzajú v prevažnej miere z nákupov a zo spracúvania predbežnej evidencie, t.j. nezaevidovaných zbierok. Tento sklz v evidencii vznikol vďaka hromadným zberom pri rušení škôl po roku 2004. Financie na nákup zbierok čerpá múzeum z pridelených prostriedkov na odbornú činnosť múzea. Väčšinu prírastkov

⁶ Slovenská pedagogická knižnica a Ústav školských informácií. Návrh koncepcie rozvoja Múzea školstva a pedagogiky. Bratislava. 27. decembra 1983, 11 s., EPM MŠaP, príř. č. PM 0117/1999, 820/1999. Jelínková, Michaela: Dejiny múzea školstva a pedagogiky. Rigorózná práca. Bratislava, 2017, s. 33.

⁷ Jelínková, Michaela: Dejiny múzea školstva a pedagogiky. Rigorózná práca. Bratislava, 2017, s. 36.

⁸ Tamže, s. 52.

⁹ Tamže, s. 78.

získava darom. Súčasnú akvizičnú činnosť múzea dokumentujeme analýzou prírastkov za posledné tri roky, t.j. kalendárne roky 2016 – 2018.¹⁰

ROK	POČET PRÍRASTKOV
2016	1806 ev. č. (1870 ks) (z toho kúpa 340 ks)
2017	3347 ev.č. (3461 ks) (z toho kúpa 128 ks)
2018	1542 ev.č. (1642 ks) (z toho kúpa 145 ks)

Nové akvizície podľa jednotlivých fondov:

	2016	2017	2018
trojrozmerný fond	195 ev.č. (200 ks)	173 ev.č. (181 ks)	306 ev.č. (355 ks)
fond kníh	646 ev.č. (673 ks)	812 ev.č. (878 ks)	297 ev.č. (309 ks)
fond časopisov	77 ev.č. (77 ks)	780 ev.č. (817 ks)	415 ev.č. (437 ks)
fond listín	722 ev.č. (754 ks)	1118 ev.č. (1121 ks)	407 ev.č. (412 ks)
fond filmov	160 ev.č. (160 ks)	63 ev.č. (63 ks)	0
ekranický fond	0	415 ev.č. (415 ks)	115 ev.č. (127 ks)
fond fotografií	7 ev.č. (7 ks)	5 ev.č. (5 ks)	2 ev.č. (2 ks)

Zloženie nových akvizícií:

Keďže väčšina novozapísaných prírastkov pochádza zo spracovania predbežnej evidencie, teda dostala sa do múzea skôr ako v skúmaných rokoch, nie je pre skúmanie súčasnej akvizičnej politiky múzea relevantná. Uvediem preto len nové prírastky získané kúpou, ktoré boli reálne získané v skúmaných rokoch a môžu poskytnúť určitý obraz o tom, na čo sa múzeum v súčasnosti zameriava.

Najviac bol dopĺňaný fond listín, a to niekoľkými akvizíciami vysvedčení, rôznych výkazov o štúdiu a školských dokumentov a zošitov. Fond kníh obohatilo niekoľko desiatok dobových učebníc a výročných správ škôl. Zaujímavé akvizície zaznamenal trojrozmerný fond – bol to premietací prístroj z Vysokej školy technickej v Bratislave z 20. rokov 20. storočia, historické glóbusy, vývesný štít školy z 19. storočia, školské tašky, zvonec či niekoľko medailí

¹⁰ Údaje boli získané analýzou Výročných správ múzeí SR za roky 2016 – 2018. <https://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>

stredných a vysokých škôl. Vzácná je školská mapa Európy z roku 1907. Najmenej zbierkových predmetov pribudlo do fondu fotografií. Ostatné fondy neboli kúpou doplnené vôbec.

Celkovo môžeme konštatovať, že nákup zbierkových predmetov v skúmaných rokoch nebol cielený, reflektoval skôr ponuky, ktoré sa múzeu naskytli z iniciatívy ich predošlých majiteľov.

Financie na nákup zbierok:

ROK	Financie použité na nákup zbierkových predmetov
2016	1800, 30,- €
2017	590,- €
2018	519,- €

Múzeum J.A. Komenského v Prahe

Stručný prehľad akvizičnej činnosti v minulosti:

Prvými zbierkovými predmetmi, ktoré múzeum získalo, boli predmety vystavené na *Jubilejnej zemskej výstave* v roku 1891. Zbierkové fondy múzea sa postupne rozširovali aj vďaka úzkej spolupráci so *Stálou výstavou školskou* v Prahe. V roku 1912 došlo k zmene stanov a názvu múzea na Pedagogické múzeum Komenského a jeho akvizičná činnosť sa začala orientovať aj na zbieranie komeňián. Po vzniku 1. Československej republiky sa činnosť múzea rozšírila o výraznejšie publikačné a osvetové aktivity, s čím súvisel aj markantnejší rozvoj archívnych a knižných fondov.

V roku 1919 bolo múzeum začlenené do novozriadeného Pedagogického ústavu Komenského, ktorý však bol v roku 1925 zrušený, čím múzeum stratilo svoju inštitucionálnu základňu a bola ohrozená jeho existencia. Zbierky boli rozptýlené po rôznych iných organizáciách. Múzeum napokon zrušené nebolo, jeho činnosť však bola redukovaná. Aktívna zbierkotvorná činnosť bola obmedzená.

Po druhej svetovej vojne sa prikrčilo k záchrane roztrúsených zbierok a k ich sústredeniu do Výskumného ústavu pedagogického. V roku 1956 bolo múzeum inštitucionálne obnovené pod názvom Pedagogické múzeum J.A. Komenského a bolo umiestnené v priestoroch Valdštejnského paláca na Malej strane. Obnovená inštitúcia prevzala dochované fondy *Stálej výstavy školskej*, zrušenej v 50. rokoch 20. storočia.¹¹ Napriek tomu, že po jej zrušení boli zbierky niekoľko rokov uložené v nevyhovujúcich priestoroch kaplnky sv. Rocha v Strahovskom kláštore, kde ich veľká časť bola zničená, dochované predmety sa stali solídny základom jednotlivých podzbierok múzea. Tie boli postupne rozširované. Významnými akvizíciami historickej podzbierky bol nákup niekoľkých stoviek grafických listov v 60. rokoch 20. storočia, či prebratie časti zbierok z Múzea odborných

¹¹ *Stála výstava školská* bola pre verejnosť otvorená v roku 1890 a svoje fondy systematicky rozširovala až do 40. rokov 20. storočia. Prevzala napr. aj časť predmetov po múzejnom odbore Pedagogického ústavu Komenského, takže časť pôvodných zbierok sa po rokoch opäť vrátila do pedagogického múzea.

škôl pre ženské povolania v Prahe. Neskôr bola zbierka dopĺňaná najmä nákupom školských obrazov.

Rozširovanie podzbierky fotografií nemalo samostatný akvizičný plán a súviselo vždy s prípravou konkrétnych výstav.

Učebné pomôcky a inventár boli od roku 1962 dopĺňané postupným spracúvaním fondov získaných v rokoch 1948 – 1955, teda z obdobia, keď bolo pripravované opätovné obnovenie múzea.

Významný zlom v dejinách múzea, ktorý sa dotkol aj jeho zbierkového fondu, nastal v roku 1996, kedy muselo opustiť svoje sídlo v priestoroch Valdštejnského paláca a presídlilo do rozmerovo podstatne menších priestorov dvoch prepojených historických domov na Valdštejskej ulici, kde múzeum sídli dodnes. Aj zbierky múzea museli byť vysťahované, a to vo veľmi krátkom čase. Boli umiestnené do niekoľkých provizórnych depozitárov v nevyhovujúcich aj pivničných priestoroch. Mnohé zbierkové predmety boli dôsledkom nevhodného uloženia zničené. Aj toto je dôvod, prečo múzeum vlastní pomerne málo veľkorozmerných predmetov zariadenia školskej triedy. Situácia sa zlepšila, keď sa podarilo získať nové externé depozitárne priestory v Lhotě u Dolních Břežan. Akvizičná činnosť sa zintenzívnila. Pracovníci múzea veľmi cielene oslovovali školy – či už prostredníctvom výzvy na ich webstránke, ale i prostredníctvom vestníka Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy ČR. Širokú verejnosť oslovovali najmä v súvislosti s pripravovanými výstavami. Veľmi úspešná bola napríklad výzva na darovanie vysvedčení počas príprav výstavy *Od Marie Terezie po dnešek. Výsvědčení v proměnách času*. V roku 2016 vysťahovali aj posledný provizórny depozitár v Prahe na Roháčovej ulici a zbierkové predmety boli presunuté do nového depozitára v Horních Počernicích, kde má múzeum zbierky uložené dodnes.

Akvizičná činnosť v súčasnosti:

V súčasnosti nemá múzeum vypracovaný akvizičný plán, napriek tomu sú jeho fondy naďalej dopĺňané – a to prostredníctvom darov, kúpou a tiež spracúvaním doteraz nespracovaných fondov (nespracované fondy sú dedičstvom minulosti, keď sa múzeum v roku 1996 muselo vysťahovať z Valdštejnského paláca. Zbierky boli v provizórnych depozitároch a nebolo možné ich spracovanie.). Do roku 2017 čerpalo múzeum finančné prostriedky na nákup zbierkových predmetov z rezortného projektu *Záchrana starých tisků a historických školních dokumentů a zařízení, včetně školních pomůcek*. Každoročne sa jednalo o sumu zhruba vo výške cca 270 000 Kč. Od roku 2018 to už nie je možné a financie na nákup čerpajú z vlastného rozpočtu.

Súčasnú akvizičnú činnosť múzea dokumentujeme analýzou prírastkov za posledné tri roky, t.j. kalendárne roky 2016 – 2018.¹²

ROK	POČET PRÍRASTKOV
2016	667 ev.čísel (848 ks)
2017	920 ev. čísel (1557 ks)

¹² Údaje boli získané analýzou dokumentov Rozbor hospodaření Národního pedagogického muzea a knihovny J.A. Komenského za roky 2016 až 2018. <https://www.npmk.cz/instituce/dokumenty/rozbor-hospodareni>

2018	531 ev. čísel(2842 ks)
------	------------------------

Nové akvizície podľa jednotlivých podzbierok:

	2016	2017	2018
historická podzbierka	267 ev.č. (267 ks)	637 ev.č. (637 ks)	189 ev.č.
knihy	228 ev.č. (393 ks)	95 ev.č. (288 ks)	174 ev.č.(2172 ks)
audiovizuálne médiá (fotografie)	11 ev.č. (27 ks)	71 ev.č. (515 ks)	11 ev.č. (324 ks)
písomnosti a tlač	92 ev.č.	89 ev.č.	115 ev.č.
školské pomôcky a inventár	55 ev.č.	15 ev.č.	30 ev.č.
mapy	0	0	0
archív Přemysla Pittra a Olgy Fierzovej	14 ev.č.	13 ev.č.	12 ev.č.

Zloženie nových akvizícií:

Historická podzbierka bola rozširovaná najmä nákupmi. Doplnené boli všetky fondy podzbierky, ale najmä fond školských didaktických obrazov. Aj fotografie boli dopĺňané najmä kúpou. Akvizičná činnosť sa sústredila najmä na získavanie pohľadníc školských budov pre pokračujúci projekt o histórii školských budov. Zaujímavou akvizíciou bolo tablo dievčenského gymnázia na Kráľovských Vinohradoch z roku 1915. Fond starých tlačí bol dopĺňaný najmä prevodom starých tlačí z fondu Pedagogickej knižnice. Písomnosti a tlač boli obohatené o vysvedčenia, zaujímavý je tiež súbor školských rysov poslucháča učiteľského ústavu, či súbor zošitov z tkáčskej školy. Múzeum získalo tiež pozostalosti významných učiteľov. Učebné pomôcky boli obohatené predovšetkým darmi (vyradené pomôcky zo škôl) a nákupmi prostredníctvom servera AUKRO.

Financie na nákup a reštaurovanie zbierok:¹³

¹³ Prvá suma v zátvorke je suma pridelená projektu Ministerstvom školstva, mládeže a telovýchovy, druhá suma je navýšenie, ktoré bolo hradené z prostriedkov na kmeňovú činnosť organizácie. V prípade mínusovej hodnoty boli pridelené prostriedky nedočerpané a prenesené na nasledujúci kalendárny rok. Suma bola pridelená na nákup aj reštaurovanie zbierkových predmetov, z uvedeného dokumentu sa nedá vyčítať, ako bola táto suma prerozdelená na tieto dve uvedené činnosti.

ROK	Financie použité na nákup zbierkových predmetov suma v českých korunách	suma v eurách
2016	271 681,00 Kč (263 920 + 7 761 Kč)	10 691, 90 €
2017	270 014,00 Kč (270 000 + 14 Kč)	10 626, 29 €
2018	261 130,00 Kč (270 000 – 8870 Kč)	10 276, 66 €

Zhrnutie a porovnanie oboch múzeí:

Hoci majú obe múzeá rovnaké zameranie, zloženie ich zbierkového fondu nie je totožné. České múzeum má podstatne viac zbierkových predmetov datovaných pred rokom 1900. Je to dané ich odlišným „vekcom“ – múzeum so 130 ročnou tradíciou malo prirodzene iný prístup k starším predmetom a dokumentom. Tento sklz múzeum mladšie o 80 rokov prirodzene nemôže dobehnúť. Taktiež fotoarchív českého múzea je oveľa bohatší ako ten slovenský. Je to jednak opäť dané rokom jeho založenia a prístupom k dobovým fotografiám (unikátne snímky pochádzajú napr. zo zberu pre *Národopisnú výstavu československú*, ktorá sa konala v roku 1895 – sú to fotografie žiakov pri vyučovaní i počas mimoškolských aktivít, i fotografie budov škôl), ale aj blízkosťou k centrálnym orgánom v neskoršom období (múzeum napr. získalo fotografie školských budov, ktoré boli povinnou súčasťou súpisu škôl nariadeného ministerstvom školstva v období 1. ČSR.) Pražské múzeum vlastní tiež vzácnu zbierku starých tlačí – kníh vytlačených medzi rokmi 1501 a 1800. Múzeum v Bratislave vlastní len niekoľko kusov takýchto kníh. Na druhej strane slovenské múzeum má bohatšie zastúpenú podskupinu školského nábytku, ktorým pražské múzeum takmer nedisponuje – z rôznych, najmä z priestorových a organizačných dôvodov, ako bolo spomenuté vyššie). Bratislavské múzeum tiež vlastní rozsiahlu zbierku školských filmov, získanú z Výskumného ústavu pedagogického, ktorú české múzeum v takomto rozsahu nemá. Múzeum v Prahe sa zameriava aj na zbieranie komeňán, čomu napovedá aj jeho názov, slovenské múzeum sa v tomto smere nešpecializuje.

Obe múzeá si z minulosti nesú isté problematické dedičstvo v podobe nespracovaných predmetov, ktoré postupne zaraďujú do svojho zbierkového fondu, aj keď vzniklo z rozličných dôvodov a v rozličných obdobiach.

Porovnaním tabuliek súčasných akvizícií za posledné tri roky môžeme konštatovať, že slovenské múzeum má niekoľkonásobne vyššie ročné prírastky ako jeho český partner. Dedukujem, že je to cielenejším spracúvaním skôr nadobudnutých predmetov.

Zaujímavý je fakt, že české múzeum získava zbierkové predmety aj prevodom položiek z fondu Pedagogickej knižnice (staré tlače), o čo sa slovenské múzeum pokúšalo tiež, ale neúspešne. Naopak, v minulosti, keď bolo múzeum súčasťou Slovenskej pedagogickej knižnice, bola napríklad zbierka výročných školských správ, ktoré pracovníci múzea zachránili, rozhodnutím vedenia napokon zaradená do fondu knižnice.

V neposlednom rade musíme konštatovať, že pražské múzeum malo omnoho lepšie finančné podmienky pre akvizičnú činnosť, dané možnosťou uchádzať sa o podporu v rámci rezortného projektu. Slovenské ministerstvo takýto projektový mechanizmus nemá. Suma určená na nákup zbierkových predmetov bola v priemere 10x (!) vyššia ako tá, ktorú mala k dispozícii slovenská inštitúcia. Odráža sa to samozrejme v kvalite a veku kupovaných predmetov. Nezodpovedanou zostáva otázka, či by sa situácia zmenila zmenou postavenia

slovenského múzea, t.j. keby bolo rovnako ako jeho český partner právnym subjektom, prípadne keby sa zvýšil počet odborných zamestnancov.

Mgr. Martina Kočí
Múzeum školstva a pedagogiky, Bratislava
kurátorka ekranických, fónických a vizuálnych zbierok
martina.koci@cvtisr.sk

SPRÁVY

50 rokov Múzea školstva a pedagogiky

Múzeum školstva a pedagogiky si v tomto roku pripomína 50. výročie svojho kreovania. Vzniklo v roku 1970 rozhodnutím kolégia ministra školstva SSR zo dňa 17. augusta 1970, ktoré prerokovalo materiál vtedajšieho riaditeľa Slovenskej pedagogickej knižnice Jána Lehkého Návrh na zriadenie Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku (tento názov bol neskôr skrátený). Stalo sa oddelením SPK v Bratislave, ktoré malo byť zárodkom budúcej samostatnej múzejnej inštitúcie.

Jeho vznik vzišiel z praktických potrieb historicko-pedagogického výskumu, ktorý pociťoval, že diapazón záujmu je nevyhnutné rozšíriť aj o uchovávanie školských pamiatok a dokumentov v špecializovanej múzejnej inštitúcii. Tomu predchádzalo obdobie prajného rozvoja historicko-pedagogického bádania, osláv storočnice slovenských gymnázií matičného obdobia, ale aj obdobie doznievajúceho ideologického uvoľňovania vtedajšej spoločnosti. Prvým vedúcim múzea sa stal Viktor Šándor.

Začiatky aktivít múzea boli spojené s vyhľadávaním historických dokumentov, ich zhromažďovaním, bibliografickým spracovaním a pod. Mali charakter knižničnej činnosti, nakoľko múzeum nemalo potrebné priestory na depozitáre, ani na výstavy a zostalo niekoľko rokov personálne nedobudované. Aj v týchto provízorných podmienkach pripravilo v duchu vnímaných možností svojej práce niekoľko panelových výstav – Slovenské šlabikáre, Vyučovanie ruštiny na Slovensku a zorganizovalo aj rad odborných seminárov a konferencií – Trnavská univerzita, Matej Bel, Ratio educationis a ďalšie.

Nová etapa rozvoja múzea nastala pričlenením Slovenskej pedagogickej knižnice k Ústavu školských informácií v roku 1978. Budovanie knižnice a múzea zostalo na okraji pozornosti tohto nesúrodého celku a rozvojové ambície pamäťového pracoviska boli ešte viac odsunuté do úzadia. Určitým svetlým bodom bol personálny nárast jeho osadenstva ako dôsledok realizácie vládneho dokumentu o komplexnej múzejnej dokumentácii obdobia výstavby socializmu z roku 1982. Tento dokument zaradil Múzeum školstva a pedagogiky do siete múzeí SSR a ustanovil ho ako ústredné múzejné pracovisko v oblasti školstva a pedagogiky. Nová norma uložila múzeu systematicky sústreďovať vo svojich fondoch historické materiály z dejín školstva a pedagogiky, odborne ich spracovávať, vedecky skúmať a prezentovať verejnosti, čo viedlo k jeho postupnému pretvoreniu sa na plnohodnotnú múzejnú inštitúciu.

Tento nastúpený trend nadobudol konkrétnejšiu podobu koncom 80. rokov 20. storočia. Najmä však po roku 1989, keď do múzea nastúpila mladšia generácia pracovníkov, ktorí intenzívne rozvinuli základnú múzejnú aktivitu – zbierkotvornú činnosť, nadväzne na to dokumentačnú i ochrannú činnosť a vedecký výskum. Po zásadnejšom rozšírení zbierkového fondu, ktorý dnes predstavuje takmer päťdesiat tisíc zbierkových predmetov, sa múzeum začalo prezentovať aj náročnou výstavnou činnosťou. Prelomom sa stal skromný výstavný priestor v Petržalke, vtedajšie sídla múzea, v ktorom bol inštalovaný projekt pilotnej expozície Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku (2006) a k nej bol vydaný prvý ilustrovaný výstavný katalóg. Expozícia neskôr putovala po múzeách v jednotlivých krajoch Slovenska. Záujem verejnosti vzbudil aj projekt popularizačnej výstavy Osobnosti v školských laviciach, ako aj ďalšie výstavné podujatia.

Rozvinula sa výskumná a publikačná činnosť vychádzajúca zo zbierkového fondu múzea, výrazne pokročila aj ochranná činnosť a začala systematická vzdelávacia práca s

verejnou. Múzeum školstva a pedagogiky si vytvorilo dôstojné zázemie v rámci medzinárodnej spolupráce s partnerskými múzeami.

Novú etapu vo vývoji Múzea školstva a pedagogiky predstavuje presťahovanie sa do historickej budovy bývalej školy z roku 1926 v mestskej časti Devínska Nová Ves na konci roku 2019. V roku osláv polstoročnice múzea však zastihla etablujúce sa pracovisko neprijemná situácia spôsobená pandemiou koronavírusu. Avšak po zdolaní tejto nečakanej prekážky určite nastupujúca mladá, už v poradí tretia, generácia školských múzejníkov uchopí svoju novú príležitosť tak, aby celoštátne pamäťové pracovisko ešte výraznejšie posunula do vedomia slovenskej a medzinárodnej vedeckej historickej a múzejnej obce, ale aj záujmu širokej verejnosti.

Múzeu školstva a pedagogiky želáme v jubilejnom roku v sprístupňovaní bohatej histórie slovenského školstva a pedagogiky veľa úspechov.

Vladimír Michalička

JUBILEUM

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., narodený 3. decembra 1950

Bratislavčan s dušou kozmopolitu i národníara. Postavou nenápadný, vtipný, slušný a ochotný človek, ktorého v Starom meste pozná snáď každý, najmä z tej staršej, umeleckej – hudobnej branže. Pochádza z rodiny, ktorá sa upísala Slovenskému národnému divadlu a žila po desaťročia v dome postavenom pre zamestnancov divadla ešte za prvej republiky. Asi aj to spôsobilo, že po maturite na gymnáziu, boli jeho cesty spojené so štúdiom odborov súvisiacich s kultúrou a vzdelávaním. Počas štúdií stretol niekoľko vynikajúcich osobností, z ktorých treba spomenúť aspoň jedného – univerzitného profesora, historika školstva Jozefa Máteja, ktorý bol úžasne prajnou, veľmi vzdelanou a pracovitou postavou našej školskej historiografie druhej polovice dvadsiateho storočia. Určite aj pod jeho vplyvom - po krátkom novinárskom pôsobení, ktoré sa odrazilo v jeho písomnom prejave – zasvätil svoj ďalší pracovný život slovenským dejinám školstva a pedagogiky.

Publikácie Topografia dejín školstva na Slovensku od počiatkov do roku 1918, August Horislav Škultéty, Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky, či významné postavy našej školskej histórie ako Ján Kvačala, Peter Vajcík, Juraj Brťka, František Karšai, Juraj Čečetka, Jozef Mátej v *štúdiách, bibliografiách, nekrológoch*, alebo *scenáre* o prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej, školstve od Márie Terézie do roku 1938, učiteľoch v SNP a ich pôsobení za prvej Slovenskej republiky sú len malou ukážkou toho, čomu sa viac ako tridsať rokov venoval PhDr. Vladimír Michalička, CSc. na pôde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP). Tu bol v roku 2012 iniciátorom založenia platformy pre historikov pedagogiky a školského múzejníctva prostredníctvom internetového odborného časopisu Historicko-pedagogické fórum, kde sa odborne angažoval. Vizionársky brilantne pochopil využívanie elektronického druhu média v budúcnosti, a zároveň citlivo zaznamenal, že je potrebné v spoločnosti zachrániť dotlievajúce torzo toho, čo tu ešte zostalo z minulosti, keď sa dejinám školstva v akademických a vedeckých inštitúciách venovala patričná pozornosť a dbalo sa o ich rozvoj.

Múzejníkom sa stal až postupne, a tak to malo byť. Dôsledné poznanie vlastnej histórie je základným kameňom, na ktorom „pravá múzejníčina“ musí stavať. To platí aj o tej školskej. Preto jeho nevtieravé nabádanie kolegov k štúdiu a „nemrhaniu časom v práci“ bolo známe.

K vedecko-výskumnej a dokumentačnej činnosti sa v deväťdesiatych rokoch v múzeu veľmi intenzívne pridali a rozbehli aj práce v teréne, čo v jeho prípade znamenalo prebrázditi školy v dedinách a mestách Oravskej a Zemplínskej župy. Výsledkom boli nielen bohaté prírastky do zbierkového fondu, ale aj hlbšie pochopenie vnímať nový rozmer pri spracovaní dejín. A tak k pohľadu historicko-pedagogickému sa pridala už aj ten múzejný. Takýto prístup uplatnil pri spracovaní histórie pedagogických časopisov, učiteľských ústavov, nástenných tabúl Zdeňka Buriana či školských medailí. Pri nich je potrebné spomenúť, že sa ako prvý v múzeu pokúsil o vytvorenie kompletnej zbierky v jej ucelenom historickom vývoji. Stalo sa tak vďaka systematickému zbierkotvornému prístupu, výsledkom čoho je unikátna zbierka, zrejme jediná svojho typu na Slovensku.

Jubileum, ktoré zanedlho kolega Vladko Michalička oslávi, v ňom určite vyvoláva isté počudovanie – nielen nad tým, ako ten čas rýchlo beží, ale hlavne nad tým, prečo ho vôbec spomínať a venovať sa mu. Preto je potrebné dodať, že jeho skromnosť, prislovečná inšpirujúca vnútorná spokojnosť a schopnosť byť zmierený s tým, čo mu nie vždy komfortný pracovný a nakoniec i ten súkromný život ponúkol, mu nebránili, ba práve naopak – boli mu hnacím motorom, v tom, aby zanechal už teraz jasne viditeľnú stopu na poli výskumu dejín a uchovávanía školského kultúrneho dedičstva.

Daniela Vaněková

RECENZIE

Kázmerová, L.: *Príbeh učiteľa. Jozef Sivák v školských službách 1918 – 1944.* Bratislava: Vydavateľstvo Veda v spolupráci s Historickým ústavom SAV, 2019. 112 s. ISBN 978-80-224-1749-5.

Autorka sa podujala spracovať životný a profesijný profil politika, učiteľa a ministra školstva vojnovnej Slovenskej republiky. Človeka, ktorý prvé polstoročie 20. storočia prežil osobné výstupy i svoje pády. Dokresľuje to aj drobná epizódka, podľa ktorej v 70. rokoch 20. storočia, v nežičlivom období pre takýto počin, vznikla o ňom na Katedre pedagogiky Filozofickej fakulty UK diplomová práca. Keď sme po nej s odstupom desaťročí pátrali, nebola už k dispozícii. Údajne v čase povodne v roku 2013 zaplavila spodná voda suterén Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí a „odplavila“ aj spomínanú diplomovú prácu.

Autorka rozčlenila svoju prácu do troch kapitol:

1. V službách školstva a politiky (1918 – 1938)
2. Školstvo slovenského štátu pod Sivákovým vedením
3. Kultúra a osвета či výchova ľudu.

Hneď v úvode monografie – keďže podnázov hovorí o učiteľskom príbehu – bolo vhodné podať podrobnejšiu informáciu o jeho školovaní, ako aj ucelenejší obraz o jeho učiteľskom pôsobení pred rokom 1918 a následne aj stručnú analýzu jeho učebnicovej tvorby. K obr. na str. 16 sa žiada dovysvetliť, že autorom učebnice nie je Sivák, je len „poslovenčovateli“, čo bol dobový výraz pre preklad českého textu.

V prvej kapitole zachytáva autorka genézu Sivákovho záujmu o školské otázky, keď vnútorne zápasil s dilemou, či sa venovať viac politike alebo školstvu. Nakoniec dochádza k akejsi symbióze a popri politickej práci začína sa u neho postupne formovať predstava o riešení dobových školských problémov. Tie sa stanú jeho hlavnou náplňou na pozícii školského inšpektora v Prievidzi, ale paradoxne ešte viac ich môže riešiť na poste poslanca parlamentu, v ktorom zastupoval slovenské záujmy na pôde Klubu slovenských poslancov. Významná bola jeho účasť na presadzovaní zákona o slovenskej Technike. Sivákov podiel na jej kreovaní doteraz pedagogická historiografia nehodnotila.

Druhá kapitola mapuje jeho pôsobenie v Sneme Slovenskej krajiny a od roku 1939 vo funkcii ministra školstva a národnej osvety. V tejto funkcii sa do roku 1944 odohrali ťažiskové zmeny zamerania výchovy a vzdelávania a zmeny v školskom systéme, z ktorých autorka vyzdvihla personálne zmeny v školstve, pokusy o reformu školstva, zásahy do fungovania židovského školstva a vysokých škôl. Sivák sa v tejto oblasti zrejme dostával znovu do dilemy. Treba zdôrazniť, že v otázke personálnych zmien v školstve, dávaním českých učiteľov k dispozícii, postupoval predovšetkým na základe pokynov vyšších politických miest, ale treba mu priznať niekedy menej, niekedy viac úspešné pokusy ponechať ich na svojom mieste. Razantnejší postoj zastával pri záchrane tých českých učiteľov, za ktorých nebola primeraná náhrada na slovenskej strane. Reforma školstva, ktorá predstavovala predovšetkým tzv. pocirkevnovanie ľudových škôl či zrušenie koedukácie na stredných školách, sa tiež opierala o ideológiu strany, ale treba zdôrazniť, že nešlo o opatrenia, ktoré by zvyšovali kvalitu výchovy a vzdelávania. Aj keď sa autorka usilovala tieto opatrenia podrobnejšie priblížiť, nepodarilo sa jej zaujať k nim jednoznačné stanovisko: časť z nich bola celkom určite krokom nazad (napr. tzv. pocirkevnovanie ľudových škôl, zákaz koedukácie na stredných školách), boli prílišne späté s rigidnou straníckou ideológiou. Naopak, predĺženie prípravy učiteľov na učiteľských akadémiách bolo v danom období dobrým krokom. Rovnako treba potvrdiť, že vo vzťahu k židovskému školstvu a židovským občanom pristupoval rozvážnejšie a nadradil záujem o ľudské osudy nad stranícke pokyny, čo sme sa však dozvedali až s oneskorením, najmä v jeho spomienkovej knihe. Rovnako pozitívnou črtou Sivákovskej politiky v oblasti vysokého školstva je jeho podiel na rozvoji činnosti Slovenskej vysokej školy technickej i zástoj pri vzniku Vysokej školy obchodnej a Vysokej školy vojenej. V tejto časti autorkinej práce chceme upozorniť na niektoré nenáležité používané termíny: meštianska, elementárka, školské škôldozorné úrady a nesprávne uvedený súčasný názov obce Svätý Jur.

V tretej kapitole sa autorka venuje činnosti Jozefa Siváka na poli osvetovej práce, pri podpore Národného divadla, ktoré spadalo pod jeho rezort, ale aj pri zveľaďovaní osvetovej činnosti.

Záverom treba vyzdvihnúť odvalu, že autorka sa rozhodla hlbšie ako ktokoľvek doteraz načrieť do novších dejín slovenského školstva spracovaním portrétu Jozefa Siváka. V tomto smere ide o prvú takúto monografickú prácu a podala v nej prehľadný obraz o jeho živote a činnosti na poli najvyššieho predstaviteľa školského rezortu. Za pozitívum považujeme aj zaradenie peknej obrazovej výbavy. Publikácia bude iste dobrým vodidlom pre objektívne zasadenie Jozefa Siváka do dejín nášho školstva a pedagogiky.

Vladimír Michalička

ANOTÁCIE

Šebesta, J.: Zakladateľ slovenskej fyziky. Život a dielo Dionýza Ilkoviča. Bratislava: Spektrum STU, 2019. 478 s., 79 obr. ISBN 978-80-227-4879-7.

Obsiahla vedecká monografia o živote a diele zakladateľa slovenskej fyzikálnej vedy, budovateľa slovenského vysokého školstva, osobitne v príprave fyzikov a chemikov a učiteľov fyziky a chémie. Autor sleduje hlavné míľniky jeho života od detstva cez učiteľské pôsobenie na stredných a vysokých školách až po fundovanú charakteristiku jeho vedeckého diela. Publikácia je doplnená o pestrú paletu príloh.

(vm)

Gabzdilová, S.: Ako sme študovali v totalite. Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948 – 1953). Prešov: Universum, 2018. 143 s. ISBN 978-80-89946-05-1.

Práca sa zaoberá vývinom segmentu vysokého školstva v zložitom období rokov 1948 – 1953. Podrobne si všíma jednak postupné formovanie štruktúry a organizácie rozširujúcej sa siete slovenských vysokých škôl, prenikanie marxistickej ideológie do obsahu výchovy a vzdelávania vysokoškolskej mládeže. Osobitné kapitoly venuje autorka Štátnym kurzom pre prípravu pracujúcich na vysoké školy, upevňovaniu ideológie marxizmu-leninizmu a sociálnym otázkam študentstva.

(vm)

Olejník, M.: Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte vývoja v rokoch 1948 – 1953. Prešov: Universum, 2018. 75 s. ISBN 978-80-89946-06-8.

Autor publikácie sleduje vo vymedzenom časovom období prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia politický vývoj v Československu a nadväzne na neho približuje, ako sa ideológia marxizmu-leninizmu transformovala do školstva, výchovy a vzdelávania (ako východisko vzdelávania, do reforiem školstva, do učebníc, do aktivít učiteľov a mládežníckych organizácií a pod.).

(vm)

Krchnáková, L.: Kremnické čipkárске školy 1888 – 1953. Kremnica: Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2018. 147 s. + obr. príloha. ISBN 978-80-8043-239-3.

Dôkladne spracovaná história takmer storočného vývoja špecifického typu škôl, ktoré boli charakteristické pre okolie Kremnice (Kremnické Bane, Kunešov, Lúčky, Krahule, Kremnica, Staré Hory). Všíma si jednak históriu vzniku a vývoja týchto škôl, všíma si ich učiteľky a ich prípravu na učiteľské pôsobenie a v obrazovej prílohe publikuje vzory čipiek.

(vm)

Klempay, M.: Dejiny školstva v Tulčíku (v kontexte dejín školstva na Slovensku). Prešov: Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2018. 159 s. + obr. Príl. ISBN 978-80-8198-029-9.

Širšie koncipovaná historicko-pedagogická práca mapujúca dejiny školstva v obci Tulčík. Autor vychádza z dostupných archívnych materiálov a historických prác, podrobne zachytáva vývoj školy v Tulčíku, ich protagonistov, text dopĺňa bohatou dokumentáciou o učiteľoch a žiakoch školy .

(vm)

Študentský prológ k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. novembra 1989. Bratislava: Slovenské dejiny, o.z., 2019. 131 s. + obr. Príl. ISBN 978-80-89929-21-4.

Zborník 21 spomienkových príspevkov z pera protagonistov študentskej demonštrácie zo 16. novembra 1989. Obsahujú jednak faktografické údaje o príprave a priebehu demonštrácie, charakteristiku občianskych, politických a školských požiadaviek ako aj krátke profily autorov príspevkov. Kniha je prvou publikáciou viažucou sa k tejto historickej udalosti.

(vm)

Kónya, R., Lukáč, E., Coranič, J., Šafin, J.: 350 rokov vysokého školstva v Prešove. Prešov: Prešovská univerzita, 2018. 237 s. ISBN 978-80-555-1988-3.

Obsiahlo koncipovaná pamätnica k 350. výročiu vysokého školstva v Prešove. Obsahuje úvodné historické štúdie o vzniku a význame prešovského Evanjelického kolégia, prvej vysokej školy v Prešove, Gréckokatolíckeho kňazského seminára a teologickej fakulty Pravoslávnej bohosloveckej fakulty. Hlavná časť publikácie je venovaná vzniku a pôsobeniu Prešovskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika a novodobej Prešovskej univerzity a jej jednotlivých fakúlt.

(vm)

Vozár, J.: Augustín Ráth. Prvý slovenský rektor Univerzity Komenského. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo SAV, 2018. 237 s. ISBN 978-80-224-1711-2.

Pri príležitosti 100. výročia založenia Univerzity Komenského v Bratislave vychádza v edícii Významný slovenský právnici knižná publikáciu od Jozefa Vozára. Prináša obsiahly životopisný portrét Augustína Ratha, podáva obraz o jeho rozsiahlej organizačnej a vedeckej práci. Rovnakú pozornosť venoval autor monografie jeho pôsobeniu na bratislavskej univerzite jednak ako vysokoškolského učiteľa, vedeckého pracovníka i akademického funkcionára.

(vm)

Schneiderová, A.: Banskobystrický pedagóg Ján Duchoň – priekopník vecného encyklopedizmu na latinskej škole 17. storočia na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum, 2019. 107 s. ISBN 978-80-557-1544-5.

Autorka sa po rokoch vrátila svojou monografiou k dielu tejto významnej slovenskej pedagogickej osobnosti, ktorú pre našu pedagogickú historiografiu „vzkriesil“ Ján Mikleš. Vo svojej práci sa zamerala na ťažiskové okruhy pedagogického pôsobenia Jána Duchoňa: na jeho vecný encyklopedizmus, reformačný humanizmus a kurz filozofie, ktorý prednášal na banskobystrickej mestskej škole.

(vm)

Pokyny pre autorov

Periodikum Historicko – pedagogické fórum, vydáva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, dočasne vychádza 1x ročne ako dvojčíslo elektronickou formou, registrovaný pod číslom ISSN 1338-693X.

Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny školstva a pedagogiky, Školské múzejníctvo, Recenzie, Anotácie, Kronika a Správy.

Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky.

Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy STN I SO 690 – Dokumentácia, poznámky a citácie udávať vo forme poznámok pod čiarou k aktuálnej strane, zarovnanie textu do bloku.

K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručný životopis autora s kontaktom.

Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Adresa redakcie

Múzeum školstva a pedagogiky
Charkovská 1, 841 07 Bratislava

Kontakty na redakciu

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., vladimir.michalicka12@gmail.com

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky,
miroslava.slezakova@cvtisr.sk

Mgr. Martin Gabčo, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, martin.gabco@cvtisr.sk

+421 917 693 235

Dátum vydania č. 1 - 2 / 2020: september 2020

Časopis je voľne stiahnuteľný na webovom sídle Múzea školstva a pedagogiky msap.sk/historicko-pedagogicke_forum.